

SOCIETAS & HUMANITAS I.

Zborník príspevkov z I. ročníka vedeckej interdisciplinárnej konferencie
študentov politológie, psychológie a sociológie

TRNAVA 2019

SOCIETAS & HUMANITAS I.

TRNAVA 2019

SOCIETAS & HUMANITAS I.

ZOSTAVOVATELIA: PhDr. Mária Dédová, PhD.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

VEDECKÝ A ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE:

PhDr. Mária Dédová, PhD.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

PhDr. Peter Guráň, PhD.

RECENZENTI: Prof. Uroš Pinterič, PhD.

PhDr. Mária Dédová, PhD.

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.

PhDr. Pavol Krištof, PhD.

Mgr. Tomáš Zálešák, PhD.

PhDr. Peter Guráň, PhD.

Mgr. Martin Fero, PhD.

VYDAVATEL: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019.

Publikácia neprešla jazykovou korektúrou. Za jazykovú úroveň príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-568-0371-4

OBSAH

Danyil TSYBULKO

Tendencie vývoja kolektívne pamäti ako hlavného faktora historickej politiky v postkomunistickej Európe.....6

Dmytro TOMAKH

Marxistická dilema v modernom svete.....13

Rostyslav KARAKASH

Criticism of left ideologies.....22

Ivan ČEMEZ

Zmena volebného systému v slovenskom politickom diskurze.....26

Branislav BLAŽEK

Ako dosiahnuť šťastie – vplyv modlitby a meditácie.....37

Ivona SRNCOVÁ/Simona VASIELOVÁ

Alzheimer, nové prístupy k ochoreniu.....42

Nikola POLÁKOVÁ/Silvia JAŇAKOVÁ

Patologické hráčstvo.....48

Katarína LOHAZEROVÁ/Hana GÁLOVÁ

Dôsledky užívania alkoholu na psychické fungovanie človeka.....55

Denisa MARCINECHOVÁ

Sexuálna spokojnosť, sexuálne postoje a hanba v súvislosti s religiozitou.....61

TENDENCIE VÝVOJA KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI AKO HLAVNÉHO FAKTORA HISTORICKEJ POLITIKY V POSTKOMUNISTICKEJ EURÓPE

Danyil TSYBULKO

Abstrakt: Príspevok je zameraný na analýzu výkonného systému komunikácií, ktorý mobilizuje spoločnosť a vytvára kolektívne identity na základe interpretácie minulosti. V úvode štúdia zahŕňa stručný popis dynamiky terminologického rozvoja pojmu kolektívna pamäť a krátky rozbor variantov jej definícií. V ďalšom texte sa zameriavame na spracovávanie a tendencie použitia historickej politiky a jej hlavného objektu – kolektívnej pamäti – v kontexte zmien, ktoré sa uskutočnili na prelome 20. a 21. storočia. Štúdia analyzuje formovanie historických naratívov na úrovni jednotlivých európskych krajín a nadnárodných organizácií.

Kľúčové slová: kolektívna pamäť; historická politika; východná Európa, západná Európa

Abstract: the paper focuses on analyzing a powerful communications system that mobilizes society and creates identities based on past interpretation. At the beginning, the work includes a brief description of the terminological dynamics of the concept of collective memory and a short analysis of its definitions. In the following, it deals with the tendencies of using historical politics and its main object - collective memory - in line with the changes that took place at the turn of the 20th and 21st centuries. It analyzes the formation of historical narratives at the level of individual European countries and multinational organizations

Keywords: collective memory; historical policy; Eastern Europe; Western Europe

Úvod

Vývoj pojmu *kolektívna pamäť* sa podmienene dá rozdeliť na niekoľko etáp. Jej výskum sa úzko spája s problematikou *historickej politiky*, ktorú môžeme reflektovať ako manipuláciu pri interpretácii historických faktov v záujme vládnej moci. Práce francúzskeho filozofa a sociológa Mauricea Halbwachsa sa tradične považujú za základné v tejto oblasti a patria do prvej etapy kreovania termínu *kolektívna pamäť*. Bol to práve on, ktorý sformoval fundamentálne pojmy, ktoré postupne rozvíjali ďalší myslitelia. Vo svojich knihách ako prvý uvádza termíny *sociálny/verejný rámec pamäti*¹ a *kolektívna pamäť*.² Halbwachs poukázal na to, že vo vedomí človeka je zapamätávanie faktov podmienené „rámcom“, ktorý sa určuje spoločnosťou. Ďalej zadefinoval kolektívnu pamäť ako špecifickú formu prejavu „výskytov minulosti“ (ovplyvňujúcu tradície, symboly, školský program), ktoré existujú a stvárnajú sa v sociálnych inštitúciách (náboženstvo, rodina, trieda)³. Paralelne Aby Warburg publikoval tematicky obdobné štúdie a formoval v nich pojem sociálna pamäť⁴, ktorý je veľmi príbuzný z halbwachsovským sociálnym rámcom. Tento autor sa však koncentroval vo svojej práci najmä na problém spätosti pamäti s vnímaním umeleckých diel.

Ďalšiu etapu skúmania tohto termínu podmienili dve udalosti: kniha amerického historika Yosefa Hayim Yerushalmi *Zakhor: Židovská história a židovská pamäť* a stať francúzskeho historika Pierre Nora *Medzi pamäťou a históriou*, ktorý je zaradený do antológie *Miesta pamäti*. Obidvaja autori vnímali pamäť v kontexte histórie ako úplne iný spôsob použitia minulosti. Pierre Nora bol jedným z intelektuálov, ktorí spôsobili *memoriálny bum* v humanitných

¹ Halbwachs, M.: *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris : Librairie Félix Alcan, 1925.

² Halbwachs, M.: *La mémoire collective*. Paris : Les Presses universitaires de France, 1967.

³ Хальбваск, М.: Коллективная и историческая память. In: Неприкосновенный запас. 2005, No. 2-3 (40-41). [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>

⁴ Foster, K. W.: *Aby Warburg's History of Art: Collective Memory and the Social Mediation of Images*. s.169-173. In: *Daedalus*. Vol. 105, No. 1, s.169-176.

vedách. Toto obdobie považoval za príchod novej epochy svetového triumfu pamäti. V svojich prácach charakterizuje všeobecné formy zmien, ktoré zapríčinili rýchly rozvoj tohto pojmu v nasledovnom kontexte: „... kritika oficiálnych verzii histórie a návratu na hladinu vytláčaných súčastí historického procesu; obnovenie stôp zničenej alebo ukradnutej minulosti; kult koreňov (roots) a rozvoj genealogistických výskumov; prudký rozvoj akýchkoľvek memorialnych podujatí; právnické zúčtovanie s minulosťou; rast počtu rôznych múzeí; zvýšená citlivosť na zbieranie archívov a otvorenia prístupu k nim; obnovená oddanosť k dedičstvu, tomu čo sa v angličtine volá heritage a vo francúzštine patrimoine. V akejkoľvek kombinácii by boli použité tieto elementy, svet zatopila vlna spomínania, pevne spájajúca oddanosť minulosti – skutočnému a vymyslenému – s pocitom príslušenstva, s kolektívnym vedomím a individuálnym samovedomím, s pamäťou a identitou”.⁵

Dôležitými osobnosťami, ktoré aktívne zapojili do diskurzu v súvislosti so záujmom o obsah a vplyv kolektívnej pamäte na fungovanie spoločenských procesov sú: americký historik Patrick Hutton a britsky sociológ Paul Connerton. Patrick Hutton vnímal kolektívnu pamäť ako prirodzene pokračovanie kolektívnej mentálnosti (t.j. psychologické štruktúry, procesy, formy aktivity, ktoré sú charakteristické pre určitú skupinu, ktorá sa dá reflektovať ako jeden subjekt).⁶ Sociológ Paul Connerton napísal prácu o spôsoboch reprodukovania pamäti cez telesnú a komemoratívnu prax.⁷ Okrem spomínaných javov sa zaoberal aj problematikou pamäte v kontexte zabúdania. Ďalším autorom, ktorý prispel k výskumu kolektívnej pamäte bol amerického sociológ Jeffry Olicks jeho kritickým pomerom k skúmaniu kolektívnej pamäti a jej reinterpretácie. V tejto súvislosti k uvažovaniu o dôležitosti reflektovania faktu odlišnosti medzi pojmom komunikatívna pamäť a pojmom kultúrna pamäť prispeli aj manželia Jan a Alejda Assman. Jeffry Olick definuje súbornú pamäť ako súhrn individuálnych pamätí určitej spoločnosti alebo skupiny. Popri tom súhlasí s tým, že v procese zbierania individuálnych pamätí, súvisiacich medzi sebou, sa verzie môžu transformovať na základe spolupôsobenia s inými, podobnými verziami.⁸ Kolektívnu pamäť autor definuje ako úplne protikladnú súbornej pamäti. Dôvodom je skutočnosť, že zatiaľ čo súborná pamäť sa podľa neho skladá zo súboru rôznych individuálnych pamätí, kolektívna pamäť je spoločne zdieľaná jednotlivcami, kde sa už nerozlišuje medzi pamäťou každého individua ale dôležitá je ich spoločná predstava o symboloch, formách a definíciách spätých z ich históriou. Z tohto dôvodu je kolektívna pamäť nezávislá od subjektívneho chápania, vnímania individua, čiže nie je ovplyvnená individuálnou predstavou o vybraných historických javoch. Jan a Alejda Assman dopĺňajú základný lexikón v tejto oblasti výskumu dvoma pojmami a rozčlením kolektívnej pamäte na komunikatívnu a kultúrnu. Podľa nich komunikatívna pamäť je jav, ktorý je spätý s bežnou komunikáciou jedincov, ma slabú štruktúru a je príliš individualizovaný. Funguje iba počas niekoľkých generácií v prostredí istej spoločenskej skupiny, ktorá sa vymedzuje na základe spoločnej pamäti v súlade s presnými úlohami jednotlivých príslušníkov skupiny a ich sociálnej identity. Kolektívna pamäť je formovaná na protikladných základoch a veľmi tesne súvisí s tradíciami určitej spoločnosti a napríklad s momentálnou vládou. Tento druh pamäti je nanucovaný zvonku, prípadne zhora kvôli čomu môže byť v konflikte s komunikatívnu pamäťou. Je súčasťou kultúrnej identity skupín a formuje sa podľa vonkajšieho predurčenia. Komunikatívna pamäť je prísne obmedzená a dá sa definovať najmä v rámci jednotlivých pokolení a vývoja ich sociálnych podmienok fáz. V kolektívnej pamäti je čas mytologizovaný, formuje sa verejnými a štátnymi inštitúciami, pričom môže transcendovať existenciu štátu. Dôležitý moment pri kreovaní kolektívnej pamäti je, že prístup k vypracovaniu takého druhu pamäti udržiavajú iba osoby, ktorým štát alebo spoločnosť dáva legitimitu k jej formovaniu. Títo ľudia sú často krát odborníci v oblasti mnemotechniky.⁹

⁵ Нора, П.: Всемирное торжество памяти. In: Неприкосновенный запас. [online] 2005, No. 2-3 (40-41). [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/nora22.html>

⁶ Хаттон П.: *История как искусство памяти*. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2004. s. 34.

⁷ Aktivita, ktorá formuje verejnú mienku ohľadom vnímania historických udalostí. Druhy komemoratívnej praxe možno považovať nasledujúce javy: zmena názvov ulíc, budovanie pamätníkov, použitie akýchkoľvek nových rituálov a tradícií spätých z oslavami vybraných historických udalostí, použitie pamätných tabúl. Takáto prax je smerovaná na formovanie určitých spomienok u svojich občanov v súvislosti s reflektovaním histórie.

⁸ Olick J. K.: *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. New York, London: 2007. s. 23.

⁹ Assman J. *Communicative and Cultural Memory*. In: Eril A., Nünning A. (eds.). *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin; New York, 2008. s. 109–118.

Historická politika a východná Európa

Pojem historická politika sa po prvý krát objavil v roku 1970 v jednej z publikácií amerického historika a politológa Howarda Zinna. Termín bol použitý pri jeho pokusoch problematizovať otázky vzťahov medzi vedou a spoločnosťou, schopnosťou historikov odpovedať na moderné výzvy a mať pevnú a aktívnu verejnú pozíciu. Toto artikulovanie termínu malo viac publicistický diskurz než akademický. Ďalej už trochu v inom význame a v inom kontexte sa historická politika vyskytla počas veľkej diskusie historikov (*Historikerstreit*) v Spolkovej republike Nemecko (1986-1989). Diskusiu vyvolal rezonančný článok nemeckého historika Ernsta Nolteho, v ktorom sa snažil sproblematizovať tézu o špeciálnej vine Nemcov za zločiny nacizmu a porovnával ich z obdobnými prípadmi deportácii a genocíd, ktoré sa uskutočnili v iných krajinách pred rokmi 1933 až 1945. Jeho pozíciu podporil Michael Stürmer a zdôraznil, že tento druh pamäti, ktorý bol sformovaný pod tlakom zvonku odstránil možnosť rozvoja nemeckej kolektívnej pamäti a zabraňoval možnostiam viesť historické a vedecké diskusie a výskumy. V tomto kontexte formuloval tézu, že Nemci majú nárok na „správnu“ históriu na ktorú aj oni môžu byť hrdí. Keďže Stürmer bol politickým poradcom kancelára Helmuta Kohla, jeho oponenti interpretovali jeho závery v tomto kontexte ako vládnú konjunktúru a charakterizovali ju ako „historickú politiku“, t.j. manipuláciu historickými faktami v záujmoch vládnej moci. Riziko presadenia takejto historickej politiky spočívalo v tom, že mohla zapríčiniť prudký rozvoj revizionistických ideí v súvislosti s témou zodpovednosti Nemcov za nacizmus a priviesť k návratu tie aspekty kolektívnej pamäti a národnej identity Nemcov aké svojho času umožnili rozvoj nacizmu. Neskoršie sa pojem transponoval do akademického slovníka a stratil ironické znenie, aké mal počas debaty historikov v Nemecku. V tejto súvislosti už v roku 1999 vydal Edgar Volfrum prácu *Historická politika v Spolkovej republike Nemecko. Cesta ku západonemeckej pamäti 1948-1990*. V tomto období začal dynamicky rásť počet výskumov a prác súvisiacich s danou témou a termín začali používať viacerí sociológovia, politológovia, historici, kulturológovia.¹⁰

Napríklad v politickom prostredí Poľska získal termín historická politika mimoriadnu dôležitosť a prvý krát bol uplatňovaný v praxi, presne v tej modernej podobe, v akej sa aplikuje dnes. Danú skutočnosť bolo možné pozorovať najmä po príchode politickej strany Právo a spravodlivosť k moci v roku 2005, kedy sa v krajine aktivizovala rozsiahla kampaň po revidovaní historickej pamäte. Centrálnym bodom ideologického zamerania strany Právo a spravodlivosť bola od roku 2004 snaha udomáčniť historickú politiku (*pol. polityka historyczna*) ako prostriedok politického marketingu. Poradca vtedajšieho prezidenta Lecha Kaczyńskiego - Marek Cichocki považuje za kľúčové neustále stimulovať otázky chápania a posúdenia minulosti z dôvodu potreby jej inštitucionalizácie. Na tomto procese vytvárania potrebných historických mýtov sa majú spolupodieľať aj politické elity. Tie majú pozitívne vplývať na štátnu legitimitu, integritu a paralelne sa dajú využiť na mobilizáciu spoločnosti. Základná myšlienka Cichočkeho znela tak: „My nemôžeme nechať dejiny historikom a pamäť musí zostať žijúcou substanciou akejkoľvek politiky“¹¹; „politika vzťahujúca sa k minulosti“ je „politikou vzťahujúcou sa k prítomnosti“.¹² Okrem tejto snahy sympatizanti strany Právo a spravodlivosť z kruhov intelektuálov zdôrazňovali, že taký druh politiky je nevyhnutným pre Poľský národ a pre Poľsko, keďže podľa nich sa ich krajina nachádzala v stave „historickej amnézie“. Právě „historickej amnézie“ podľa nich aktívne podporovali viacerí poľskí prezidenti počas celého obdobia po nadobudnutí štátnej suverenity a nezávislosti Poľska po roku 1989.

V tomto kontexte môžeme spomenúť fakt, že všetky postkomunistické krajiny východnej Európy možno zariadiť do jednej skupiny štátov, pretože majú spoločné tendencie vo vývoji historickej politiky a reflektovania historiografie v politike. Je to skupina štátov, ktorá bola «unesená»

¹⁰ Касьянов, Г.: Украина и соседи: историческая политика. 1987-2018. Москва: Новое литературное обозрение. 2019. s. 27-30.

¹¹ Stobiecki R.: *Historians Facing Politics of History: The Case of Poland*. In: Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe After 1989 / M. Kopecek (ed.). Budap Central European Univ. Press, 2007, s. 182.

¹² Szczerbiak A. *Dealing with the Communist Past or Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland*. In: Europe-Asia Studies. Vol. 52. No 4. 2002, s. 553-572.

komunizmom, ako by povedal Milan Kundera. V rokoch 2000 – 2010 sa tieto krajiny ocitli na ceste k návratu do «európskej rodiny» a tým pádom bolo nevyhnutné riešiť aj otázku prevažujúceho naratívu v spoločnosti. Na jednej strane bolo rozhodnuté o obnovení národného (etnického) naratívu podľa romantického vzoru konca 19. a začiatku 20. storočia. Na druhej strane tieto krajiny očakávali procesy integrácie do európskych štruktúr, ktoré predpokladali určitú neutralizáciu zavedených interpretácií kultúry a politiky. Štáty a spoločnosti vo východnej Európe sa v tejto situácii snažili ochrániť svoju kultúrnu svojráznosť v rámci procesov odovzdania časti svojej suverenity pri integrácii do inštitúcií EÚ. Zároveň sa však jej lídri snažili poukázať na svoje rovnoprávne postavenie. V oboch prípadoch kľúčovým východiskom zo situácie bolo zdôrazňovanie svojej historickej úlohy ako obeti. Sústredenosť a koncentrácia pozornosti v procese integrácie na utrpenú škodu, prenasledovanie, utláčanie a príležitostné násilie však patria medzi najzásadnejšie aspekty historickej politiky. Je to výkonný nástroj nie len pri realizácii vnútornej politiky, ale aj pri mobilizácii spoločnosti, upevnení ale aj odstránení legitimity istého sociálno-politického režimu, vypuknutí konfliktu alebo nápravy po konflikte najmä za účelom „exportu viny”.¹³ Historická politika tak môže byť tiež použitá ako nástroj dosiahnutia legitimity v medzinárodnom priestore, pri vytváraní intenzívneho vplyvu, ktorý dokáže účinne pôsobiť počas medzinárodných interakcií. Príklad použitia takýchto nástrojov na medzinárodnej scéne môžeme vidieť v prípade vzťahov Poľska resp. jeho politickej reprezentácie k vrcholným predstaviteľom EÚ. V roku 2008 sa otázka riešenia proporčnosti zastúpenia poľskej reprezentácie v Európskej únii stala dôležitou politickou agendou a citlivou témou. Prezident Lech Kaczyński používal ako argument nasledujúcu tézu. Nemecký argument o tom, že kľúčové kritérium zastúpenia by sa malo odvíjať od počtu obyvateľstva – je mylný. Keby Nemci nezabili toľko našich občanov počas druhej svetovej vojny, tak by nás by bolo oveľa viac. Preto vy nám musíte dať viac miest v orgánoch správy Európskej únie. Druhým príkladom použitia historickej politiky je prejav prezidenta o nebezpečnosti zjednotenej Európy s mapou z roku 1939, s narážkou, že Nemecko sa usiluje o to isté aj teraz.¹⁴ Zároveň napríklad v poľsko-ruských vzťahoch sa viac zo strany poľských predstaviteľov zdôrazňuje tragédia a masové vyvraždenie poľských armádnych elít zo strany NKVD v Katyňskom lese a imperialistické zámery Ruska.

Okrem naznačeného medzinárodného aspektu historickej politiky, význam jej skúmania spočíva aj v charakterizácii jej vplyvu na vnútornú politiku. Krajiny východnej Európy na rozdiel od západoeurópskych krajín majú spektrum inštitúcií, ktorých hlavnou úlohou je nie len výskum ale aj formovanie „správnej“ interpretácie histórie národa a produkovania primeranej historickej politiky. Tento aspekt fungovania verejných inštitúcií sa v podstate veľmi dobre dá využívať pri marginalizácii kritikov a oponentov vlády, ktorí z jej strany môžu byť označovaní za vnútorných nepriateľov, či zradcov národných záujmov. Aj tu, ako príklad môžeme použiť Poľsko. V rámci verejných inštitúcií v Poľsku funguje Inštitút národnej pamäti (*Instytut Pamięci Narodowej*) s veľmi rozsiahlou oblasťou pôsobenia, kompetencii a zároveň so silnou podporou vlády s dostatočnými finančnými prostriedkami. Instytut Pamięci Narodowej v porovnaní s podobne zriadenými úradmi v rôznych krajinách východnej Európy má najviac funkcií. Z nich spomenieme najmä výskumnú, ale ja vyšetrojúcu, vzdelávaciu, lustračnú, archívnu, ale aj potenciálne propagandistickú. Inštitút má k dispozícii hlavné sídlo vo Varšave a 11 regionálnych oddielov v najväčších mestách. V nich sú zriadené aj apelačné súdy, pričom organizácia má dvetisíc zamestnancov. Skladá sa z 4 útvarov. Sú to: predsedníctvo verejného vzdelania (zaoberá sa vedeckou a vzdelávacou funkciou), predsedníctvo pre zabezpečenie prístupu k archívnym materiálom (zaoberá sa zbieraním archívnych dokladov, získaných od komunistického režimu, spracúvaním materiálov a otvorením prístupu k nim), komisia pre vyšetrovanie zločinov proti poľskému národu, lustračne predsedníctvo. Lustračne predsedníctvo sa zaoberá tvorbou a úpravou zoznamov osôb, ktorí boli príslušníkmi štátnej bezpečnosti, príslušníkmi komunistického stranického aparátu, funkcionármi orgánov

¹³ Миллер А.: Историческая политика и ее особенности в Польше, Украине и России. In: Отечественные записки. Т. 5. № 44. 2008.

¹⁴ Миллер, А.: «Историческая политика» в Восточной Европе: плоды вовлеченного наблюдения. Публичные лекции. [online] Dostupné na internete <https://polit.ru/article/2008/05/07/miller>.

verejnej správy, vlády a na druhej strane osôb ktoré trpeli činnosťami bezpečnostných zložiek komunistického režimu. Okrem toho predsedníctvo Inštitútu národnej pamäti preveruje lustračné žiadosti osôb, ktoré chcú zastávať funkcie v rámci štátnej sféry.

Historická politika a západná Európa

Čo sa týka implementácie historickej politiky v západoeurópskych krajinách tu môžeme pozorovať zásadný rozdiel v kultúre pamäti, vo formovaní naratívov a realizácii politických cieľov oproti krajinám východnej Európy. Hlavná idea historickej politiky v Západnej Európe a jej hlavný cieľ je prostredníctvom pamäti o nejakých veľmi traumatických a hanlivých udalostiach minulosti – predemonštrovať dôležitosť zjednotenia a vytvárania mierovej, maximálne integrovanej medzinárodnej spoločnosti. Úlohu takej integrálnej udalosti zohráva Holokaust a pamäť o jeho obetiach. V súlade s touto ideou si celá Európa musela uvedomovať že aj ona v plnej miere je zodpovedná za spáchané zločiny voči židovskému obyvateľstvu a v tomto kontexte by malo prísť aj k uznaniu spoluzodpovednosti na oficiálnej úrovni. Tento proces bol zložitý a trval dlhšie obdobie a bol zložitý. Veľa krajín prišlo k tomuto záveru neskoršie, ale nakoniec oficiálne politické reprezentácie západných štátov dokázali artikulovať dané hodnotenie vlastnej minulosti a zodpovednosti za Holokaust. Z tohto dôvodu bolo vo väčšine týchto krajín sformovaný aj konsenzus ohľadom vnímania svojej minulosti ešte v rokoch 1960-2010. Keď si zoberieme napríklad Francúzsko, tak dlhé roky v tejto krajine mala otázka vyrovnávania sa so skutočnosťou Holokaustu sekundárny význam. Prezidenti Charles de Gaulle a François Mitterrand úplne odmietali akúkoľvek zodpovednosť a všetku zodpovednosť prenášali na reprezentáciu kolaborantského vichystického režimu na čele s maršalom P. Pétainom. François Mitterrand sa v tejto súvislosti veľmi zvláštne vyjadril počas otvorenia pamätnej tabuľky vedľa Vélodrome d'Hiver¹⁵, keď povedal: „*Republika urobila to, čo mala urobiť*“¹⁶. Toto obdobie vláda cez historickú politiku interpretovala cez zdôrazňovanie hnutia odporu v krajine a hrdinský boj Forces françaises libres (Slobodného francúzskeho vojska - FFL) proti nemeckým okupantom a ich spojencom. Iba v roku 1995 bol zo strany vrcholného predstaviteľa francúzskej exekutívy prvý krát artikulovaný úplne iný vládny postoj, ktorý s udalosťami druhej svetovej vojny odprezentoval vtedajší prezident Jacques Chirac. Prezident počas svojho prejavu na Vélodrome d'Hiver povedal: „*Zločinnému besneniu okupanta sekundovali Francúzi, francúzsky štát*“ (...) „*Francúzsko vtedy urobilo nenapraviteľnú vec. Spreneverilo sa svojmu slovu a svojho chránenca vydalo mučiteľom*“.¹⁷ Jednalo sa o veľmi neočakávaný krok a po tomto prejave sa stanovisko francúzskej zodpovednosti za obeti Holokaustu rozširovalo. Túto pozíciu oficiálne podporila aj Štátna rada Francúzska v roku 2009. V júli 2012 François Hollande povedal, že to bol „*zločin spáchaný voči Francúzku a spáchaný samotným Francúzskom proti jeho hodnotám a ideálom, práve tých, ktoré dokázali zachrániť príslušníci Odporu a Odporujúceho Francúzska*“¹⁸. Podobný spôsob vyrovnávania sa s minulosťou môžeme pozorovať vo viacerých západoeurópskych krajinách. Keďže pozícia hlavnej obeti bola v západnej Európe obsadená obeťami Holokaustu, tento aspekt v značnej miere znemožňoval budovať akýkoľvek národný (etnický) naratív v tejto časti kontinentu. V tejto súvislosti sa čiastočne narušovali koncepty kolektívnej pamäti sústredené na vlastné utrpenie. Uznanie viny tak v tomto prípade bolo sformované na vybranom základe, lebo v súvislosti s inými historickými otázkami (napríklad ohľadom koloniálnej minulosti) by podobný spoločenský konsenzus nebol tak jednoducho sformovaný. Uznanie zodpovednosti za Holokaust v štátoch západnej Európy malo značný spoločenský efekt a redukovalo možnosť získavania politických preferencií na základe subjektívnej interpretácie modernej minulosti. Tento fakt sa dá

¹⁵ Tento cyklistický štadión v Paríži má výnimočný význam v dejinách moderného Francúzska. Právě na tomto mieste bolo zhromažďované židovské obyvateľstvo, ktoré bol následne deportované do vyhladzovacieho tábora Auschwitz-Birkenau. Na zatýkaní židovského obyvateľstva sa zúčastnilo aj kolo 9000 francúzskych policajtov a príslušníkov bezpečnostných zložiek.

¹⁶ «Эхо второй мировой войны» Газета «Коммерсантъ» №136 от 22.07.1995, s. 4.

¹⁷ Allocution de M. Jacques CHIRAC Président de la République prononcée lors des cérémonies commémorant la grande rafle des 16 et 17 juillet 1942 (Paris)// France 2 (Collection : Journal télévisé de 20 H).

¹⁸ Discours du Président de la République à l'occasion du 70ème anniversaire de la rafle du Vel d'Hiv // Publié le 22 Juillet 2012 RUBRIQUE : NATION, INSTITUTIONS ET RÉFORME DE L'ÉTAT.

zdôvodniť najmä politicko – ekonomickým úspechom projektu európskej kooperácie a integrácie, aký po druhej svetovej vojne zažívala táto časť Európy. Štáty a spoločnosti západnej Európy si to na rozdiel od postkomunistickej Európy jednoducho mohli podľa niektorých mysliteľov dovoliť.¹⁹ Postkomunistická Európa a reprezentácie jej štátov mali v procese politickej transformácie v tomto kontexte úplne inú úlohu. Jej súčasťou bolo udržiavať status, ktorý súvisel po páde „železnej opony“ s ich kredibilitou a medzinárodnou legitimitou v kontexte nárokov kreovať si podmienky rozvoja nezávislosti štátnych inštitúcií. V porovnávaní politického a spoločenského vývoja medzi krajinami západnej a postkomunistickej Európy aj z tohto dôvodu môžeme pozorovať v oblasti historickej politiky a sfére formovania kolektívnej pamäte veľkú izolovanosť procesov.

Na záver môžeme konštatovať, že analýza politických procesov vo vnútornej a vonkajšej politike krajín Európy preukazuje, že historická politika zohrala v daných procesoch na prelome 20. a 21. storočia jednu z kľúčových úloh. Z tohto dôvodu sa preukázalo, že sa jedná o výkonný systém, ktorý zahŕňa viacerých aktérov a dokáže plniť široké spektrum politických úloh. Od budovania národného štátu, cez formovanie identity po artikuláciu národných záujmov jednotlivých štátov na medzinárodnej scéne.

Literatúra:

ASSMAN, J. (2008). *Communicative and Cultural Memory*. In: ERLI A., NÜNNING A. (eds.). *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin; New York, 2008, s. 109-118.

АССМАН. Я. (2004). Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва: Языки славянской культуры, 368 с.

ФЕЛЬКЕР. А. (2018). Непростое» наследие: проблематика мест памяти о массовом насилии Западной и Восточной Европы. In: Методологические вопросы изучения политики памяти. МИЛЛЕР А. ЕФРЕМЕНКО И., Д. В. (eds.). Москва, Санкт-Петербург: Нестор-История, 224 с.

ЕФРЕМЕНКО. Д. (2018). *Историческая память и наднациональная идентичность. Случай Европейского союза*. In: МИЛЛЕР А. ЕФРЕМЕНКО И., Д. В. (eds.). Методологические вопросы изучения политики памяти. Москва, Санкт-Петербург: Нестор-История, 224 с.

FOSTER, K. W.: *Aby Warburg's History of Art: Collective Memory and the Social Mediation of Images*. In: *Daedalus*. Vol. 105, No. 1, ss.169-176.

HALBWACHS, M. (1967). *La mémoire collective*. Paris : Les Presses universitaires de France.

HALBWACHS, M. (1925). *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris : Librairie Félix Alcan.

ХАЛЬБВАКС, М. (2005). Коллективная и историческая память. In: Неприкосновенный запас. [online] 2005, No. 2-3 (40-41). [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>.

ХАТТОН, П. (2004). История как искусство памяти. Санкт-Петербург: Владимир Даль.
КАСЬЯНОВ, Г. (2019). Украина и соседи: историческая политика. 1987-2018. Москва: Новое литературное обозрение.

¹⁹ Алексей Миллер Политика памяти в посткоммунистической Европе и ее воздействие на европейскую культуру памяти. In: Полития. 2016. № 1 (80). s. 111–121. [online] [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://gefiter.ru/archive/18391>.

МИЛЛЕР, А. (2001). Тема Центральной Европы: история, современные дискурсы и место в них России. In: Неприкосновенный запас. [online] 2001, 52. [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/52/mill.html>.

МИЛЛЕР, А. (2012). *Коллективная память - одна из опор ЕС?* In: *Pro et Contra*. [online] Dostupné na internete https://carnegieendowment.org/files/ProEtContra_54_43-49.pdf

МИЛЛЕР, А. (2008). «Историческая политика» в Восточной Европе: плоды вовлеченного наблюдения. *Публичные лекции*. [online] Dostupné na internete <https://polit.ru/article/2008/05/07/miller>.

МИЛЛЕР, А. (2016). Политика памяти в посткоммунистической Европе и ее воздействие на европейскую культуру памяти. In: *Полития*. 2016. № 1 (80). s. 111–121. [online] Dostupné na internete: <http://gefter.ru/archive/18391>.

НОРА, П. (2005). Всемирное торжество памяти. In: Неприкосновенный запас. [online] 2005, No. 2-3 (40-41). [cit. 2019-03-20]. Dostupné na internete: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/nora22.html>.

OLICK, J. K. (2007). *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. New York, London.

STOBIECKI, R. (2007). *Historians Facing Politics of History: The Case of Poland*. In: *Past in the Making: Historical Revisionism in Central Europe After 1989* / М. Копецек (ed.). Budapest Central European Univ. Press.

SZCZERBIAK, A. (2002). *Dealing with the Communist Past or Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland*. In: *Europe-Asia Studies*. Vol. 52. No 4. 2002. s. 553-572.

MARXISTICKÉ ČÍTANIE J. J. ROUSSEAU

Dmytro TOMAKH

Abstrakt: Cieľom mojej práce je snaha poukázať, ako je naše vedomie závislé od bytia v rámci dejinných udalostí a ich filozofického kontextu. Štúdia poukazuje na filozofiu ako na zdroj poznania, ktorý nám dáva možnosť správne posúdiť osobu, jej postavenie a úlohy v dejinných súvislostiach. Súčasťou práce je poukávanie na skutočnosť možnosti spoločných záverov v rámci rôznych filozofických tradícií. Východiskovou úvahou tejto práce bude reflexia prírodného stavu v myslení Jeana-Jacquea Rousseaua. Paralelným cieľom práce je v tomto kontexte vymedziť príčiny vzniku konfliktov v modernej spoločnosti. Na tomto základe budeme komplexnejšie posudzovať status a postavenie marxizmu v súčasnosti bez ideologického redukcionizmu.

Kľúčové slová: Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx, marxizmus, práca, prírodný stav, prírodné právo, dialektický materializmus.

Abstract: The aim of my work is to show how our consciousness is dependent on being in the philosophical context and history events. The study will point to philosophy as a source of knowledge that gives us the opportunity to properly assess a person's position and roles in her history. Part of my work is to demonstrate the general conclusions arising from different philosophical traditions. The starting point for this work will be the reflection of the natural state in the thinking of Jean-Jacque Rousseau. An essential task of the study is to define the causes of conflicts in modern society. On this basis, we will be able to more comprehensively assess the status and position of Marxism today without ideological reductionism.

Key words: Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx, marxism, work, natural state, natural law, dialectical materialism.

Вступление

За человеком, в продолжении всей истории, как видом, можно наблюдать беспрестанное стремление улучшить свое бытие; с появлением государства, желание лучшей жизни нашло свое проявление в многочисленных столкновениях и спорах, объединял которые предмет политической организации, к тому же, довольно часто сопряженный с этикой. В стремлении этом можно убедиться вспомнив хотя-бы древние греческие полюсы и их ревностные реформы, первое писанное законодательство Драконта направленное к охране имущественных интересов господствующего меньшинства и за которым вскоре последовало снятие бремени Солоном, освобождавшее людей от кабалы и по своей сущности, несло более общественный характер, произведенное Клисфеном новое территориальное деление и как следствие, преобразование городского совета, что вместе ослабляло влияние родовой знати и вовлекало большее количество граждан для создания публичных правил и декретов, недовольства граждан за которыми, подчас, шли грозные бунты и перевороты, разговоры философов о благоприятности той или иной формы правления, о ее выгодах и невыгодах, о политической добродетели, которую Сократ полагал наивысшей, а также то, с каким усердием (которое, между тем, в значительной степени сохранилось и до сегодняшних дней и вряд ли в скором времени пагубно нас оставит) человек преобразовывал внешний материальный мир, норовя, помимо своего сознания, обуздать иные субстанции и предать многообразию предметов, форм и явлений порядок, после выводя из него необходимые нашему прогрессу законы. Так в наше распоряжение явились теоремы Пифагора и Фале-

са, Евклидова геометрия и прочее. Названные мною известные механические достижения того времени отнюдь не должны, перед глазами человека, затенять огромное множество весомых открытий, в том числе и в области государства, случающихся у выдающихся умов. Ведь античную эпоху я привел как одну из первых где очевидно стремление человека преобразовывать бытие и, в особенности, что напрямую касается моей работы, свое политическое бытие, при этом не забывая и чему я отдаю особое значение, что нашему вниманию подлежит человечество в целом, а следовательно и его движение в истории. Следуя такому подходу, мне представляется возможным рассуждать об актуальности марксизма в современном мире, ведь его появлению способствовали предшествующие философские традиции, имеющие бесценное влияние на настоящее время и благодаря которым, теперь, в большинстве стран сформировалось гражданское правовое общество. Таким образом, необходимо сообразовать прошедшее и настоящее с марксизмом, проследив влияние философии, учитывая беспрестанное стремление человека улучшить свою жизнь и его взаимную сострадательность, чтобы всецело понять имеющийся статус учения Маркса.

Основные положения марксистского учения

В первую очередь, следует заметить, что марксизм является материалистической философией. Так, например, Фридрих Энгельс отстаивал примат материализма над идеализмом в своем Анти-Дюринге, а Маркс, в Критике политической экономии писал: «При рассмотрении таких переворотов необходимо всегда отличать материальный, естественно-научной точностью констатируемый переворот в экономических условиях производства — от юридических, политических, религиозных, художественных или философских, короче — от идеологических форм, в которых люди осознают этот конфликт и борются за его разрешение».¹ Однако одной из основных составляющих марксистской философии является диалектика Гегеля, который в свою очередь, был идеалистом. Примечательно здесь то, что молодые Маркс и Энгельс сами были гегельянцами-идеалистами, но после прочтения работы Фейербаха «Сущность христианства», переменили свои воззрения на материалистические. Диалектика – это наука, а также метод познание, изучающий вечно движущиеся и изменяющиеся явление в природе и человеческом обществе, путем вскрытия внутренних противоречий, что приводит к переходу из одного качества в другое. Важным тезисом диалектики является утверждение о том, что противоположности могут существовать лишь в единстве и именно это двигает прогресс истории. Маркс, став материалистом, истолковал диалектику материалистически и Ленин, в свое время, писал, что Науку логики Гегеля, где содержится основное изложение диалектики, следует читать материалистически.² Таким образом, суммируя изложенное выше, становится ясно, почему одной из важнейших составляющих марксизма является материалистическое понимание истории. Сущность такого понимания содержится в диалектическом материализме, который различает: «1) материю; 2) сознание - как свойство высокоорганизованной материи; 3) высокоорганизованную материю обладающей сознанием т.е. человека. Следуя посылке Д.М. – определяющую роль в человеческой истории занимает производство (материально производительный труд) и воспроизводство материальных благ, а потому весьма важно проводить различие между производительным трудом и непроизводительным. Следовательно, корни всех общественных явлений следует искать в материальном производстве».³

Следующим важным положением в учении Маркса является учение о диктатуре пролетариата. Диктатура пролетариата - в марксистской теории форма политической

¹ Маркс К., Энгельс Ф.: Сочинения. том 13; ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ; Москва 1959, s. 37.

² Ленин В.И.: Полн. собр. соч. Т. 45, s. 30.

³ Золотов А.В., Попов М.В.: Философия производительного труда. Нижний Новгород: Издательство Нижегородского государственного университета, 2006, s. 6.

власти, выражающая интересы рабочего класса. Согласно марксизму, во время превращения капиталистического государства в бесклассовое коммунистическое общество должен пройти переходный период, когда государство ещё будет существовать, но власть в этом государстве будет принадлежать пролетариату. Также, согласно марксистским определениям, диктатура присутствует в любом государстве с любой формой правления. Это значит, что есть диктатура феодальная, диктатура монарха, буржуазии, открытая диктатура тех или иных элементов и проч. Так формулирует задачу коммунистов по отношению к пролетарскому классу Маркс, говоря о приобретении им политической власти: «Ближайшая цель коммунистов та же, что и всех остальных пролетарских партий: формирование пролетариата в класс, ниспровержение господства буржуазии, завоевание пролетариатом политической власти».⁴ Также, весьма характерным в данном контексте является определение фашизма Георгием Димитровым представленное в резолюции XIII пленума ИККИ и повторенное на VII Конгрессе Коминтерна: «Фашизм — это открытая террористическая диктатура наиболее реакционных, наиболее шовинистических, наиболее империалистических элементов финансового капитала... Фашизм — это не надклассовая власть и не власть мелкой буржуазии или люмпен-пролетариата над финансовым капиталом. Фашизм — это власть самого финансового капитала. Это организация террористической расправы с рабочим классом и революционной частью крестьянства и интеллигенции. Фашизм во внешней политике — это шовинизм в самой грубейшей форме, культивирующий зоологическую ненависть к другим народам».⁵

Третьим основным положением марксизма является учение о прибавочной стоимости. «Учение о прибавочной стоимости – краеугольный камень экономической теории Маркса».⁶ Прибавочная стоимость у Маркса, это разница между овеществленной стоимостью (трудом рабочего) и созданной стоимостью по окончании процесса труда. Именно она является тем процентом, с которого капиталист (владелец средств производства) получает свою выгоду. «Противоположность между действительным полезным трудом и трудом, создающим меновую стоимость, волновала Европу в течение XVIII столетия в форме проблемы: какой особенный вид действительного труда есть источник буржуазного богатства? Тем самым предполагалось, что не всякий труд, который осуществлен в потребительных стоимостях или производит продукты, уже поэтому создает непосредственно богатство. Для физиократов, однако, как и для их противников, жгучим спорным вопросом являлось не то, какой труд создает стоимость, а то, какой труд создает прибавочную стоимость».⁷

Основы философии Руссо, ее ключевые положения и предпосылки

Один из ярчайших светочей европейского Просвещения родился 28 июня 1712 г. (за столетие до рождения Карла Маркса). Свободолюбие, презрение к неравенству и прочие демократические душевные проявления Руссо, во многом были определены условиями и временем его рождения. Известно, что с появлением на свет, будущий философ обрел статус гражданина Женевской республики, которая к началу 18 столетия уже приобрела определенную и тем более особую политическую форму вследствие собственных исторических перипетий. Руссо гордился тем, что родился в маленькой республике, что режим, установленный в государстве, был благоприятным и подходящим для народа и обусловлен его историческим опытом и дарованиями; что достойные граждане способные, благодаря своему уму и достоинствам, вверить власть другим, тому, кто на это способен.⁸ Однако важно понимать, что Руссо в этом Посвящении отпустил похвалу своим согражданам

⁴ Маркс К. и Энгельс Ф.: Сочинения том 4. Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1955, s. 437-438.

⁵ Смотреть: Фостер У.З.: История трех интернационалов.

⁶ Митин М. Б.: Диалектический материализм. Москва.: ОГИЗ-Соцэкгиз, 1934, s. 9.

⁷ Маркс К., Энгельс Ф.: Сочинения, том 13. Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1959, s. 73.

⁸ Руссо Ж.Ж.: Посвящение Женевской Республике, в *Трактаты*. Москва: НАУКА, 1969, s. 31-39.

за те свершения, которые они уже успели добыть и, скорее указал им на их возможности, чем нарисовал правдивую картину таких справедливых и выдающихся магистратов, которые состояли из буржуазного патрициата. В сущности, философ отобразил свое виденье того, каким должно было бы быть тогдашнее управление. Это замечают в печати, а также и предшественник поста первого Синдика – Дю Пан. Время подтверждает такое положение дел, поскольку посвящение служило своеобразным предисловием для сочинения на конкурсную тему «Происхождение и основание неравенства между людьми», выдвинутую Дижонской Академией на 1754 г, где Руссо, в своем рассуждении яростно нападает на все виды неравенства, явно не в поддержку правого буржуазного представительства и излагает свою философию, в которой можно видеть, диалектическое происхождение. Таким образом, в «Посвящении» Жан-Жака Руссо можно выделить его взгляды и основу его мысли. Верховенство закона, благополучие граждан, ответственность власти и справедливость режима – вот, что поставил себе в намерение защищать и продвигать Руссо, используя философию и рационалистический метод в обосновании своих целей.

Система суждений Руссо основывается на рассуждении о естественном состоянии, т.е. том состоянии, когда человек более всего приближен к природе или же, если переименовать, то состояние человека, каким он вышел, непосредственно из рук природы, не обладая при этом всеми теми качествами, какие мог получить только впоследствии, в силу множеств обстоятельственных стечений и долгого развития. Вот, что Руссо пишет в «Причинах и основаниях неравенства между людьми»: «Поэтому, не полагаясь здесь на снизошедшие на нас озарения свыше и не учитывая изменений, которые должны были совершиться в строении тела человека как внешнем, так и внутреннем, по мере того как он приучал свои члены к новым действиям и переходил к новым видам пищи, я предположу, что он во все времена был таким же, каким вижу я его сегодня: ходил на двух ногах, пользовался своими руками как пользуемся нашими руками мы, охватывал своим взглядом всю природу и измерял взором своим обширное пространство неба. Освободив существо, таким образом устроенное, от всех сверхъестественных даров, которые могло оно получить, и от всех искусственных способностей, которые оно могла приобрести лишь в результате долгого развития: словом, рассматривая его таким, каким оно должно было выйти из рук природы, я вижу перед собою животное, менее сильное, чем одни, менее проворное, чем другие, но, в общем, организованное лучше, чем какое-либо другое».⁹

Руссо полагает, что мы выходим из естественного состояния, поскольку механика нашей природы устроена предрасположенной к совершенствованию (т.е. тогда, когда человек приобретает первичные понятия и представления) первой ступенью которого является осознания себя свободным в том смысле, что человек начинает чувствовать свободу повиноваться или же противиться велениям природы.¹⁰

В силу тысячи причин: вследствие впечатлений, которые собирает человек с окружающего мира, благодаря преобразовательным действиям природы, приобретению множества знаний и заблуждений, столкновению различных страстей; в силу перечисленного и многого другого, что наш разум теперь имеет возможность представить и сообразить, лишь только мы предадимся сосредоточенному размышлению, человеческий род приобретал все новые качества, но в то же время, лишался некоторых старых. - поступательное развитие человека и вместе с тем, нарастание различий между индивидуумами. - следствие человеческого механизма. В этом смысле, Руссо категорически различает естественное состояние с состоянием гражданским. Естественный человек нуждается только в самом себе, ибо у него не хватает представлений и ума, чтобы найти для себя выгоду вступить в долгосрочные взаимоотношения с другим человеком; в то же время, это исключает возможность того, что в таком состоянии, человек мог быть поставлен в зависимость

⁹ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 47.

¹⁰ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 54.

от другого человека. Естественный человек, у Руссо, это целое; гражданский – это лишь часть целого зависящая от знаменателя.¹¹ Гражданское состояние наступает когда человек уже обрел те самые понятия, научился мыслить, анализировать, сопоставлять различные предметы, стал планировать и, что наиболее важно, когда уяснил выгоды совместного проживания. В данном контексте следует заметить, что Руссо отнюдь не призывает людей вернуться к естественному состоянию и жить в пещерах, но напротив, объявляет о том, что такие выводы вполне себе в духе его противников.¹² В гражданском состоянии, человек имеет ту выгоду, что в силу своей свободной воли, он имеет возможность сообразоваться с нравственностью и добродетелью, которые в свою очередь, заключены в общей воле.

Тут мы переходим к следующей, весьма важной политической концепцией в философии Руссо, а именно к понятию общей воли (фр. la volonté générale). Общая воля – это то, что идентифицирует нас как общество, представляет общественный, всеобщий интерес и всеобщее добро. По словам Георгия Давидовича Гурвича, российского правоведа и французского социолога-позитивиста, общая воля это: «абстрактно-личное начало, входящее как безусловный элемент в индивидуальную волю».¹³ Объяснить это можно тем, что полезное и выгодное обществу, неизменно оказывается и таковым по отношению к индивиду. В своем трактате «Об общественном договоре», Руссо определяет общую волю как основополагающую составляющую гражданского общества, играющую решающую правовую роль: «Чтобы не ошибиться в определении этого возмещения, надо точно различать естественную свободу, границами которой является лишь физическая сила индивидуума, и свободу гражданскую, которая ограничена общей волей».¹⁴

3 Проблема неравенства в философии Руссо и марксизме в контексте труда

В соответствии с определениями естественного и гражданского состояния, Руссо разделяет неравенство, также на два вида: на естественное неравенство (или физическое), которое проявляется в различиях телосложения, возраста, здоровья и т.д. и, неравенство политическое, которое названо так, поскольку происходит от некоторого соглашения и потому, что устанавливается с согласия людей.¹⁵ Как мы уже выяснили, гражданское состояние наступает тогда, когда человек приобретает новые качества. Для установки постоянного и в перспективе развивающегося общества, индивид должен располагать некоторыми понятиями и представлениями. Руссо видит в развитии понятий, также и развитие области применения человеческих способностей. Границы познаний человека, определяют применения его труда, таким образом, когда люди занимались таким трудом, который под силу одному человеку, зависимость одного индивида от другого, не проявлялась в радикальной форме, при этом следует помнить, что при естественном состоянии, такая зависимость вообще не имела места быть. «Но с той минуты, как один человек стал нуждаться в помощи другого, как только люди заметили, что одному полезно иметь запас пищи на двоих, - исчезло равенство, появилась собственность, труд стал необходимостью; и обширные леса превратились в радующие глаз нивы, которые надо было орошать человеческим потом и на которых вскоре, были посеяны и выросли вместе с урожаем, рабство и нищета. Искусство добывания и обработки металлов и земледелие явились теми двумя искусстваами, изобретение которых произвело этот огромный переворот».¹⁶

Фридрих Энгельс писал об этих строках, как о месте в философии Руссо где проявляется диалектическое ее происхождение. Руссо видит в возникновении неравенства прогресс,

¹¹ Смотреть: Руссо Ж.Ж. Эмил или о воспитании. Москва: Педагогика, 1981, s. 27.

¹² Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 104, 3-й абзац.

¹³ Гурвич Г.Д.: Руссо и декларация прав. Идея неотъемлемых прав индивида в политической доктрине Руссо. Петроград: Типография Б. М. Вольфа, 1918, s. 67.

¹⁴ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 164.

¹⁵ Парафраз: Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 45.

¹⁶ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 78-79.

который был антагонистичен, он в то же время был и регрессом, ибо с каждым шагом вперед, который делает цивилизация, делает шаг вперед и неравенство.¹⁷ Происхождение неравенства, по Руссо, ведет свое начало от установления собственности, понятие которой в свою очередь, явилось как следствие множества прочих понятий. Когда люди познали прелесть совместной жизни и сообща начали применять свой труд, стабильность и выгоды такого положения сделали невозможным дальнейший от них отказ. Естественное неравенство, в силу того, что дарования индивида теперь стали влиять непосредственно на других представителей общества, начало приобретать возрастающее значение.

Маркс систематизировал подобные тенденции и выразил их характер в понятии классовой борьбы. Вся история «по Марксу» – это, во-первых, сменяющие друг друга способы производства, а, во-вторых, – история угнетения одного класса другим, из чего и вырастал антагонизм между классами угнетающими и угнетенными.¹⁸ Поступательное развитие цивилизации, в соответствии с диалектическим методом, философией Руссо и Маркса, напрямую связано с общественно-полезным трудом, иначе говоря материальным производством, а также с совершенствованием последнего. Классы непосредственно вовлечены в этот процесс, а потому Маркс это объясняет таким образом: «В общественном производстве своей жизни люди вступают в определенные, необходимые, от их воли не зависящие отношения — производственные отношения, которые соответствуют определенной ступени развития их материальных производительных сил. Совокупность этих производственных отношений составляет экономическую структуру общества, реальный базис, на котором возвышается юридическая и политическая надстройка и которому соответствуют определенные формы общественного сознания. Способ производства материальной жизни обуславливает социальный, политический и духовный процессы жизни вообще».¹⁹

В связи с этим, мы видим картину эксплуатации одного класса другим. Прибавочный продукт, который производит пролетарий продавая свой труд, присваивается капиталистом (Руссо бы сказал тем, кто владеет собственностью), посредником в процессе воспроизводства материальных благ для общества. Руссо о связи труда с собственностью судит также посредством естественного состояния и естественного права, объясняя таким образом, законное положение вещей. Тезис об этом сформулирован в работе «Рассуждение о причинах и основаниях неравенства между людьми»: «Так объяснить происхождение собственности тем более естественно, что невозможно себе представить, чтобы это понятие – собственность – возникло иначе, как из трудовой деятельности, ибо мы не видим, что, кроме своего труда, человек мог внести в что-либо не им созданное, чтобы себе это присвоить».²⁰ Мнение Маркса на этот счет, также согласовано с естественным правом и отображено в «Манифесте коммунистической партии»: «Но разве наемный труд, труд пролетария, создает ему собственность? Никким образом. Он создает капитал, т. е. собственность, эксплуатирующую наемный труд, собственность, которая может увеличиваться лишь при условии, что она порождает новый наемный труд, чтобы снова его эксплуатировать. Собственность в ее современном виде движется в противоположности между капиталом и наемным трудом».²¹

¹⁷ Энгельс Ф.: Анти-Дюринг. отд. I. – Соч., т. 20, s. 143.

¹⁸ Шульц Э.Э.: Теория революции: Маркс и марксизм. In: Приволжский научный вестник №2 (30) 2014; УДК 323.2, s. 188.

¹⁹ Маркс К., Энгельс Ф.: Сочинения. том 13. Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, s. 36-37.

²⁰ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 80.

²¹ Маркс К., Энгельс Ф.: Сочинения. том 4 Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1955, s. 458.

5 Реорганизация общества

Философия Руссо насквозь пронизана любовью к человеку и ее свободе. Исходя из естественного состояния, Руссо определяет естественное право, которое по своей сути соответствует природе и тем самым укрепляет положение граждан, т. е. людей, обладающих разумом и свободной волей. Подражать природе, ни есть фанатическое или же отрешенное от действительности и общественной жизни явление; как говорил Гоббс: «Человеческое искусство является подражанием природе».²² Тут же можно привести в пример и биомимикрию – область решения технических задач, путем копирования природных механизмов (животных, бактерий, растений, биосистем и т. д.) Благоприятна по Руссо та форма политической власти, которая наиболее соответствует благоденствию граждан, где справедливый закон, установить который помогает общественная воля и соответствие с естественным правом, где, следовательно, суверен и народ, является одним лицом.²³

Неравенство естественное, политическое и разнообразные их формы, что нашли свое проявление в продолжении развития человеческой цивилизации, а главное, с установлением собственности, что уже было сказано выше, но сохранило свое дальнейшее существование и развитие, благодаря тому, что было узаконено, причем в пользу богатых, из чего видна явная связь с антикапиталистическими воззрениями Маркса: «Таково было или должно было быть происхождение общества и законов, которые наложили новые путы на слабого и придали новые силы богатому, безвозвратно уничтожили естественную свободу, навсегда установили закон собственности, и неравенства».²⁴ В том же рассуждении, о причинах и основаниях неравенства, Руссо пишет: «Если мы проследим поступательное развитие неравенства во время этих разнообразных переворотов, то обнаружим, что установление закона и права собственности было здесь первой ступенью, установление магистратуры – вторую, третью же и последнюю было превращение власти, основанной на законах, во власть неограниченную. Так что богатство и бедность были узаконены первой эпохой, могущество и беззащитность – вторую, третью же – господство и порабощение, а это уже последняя ступень неравенства и тот предел, к которому приводят в конце концов все остальные его ступени до тех пор, пока новые перевороты не уничтожат власть совершенно или же не приблизят ее к законному установлению».²⁵

Присвоение прибавочной стоимости, проявляемое в эксплуатации пролетариата капиталистами, один из ключевых факторов противоречия в рамках общественной жизни не только в девятнадцатом веке, но и сегодня (так называемая конфликтная линия рабочих – работодатель). Разрешение этого противоречия по Марксу – диалектическое, т. е. неизбежное и устремленное вперед к прогрессу с обретением новых качеств и отраженное в классовой борьбе: «Классовая борьба, с точки зрения Маркса, неизбежно ведет к революции и революционному переустройству общества. Именно поэтому для него «революции – локомотивы истории». Весь процесс развития человечества, по Марксу, ведет его к последней революции – революции пролетарской, которая окончательно установит на Земле новый справедливый социальный строй – социализм и коммунизм».²⁶

Столкновение личностных интересов вследствие страстей, приводит к развращению общества и ни в коем случае не к благоденствию в нем. Сущность всеобщей воли заключена в том, что индивид предпочитает общее – личному, а потому как и в законах, так и в своем поведении он должен соответствовать общим интересам. Таково должно быть положение вещей при демократическом правлении, когда власть принадлежит большинству и

²² Гоббс Т.: Левиафан, Москва: РИПОЛ, 2017, s. 41.

²³ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 32.

²⁴ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 84.

²⁵ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 92.

²⁶ Шульц Э.Э.: Теория революции: Маркс и марксизм. In: Приволжский научный вестник. №2 (30) 2014; УДК 323.2, s. 188-189.

соответственно защищает его интересы. Капиталисты, строго в соответствии с арифметической истинной, не могут представлять большинство. Более того, невозможно себе представить такое положение, при котором бы интересы богатых (у Руссо) или же частные собственники средств производства (у Маркса) были общими, едиными и неделимыми. Класс пролетариев – самый многочисленный и единственный, в рамках которого интересы его представителей всегда совпадают. Что касается частной собственности, так право на нее отнюдь не вытекает из естественного состояния, поскольку не обладая понятиями и знаниями, невозможно сознательно что-нибудь записать в свое имущество.²⁷ Таким образом, можно сделать вывод, что как в марксизме так и в философии Руссо, преобразование общества – неизбежно и обусловлено нашими страстями, желаниями, формой распространения нашего сознания и производственными отношениями, где последние, определяют характер всего прочего. Собственно, именно из этого и вытекает фраза Маркса «Не сознание людей определяет их бытие, а, наоборот, их общественное бытие определяет их сознание».²⁸

Заключение

Руссо родился и жил раньше Гегеля и тем более Маркса, однако мы выяснили, что философия Руссо подчинена законам диалектики, также как и философия Маркса. Оба мыслителя имеют материалистический взгляд на достижения цивилизации, с тем только различием, что Маркс систематизировал некоторые явления в более узко-научную терминологию. Установив параллели между учением Руссо и марксизмом, мне, полагаю, удалось продемонстрировать взаимную научную связь и идейную преемственность философских традиций. Также, на примере данного исследования, можно видеть, как философия консолидируется с течением времени и обрастает обстоятельными выводами, полезными для общественной жизни. Мы можем, таким образом, судить о подлинности той или иной теории. Например рабство можно опровергнуть воспользовавшись естественным состоянием: так как человек от природы не обладал знаниями и глубоко предусмотрительными желаниями, он не мог заставить или убедить другого человека повиноваться ему; два неотъемлемых дара природы: свобода и жизнь, присваиваются всякому родившемуся человеку, оттого и нельзя оскорблять их, заключая его в беспрекословное подчинение. Или же можно точно заявить об ошибочной теории Фукуямы, в которой либеральная демократия – это конец истории, ведь режим этот основывается на неравенстве и на внутренних противоречиях, а это значит, что неизменно ведет к его различным перевоплощениям, а также, поскольку сама суть теории в том, что конец процесса долгого развития и обретения новых качеств – наступает при неравенстве. Общая воля, таким образом должна выражаться громко и государственные институты обязаны приучать народ к ее изъятию, закон же, в свою очередь, должен воспитывать людей и только тогда будет возможность бороться за подлинную свободу и постепенно с годами разрушать наименее справедливые проявления неравенства. Работа долгая, но известна нам истина, что: «настоящий государственный деятель, сеет на одном веку, а пожинает в другом».

²⁷ Руссо Ж.Ж.: Трактаты. Москва: НАУКА, 1969, s. 80.

²⁸ Смотреть: Маркс К.: К критике политической экономии. [online] Dostupné na internete: https://www.marxists.org/russkij/marx/1859/criticism_pol_econ/index.htm

Литература

ГУРВИЧ, Г.Д. (1918). Руссо и декларация прав. Идея неотъемлемых прав индивида в политической доктрине Руссо. Петроград: Типография Б. М. Вольфа.

ГОББС, Т. (2017). Левиафан. Москва: РИПОЛ классик.

ЗОЛОТОВ, А.В., ПОПОВ М.В. (2006). Философия производительного труда. Нижний Новгород: Издательство Нижегородского государственного университета.

ЛЕНИН, В.И. Полн. собр. соч. Т. 45.

МАРКС К., ЭНГЕЛЬС Ф. (1955). Сочинения. том 4. Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

МАРКС К., ЭНГЕЛЬС Ф. (1959). Сочинения. том 13. Москва: ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

МИТИН, М. Б. (1934). Диалектический материализм. Москва: ОГИЗ-Соцэкгиз.

РУССО, Ж.Ж. (1969). Трактаты. Москва: НАУКА.

РУССО, Ж.Ж. (1981). Эмиль или о воспитании. Москва: Педагогика.

ФОСТЕР, У.З.: История трех интернационалов.

ШУЛЬЦ, Э.Э. (2014) Теория революции: Маркс и марксизм. In: Приволжский научный вестник №2 (30) 2014; УДК 323.2 Энгельс Ф.; Анти-Дюринг; отд. I. – Соч., т. 20.

ЭНГЕЛЬС, Ф. Анти-Дюринг; отд. I. – Соч., т. 20.

BITTERNESS OF SWEET PROMISES: WHAT IDEA OF COMMUNISM ACTUALLY BRINGS

Rostyslav KARAKASH

Abstract: Nowadays, I couldn't help but notice the growing popularity of extreme ideologies of both left and right specters among the population, especially the young people, in various free democratic countries. I will write about only one ideology. Today, in spite of the all efforts made for decommunization in Ukraine, revanchists want to glorify again some communist-era personalities. Most of them were involved in deaths of millions of people. I consider it necessary to remind to all nostalgic for the USSR people about what was happening in fact. So the aim of the work is to critically analyze history, facts, and the consequences they have led to.

Abstrakt: V našej dobe si môžeme všimnúť rastúcu popularitu extrémnych ideológií ľavice aj pravice medzi obyvateľstvom a to aj medzi mladými ľuďmi v rôznych slobodných a demokratických krajinách. Vzhľadom na obmedzený rozsah práce sa budem koncentrovať len na jednu krajinu. Napriek všetkým snahám o dekomunizáciu na Ukrajine chcú aj dnes vybrané skupiny obyvateľstva opäť oslavovať niektoré osobnosti komunistickej éry. Väčšina z nich sa podieľala na smrti miliónov ľudí. Z tohto dôvodu považujem za potrebné pripomenúť všetkým ľuďom, ktorí nostalgicky spomínajú na ZSSR, čo bolo súčasťou daného vývoja. Cieľom práce je prispieť ku kritickej analýze vybranej ideológie v kontexte histórie, faktov a dôsledkov, ktoré sa s ňou v tejto súvislosti spájajú.

„History teaches us that man learns nothing from history”
Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Once, socialism nonetheless won. In Russia, it came to him after the crisis of the past regime, and there were some reasons for that, such as the 12-hour working day, the terrible working conditions and exploitation of the working class, and the demographic growth aggravated the land issue in the village. It must be said that he won the minds of people quite easily, namely, thanks to the notorious promise “From each according to his ability, to each according to his needs.” Who does not want to work a little, and get as much as he wants? Therefore, people immediately liked this idea. In addition, the land will be given to the peasants, and the factories to the workers! Here we'll build communism and everything will be excellent. Maybe the leaders themselves believed it. At first. But when they got to power, they realized that they could not give people things which every propaganda poster was shouting. „And who did not understand, they were idiots.”¹ It just so happened that since then there have been either fraudsters or irresponsible representation in power. (Often - both).² And what happened? Almost simultaneous nationalization of factories and distribution of land to peasants, but then – forced collectivization. And the most importantly - a special, “War Communism.” What is this “War Communism”? Honestly, it was a disaster. Such a devastating one that the Communist Party had to switch to the New Economic Policy, means make some capitalistic reforms, in order to prevent the collapse of the new, hardly formed state.

¹ Suvorov, V.: *Kuzkina mat. Hronika velikogo desyatiletija*. Dobraya kniga, 2016. s. 65.

² Suvorov, V.: *Kuzkina mat. Hronika velikogo desyatiletija*. Dobraya kniga, 2016. s. 65.

War communism included the following policies:

1. Nationalization of all industries and the introduction of strict centralized management, State control of foreign trade, Strict discipline for workers, with strikes forbidden
2. Obligatory labor duty by non-working classes
3. *Prodrazvyorstka* – forced requisition of agricultural surplus (in excess of an absolute minimum) from peasants for centralized distribution among the remaining population
4. Rationing of food and most commodities, with centralized distribution in urban centers
5. Private enterprise banned
6. Military-style control of the railways

Began a period of *breakdown*. And there's one interesting moment: War Communism wasn't established to fight and then end *breakdown*. *Breakdown* was a consequence of this policy.³

Uprisings were all over the country. In Kronstadt sailors and soldiers rose up with new flag and new motto on it – *For Soviets without Bolsheviks*. The policy of war communism had exhausted itself, but Lenin did not want to admit it. Moreover, at the turn of the 1920s and 1921s, he firmly insisted on strengthening this policy - in particular, plans were made to abolish the monetary system.

It was only in the spring of 1921 that the general dissatisfaction of the lower classes, their armed pressure could lead to the overthrow of the Bolsheviks. Therefore, Lenin decided to make a concession for the sake of preserving power.

The New Economic Policy (NEP) (*Novaya ekonomicheskaya politika*) was an economic policy of Soviet Russia proposed by Vladimir Lenin in 1921 as a temporary expedient and replaced policy of war communism. This new policy helped rebuild the country and saved it. It provided free market and capitalism, both controlled by the government, more market-oriented policy, to foster the economy of the country.⁴

The undeniable success of the NEP was in restoration of the ruined economy and situation in the villages (also due to the replacement *prodrazvyorstka* with *prodnalog*: a tax on farmers, paid in the form of raw agricultural product). But at the same time, the situation was also controversial in the village, where the “kulaks” were clearly oppressed - the most careful and efficient hosts. They lacked the incentive to work better. Forcing the village to increase the volume of production could only be transferred into a collective mode of management that is subject to central planning. And in June 1929 mass collectivization has started.

Collectivization was conducted with a wide use of coercive measures. In autumn it was supplemented by forced grain requisition. The policy aimed to integrate individual landholdings into collective farms – *kolkhozy*.

The reaction of the peasants to the creation of collective farms and state farms in the 1920s was not so hopeful — only 3% of all agricultural workers in the USSR joined them. Therefore, while working on the first five-year plan, the Bolsheviks calculated that they would be able to collectivize no more than 20% of peasant households.

³ С. В. Кульчицкий. Военный коммунизм // Энциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2003. — Т. 1 : А — В. s. 595; Шемшученко Ю. С., Юридична енциклопедія, гасло «Военный коммунизм»;

⁴ Kenez, P.: *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. s. 47-48.

Therefore, farmers were driven into collective farms by force. For this, all food was taken from people. Join the collective farm - and we will give you food. Millions died, but the collective farms and socialism won out. Now state no longer had to buy bread from a peasant. The collective farm was given a plan: to hand over so many tons of grain, meat, etc. Collective farmer did not receive money for their work. Paid in kind - as in the Middle Ages. After the collective farm fulfilled the state plan for the delivery of products, the remnants of vegetables, grain, hay, etc. were shared among the collective farmers in proportion to the effort invested.⁵ (from each according to his ability, to each according to his work). Of course, nobody wanted to live in such a terrible place. But escape from the collective farm was not so simple: in order to prevent this, internal passports were introduced. For residents of cities. Passports for kolhozniks were not allowed. But now I want to draw your attention at the famous slogan of the Party and Bolsheviks': "Land to peasants!" Very well, but reality was so that 97,5% of all farmlands of the USSR was under collective farms. And other 2,5% were homestead plots of land. That is that land, that was promised to peasants, where after the day of hard work on farms and fields they grew apple trees, potatoes, tomatoes, etc. for their own consumption. But why not give 3%? Or 5%? Country has a lot of land! But reality was that if peasants had more than this 2,5% they were able to grow food for themselves and needed no collective farms, people became kind of independent.⁶ The result of collectivization and the famine that followed it is 10–16 million killed in the camps. Over the country in all its huge growth rose the ghost of cannibalism. And during these terrible times, Stalin was selling abroad for 5 million tons of bread every year.⁷

At the same time period of rapid industrialization began. Country needed to build a lot of factories and such things. And actually a large number of hydroelectric power plants were built, a lot of factories. But most of these factories worked on military complex, not only in times of war but always. Most of the production went to the defense industry (this trend we can see in every socialist country, because they always need to be ready to protect themselves from capitalists and liberals, which for sure waiting for a moment to attack). So because of it there was a severe shortage and deficit of the consumer goods. There were not enough goods for everyone, so the black market arose, and state which itself did not wanted to provide people of basic material needs, started to fight the black market by death penalties. Huge long queues are also a product of socialism.

Industrialization was bought for a great price. For industrialization, Stalin paid with the living standard of the population, dropping it very low. Stalin sold titanic reserves of gold, platinum and diamonds to the foreign market.⁸

One more genius thing in left ideologies is planned economy. But it's genius only in the heads of leftists. In reality it doesn't lead to anything worthy. One of the main problems of this model is that planned economy just can't react in time to needs – country has plan for 5 years and country should complete it in time (USSR completed it only once - The Eighth Five-Year Plan). E. Zaleski in his book about planning in the Stalin period showed that the five-year plans had little to do with reality, were weakly linked to operational plans, and were poorly implemented. The targets of the first five-year plan were fulfilled on average by less than 60%, the second five-year plan — by a little more than 70%. The third five-year plan was interrupted by the war. The fourth five-year plan also wasn't equal the sum of the annual operational plans. The implementation of plans by the defense industry in the fifth five-year period was far behind the goals set.⁹ Frankly speaking, planned economy lead to deficit, long queues and poverty. And this sequence we can see not only in Soviet Union. This is a problem of every socialist country with planned economy. The desire to exceed the

⁵ Ю. С. Шемшученко Трудодень // Юридична енциклопедія, Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана (2004), Кульчицький С. В. Енциклопедія історії України – Part «Колгоспи»

⁶ Suvorov, V.: *Kuzkina mat. Hronika velikogo desyatiletija*. Dobraya kniga, 2016. s. 219. Conquest, R.: *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, 8th Chapter. The end of the free peasantry. 1930-1932 gg. 2011.

⁷ Suvorov, V.: *Icebreaker*. Dobraya kniga, 2014. s. 12.

⁸ Suvorov, V.: *Icebreaker*. Dobraya kniga, 2014. s. 12.

⁹ Грегори П. Политическая экономия сталинизма. Москва: РОССПЭН, 2008. 400 s.

plan can have a negative impact on product quality. Moreover, if everything is nationalized and there is no private property it means monopoly of the state on trading and production. If enterprises are private, they may have different owners. And these different owners always competing with each other, constantly trying to improve product quality and other factors to attract potential buyers. And if the owner is one, and only he can trade, while for others are forbidden to trade, then what could be the incentive to improve product quality or working conditions?

A strange pattern, but when socialism comes to power, the situation with freedom of speech and censorship in the country deteriorates significantly. You can easily go to prison for a political joke. If in your house any banned literature or music albums was found – an arrest. Or if in your work could be found “counter-revolution” or “anti-Soviet or bourgeois/pro-western propaganda” – execution or prison. Of course socialistic countries are not so democratic, lots of people get repressed, indeed. But who is writing millions of criminal complaints? They were written by ordinary citizens. Even if your neighbor did not do anything illegal, but you just didn't like him – you could immediately write to the secret services that your neighbor for examples listening to foreign radio (for this, a neighbor could be accused of espionage. Punishment – execution, as it was in USSR and many socialistic countries). They would immediately “solve” the problem. This policy of writing complaints was actively encouraged by the ruling party, including monetary encourage.

Censorship extends to everything: films, music, paintings, songs, news, books, etc. Even special genre was invented – Socialist realism. It glorifies proletariat, the Party, communist values, leaders and so on. When one Jewish author named Vasilij Grossman wrote book *For a Just Cause* about battle of Stalingrad it came through many layers of censorship between 1945 and 1952. It was completely blocked for a long time because it said too little about Stalin and too much about the Jews. Even when it was published in 1952 (in piecemeal fashion) it was violently attacked by soviet press, which was totally controlled by ruling elite.¹⁰

The essence of communism comrades was clearly explained by comrades Marx and Engels in the Communist Manifesto: «The theory of the Communists may be summed up in the single sentence: Liquidation of private property». For 100 years now, wherever communists get to power they start trying to build communism, which means liquidation of private property. This experiment is still going on today in different countries. But the result is always the same. When there is no private property, to whom belong land, factories, resources, etc? To all people. But who will manage everything, if everything doesn't belong to concrete people? State will. How? Via many ministries, departments, bureaus – bureaucracy. If socialism is built in some country (means private property is eliminated) bureaucracy will gain total unlimited power over the people. This leads to decrease in progress, economy (falling quality and productivity), technologies, progress, science. After there will be liquidation of democracy and freedom.

¹⁰ Furet, F.: *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. University of Chicago Press. 1999.

Literature

ГРЕГОРИ, П. (2008). *Политическая экономия сталинизма*. Москва: РОССПЭН. [online] Available on: https://www.e-reading.club/bookreader.php/135831/Gregori_-_Politicheskaya_ekonomiya_stalinizma.pdf.

КУЛЬЧИЦЬКИЙ, С. В.. *Енциклопедія історії України*.

ШЕМШУЧЕНКО, Ю. С., *Юридична енциклопедія*.

FURET, F. (1999). *The Passing of an Illusion: The Idea of Communism in the Twentieth Century*. University of Chicago Press. 1999.

KENEZ, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*. Cambridge University Press.

CONQUEST, R. (1993). *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. [online] Available on: <http://zhnyva33.narod.ru/>

SUVOROV, V. (2014). *Icebreaker*. Dobraya kniga.

SUVOROV, V. (2016). *Kuzkina mat. Hronika velikogo desyatiletija*. Dobraya kniga.

SUVOROV, V. (2015) *The Liberators*. Dobraya kniga.

ZMENA VOLEBNÉHO SYSTÉMU V SLOVENSKOM POLITICKOM DISKURZE

Ivan ČEMEZ

Abstrakt: Tento text sa venuje politickému diskurzu o zmene volebného systému do Národnej rady Slovenskej republiky. Pracuje pri tom s teoretickými konceptami, ktoré pojednávajú o možných typoch aktérov, stratégií či náhľadov na volebné inžinierstvo. Jeho cieľom je skúmať do akej miery je súčasný diskurz medzi politickými aktérmi ovplyvnený reformou systému z roku 1998. Analyzuje akým spôsobom je súčasný politický diskurz o volebnom systéme nastavený na skutočné riešenie problémov vzťahov medzi volebným a straníckym systémom. Prostredníctvom aplikácie aktuálnych a relevantných návrhov na úpravu systému na výsledky posledných troch parlamentných volieb sleduje ich možné dopady a fungovanie v slovenskom prostredí. Popritom sa snaží čo najobjektívnejšie skúmať motivácie, stratégie a ciele navrhovateľov daných volebno-reformných návrhov.

Kľúčové slová: volebný systém, reforma, diskurz, seat maximizing, NR SR, stranícky systém, stratégia, zmena volebného systému, problémy volebného systému

Abstract: This text deals with the political discourse on the change of the electoral system in the National Council of the Slovak Republic. It works with theoretical concepts which are dealing with possible types of actors, strategies, or insights into electoral engineering. Its aim is to examine the extent to which the current discourse between political actors is influenced by the reform of the electoral system from 1998. It analyses how the current political discourse on the electoral system is set to find a real solution to systemic problems. By applying current and relevant proposals to modify the system to the results of the last three parliamentary elections, the text is monitoring their possible impact and functioning in the Slovak environment. In addition, it seeks to objectively describe the possible motivations, strategies, and goals of the designers of the election-reform proposals.

Keywords: electoral system, reform, discourse, seat maximizing, National Council of Slovak republic, party system, strategy, change of the electoral system, problems of the electoral system

Úvod

Stranícky systém na Slovensku nie je ani po takmer 30 rokoch stabilne vyprofilovaný. Zánik a vznik nových strán či posuny na straníckej scéne by mali byť do istej miery súčasťou politickej a názorovej plurality, avšak na Slovensku môžeme pozorovať nadmerný počet zaregistrovaných politických subjektov, pomerne výrazné a pravidelné štiepenie strán, ideovú a programovú nesúrodosť či štrukturálne nedostatky politických subjektov. Voliči sa stále do značnej miery neidentifikujú s konkrétnym subjektom a jeho programom či hodnotami. Sartoriovskou terminológiou by sme slovenský stranícky systém mohli označiť za neštruktúrovaný¹. Z pohľadu voliča tak dochádza k paradoxnej situácii. Verejnosť prejavuje nedôveru k politickým stranám a súčasne si voliči politické strany personifikujú. V tomto texte sa budem zaoberať politickým diskurzom o zmene volebného systému do NR SR. Cieľom bude analyzovať konkrétne návrhy, ich prevedenie, potenciálny dopad na voliča² či stranícky systém. Zameriam sa predovšetkým na to do akej miery strany reflektujú

¹Pozri SARTORI, G.: Srovnávací ústavní inženýrství. Praha: SLON. 2001, s. 59.

² O mechanických a psychologických účinkoch volebných systémov pozri SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku volebné reformy a referendá po roku 1989: Výbrané kapitoly*. Brno: Centrum pro studium demokracie

nedostatky súčasného systému a či sú ich návrhy koncipované tak aby ich odstránili alebo ponímajú problematiku volebných systémov skôr mocensky. K tomu využijem teoretické koncepty Alana Renwicka, ktorý sa zaoberá charakterom volebno-reformných procesov³. Rozlišuje kreovanie a chápanie volebných systémov ako redistributívnych inštitúcií, teda ako nástroja politických strán pre získavanie moci, resp. prerozdelenie mandátov. Opakom je tzv. účinné koncipovanie reformy, ktorá je postavená na reflektovaní volebného systému ako nástroja voličov na vytváranie ich politickej reprezentácie. Najzákladnejšie typy stratégií⁴ v rámci volebných reforiem možno vymedziť nasledovne. *Seat maximizing.*, kedy aktér koná v prospech svojich vlastných mandátových záujmov, teda sa snaží prostredníctvom volebnej reformy maximalizovať svoje zisky. *Policy-seeking* stratégia. Súvisí s účinným nazeraním na inštitút volieb. Aktéri, preferujú v rámci reformy idealistický spôsob myslenia, až potom vlastný záujem.

Problém súčasného nastavenia volebného systému do NR SR

Za jeden z determinujúcich faktorov opísaného stavu považujem jeden volebný obvod zavedený volebnou reformou z roku 1998⁵. Medzi dôsledky jedného celoštátneho obvodu patrí: Centralizácia strán okolo lídra, čím sa vytvára úzke stranícke vedenie, ktoré je jediným zdrojom moci a to na základe výsledkov volieb; demotivácia a pasivita kandidátov, ktorým zisk miesta na kandidátke postačuje lojalita k lídrovi; legitimita lídrovej pozície na úkor rozvoja vnútorných (demokratických) a regionálnych štruktúr, ktoré tak predstavujú riziko, ktoré by mohlo vygenerovať vnútrostranícku konkurenciu, z čoho vyplýva programové a ideové ale aj personálne „vyschnutie“ strán, t.j. zlyhávanie v ich elementárnych funkciách, oligarchizácia strán v dôsledku úzkeho vedenia bez kontroly štruktúr, ktoré sa ľahko dostáva pod vplyv záujmových skupín. Z uvedeného vyplýva viditeľná kríza dôveryhodnosti politických strán prerastajúca až do krízy liberálnodemokratického režimu. Strany nedokážu plniť svoje základné funkcie ako sú napr. integrácia a agregácia záujmov názorových skupín a občanov. Výsledkom toho je skutočnosť, že strany nie sú schopné tvoriť politický program reflektujúci verejnú mienku, vytvárať odborne spôsobilé, zodpovedné a konkurencieschopné politické vedenie, socializovať občanov, zabezpečovať komunikáciu medzi občanmi a štátom, či dokonca komplexne zabezpečovať efektívnu organizáciu moci a kontrolu vlády. Tieto faktory sa samozrejme môžu objavovať aj bez prítomnosti jedného veľkého volebného obvodu, avšak ten ich svojim vplyvom buď posilňuje tieto negatívne javy alebo nemotivuje strany aby poznali inak. Jeden volebný obvod teda vytvára vyššie opísaným aspektom vhodné politické podhubie.

V rámci diskurzu politických elít o problematike volebného systému do NR SR dlhodobo absentuje identifikácia jedného volebného obvodu ako kľúčového problému straníckeho systému⁶. Fakt, že sa tak deje môže podľa môjho názoru prameniť z neznalosti danej problematiky alebo zo strategického kalkulu, racionálneho prístupu elít uvedomujúcich si svoje výhody v rámci statusu quo. Častým argumentom je zdôrazňovanie možnosti voliča voliť (krúžkovať) na celom Slovensku svojho lídra. Avšak ignorovanie všetkých nevýhod kvôli jednej výhode je nesprávnym prístupom k problematike nastavenia funkčného volebného systému. Navyše možno v prípade tejto argumentácie legitímne vzniesť otázku do akej miery aj tieto politické elity využívajú súčasné nastavenie vo svoj prospech.

a kultury, 2010. 278 s. Ku komplexnej teórii o volebných systémoch pozri CHYTÍLEK, R. et al.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009. 376 s.

³ Pozri CHARVÁT, J. a kol. *Pokoušení vládnoucích: politika volebních reform ve střední Evropě*. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2015, 190 s.

⁴ Tamže.

⁵ Kritické nazeranie na jeho fungovanie možno nájsť aj v odbornej právnej literatúre napr. pozri OROSZ, L.- MAJERČÁK, T. (ed.): *Aktuálne problémy volebného práva – nové volebné zákony*. Košice: UJPŠ, 2015, 270 s.

⁶ Aj súčasne platná novela zákona o politických stranách mohla mať ambíciu riešiť nefunkčnosť politických strán, avšak nenašla a ani nemohla nájsť mechanizmy, ktoré by potlačili vplyv jedného volebného obvodu.

Obsahová časť politického diskurzu o volebnom systéme iba potvrdzuje vyššie uvedené slová. Za posledných 10 rokov nenabrala ucelenejšiu formu. Napriek tomu možno pozorovať dva hlavné trendy. Prvým je zníženie počtu poslancov NR SR, druhým je úprava systému na tzv. zmiešaný. Do úvahy ešte pripadá aj regionalizácia systému vytvorením 8 obvodov kopírujúcich VÚC. V tomto prípade možno aktuálne hovoriť o iniciatíve ZMOSu⁷, ktorá správne identifikovala isté dôsledky jedného volebného obvodu v kontexte stranického lídra, avšak pripísala ich iba tzv. neštandardným stranám. Touto iniciatívou sa ale zaoberať nebudem. Hlavným dôvodom, je skutočnosť, že ZMOS nie je priamo voleným politickým aktérom a jeho návrhy boli odmietnuté práve priamo volenými celonárodnými reprezentantmi. Kľúčovou otázkou tohto článku teda je či je súčasný diskurz postavený na snahe maximalizovať svoje zisky, teda na tzv. *seat maximizing* stratégii na úkor komplexnejšieho riešenia problémov volebného systému? K overovaniu hypotézy som pristúpil prostredníctvom prípadových štúdií vybraných návrhov.

Z oboch trendov som zvolil v podstate totožné návrhy politických strán. Zníženie počtu poslancov na 100 sa v NR SR vyskytlo naposledy z dielne ĽSNS a v roku 2012 ho artikulovali zástupcovia SaS. V štúdií sa budem koncentrovať na návrh SaS a to z dvoch dôvodov. Po prvé pre ĽSNS sú dostupné dáta iba z jedných volieb čo nepredstavuje z dlhodobého hľadiska relevantnú vzorku. Druhým, dôvodom je prístup SaS k volebnému systému, keďže ako jediný subjekt vypracovala komplexnejší súbor opatrení pre zlepšenie fungovania a tvorby politickej reprezentácie v kontexte volebného systému na Slovensku. V tomto návrhu sa už ale zníženie počtu poslancov nenachádza. Pri zmiešanom systéme sa budem zaoberať návrhmi strany NOVA z roku 2014 resp. spomeniem aj aktuálny návrh OĽaNO z roku 2019.

Prípadové štúdie

Návrh SaS/ ĽSNS na zníženie počtu poslancov

Cieľom alebo dôvodom, ktorým sa argumentuje pri oboch návrhoch, je ekonomický faktor. NR SR by ušetrila istú sumu financií v súčasnosti vydávaných na 150 poslancov. Predkladatelia z SaS poukazyvali⁸ na pomer počtu obyvateľov Maďarska a Slovenska, pričom Maďarsko je v tomto ukazovateli takmer dvakrát väčšie a má o 50 poslancov viac. V roku 2018 pristúpila k takémuto legislatívnemu návrhu aj subjekt Kotleba- Ľudová strana Naše Slovensko. Dôvodová správa k tomuto návrhu obsahuje prehľad porovnania veľkosti parlamentov členských štátov Európskej únie vzhľadom na počet obyvateľov pripadajúcich na jeden mandát⁹. Z týchto dát vyplýva, že NR SR sa v porovnaní s ostatnými štátmi EÚ umiestnila na 13 mieste, teda v pomyselnom strede. Na jedného poslanca pripadá podľa prepočtov približne 36 160 obyvateľov. Za Slovenskom sa nachádzajú krajiny ako napr. Dánsko, s porovnateľným počtom obyvateľov, avšak počet poslancov v dánskom parlamente je o 29 mandátov vyšší. Chorvátsko, ktoré má približne o milión obyvateľov menej, má 151 členný zákonodarný zbor. Litva s približne 3 miliónmi obyvateľov má 141 členný parlament. Ako posledný príklad možno uviesť Slovinsko s dvomi miliónmi občanov a 130 členným parlamentom. Z uvedeného vyplýva, že veľkosť slovenského parlamentu nie je v rámci EÚ žiadnou anomáliou a úprava počtu jeho členov nie je nevyhnutným krokom, čo paradoxne dokazuje dôvodová správa k návrhu na úpravu. V nasledujúcej časti bude návrh zníženia počtu poslancov aplikovaný na výsledky posledných troch parlamentných volieb¹⁰. Spôsob, ktorým možno zistiť či a ako tento návrh zvýhodňuje pred-

⁷ Pozri článok: <https://www.ta3.com/clanok/1151160/odbornik-na-samospravu-m-kalinak-o-volebnych-obvodoch.html>

⁸ Pozri dôvodovú správu k návrhu zákona: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&-CisObdobia=6&ID=31>

⁹ Pozri dôvodovú správu k návrhu zákona: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&-CisObdobia=7&ID=807>

¹⁰ Pri prepočítavaní hlasov strán, ktoré prekročili kvórum 5 % sa používa tzv. Hagenbach-Bischoffova metóda spolu s metódou najvyššieho zbytku. Pozri LEBEDA, T.: *Volební systémy pomerného zastoupení: Mechanismy, propor-*

kladateľa, prípadne inú stranu, spočíva v porovnaní podielov mandátov v súčasnom a navrhnutom variante a pre potvrdenie, resp. dodatočnú kontrolu porovnáam aj tzv. index deformácie¹¹, ktorý meria proporcionalitu systému, teda schopnosť systému čo najpresnejšie preniesť výsledok volieb do zloženia parlamentu.

Tabuľka 1. Návrh SaS pre voľby 2010 a jeho porovnanie so súčasne platným stavom

Strana	Percento voličských hlasov	Podiel mandátov (100)	Index deformácie (100)	Podiel mandátov (150)	Index deformácie (150)
SMER-SD	37,79	42	1,21	41,34	1,19
SDKÚ-DS	15,42	18	1,17	18,67	1,22
SaS	12,14	14	1,15	14,67	1,21
KDH	8,52	10	1,17	10	1,18
Most-Híd	8,12	10	1,23	9,34	1,15
SNS	5,07	6	1,18	6	1,19

Vysvetlivky: *Podiel mandátov (100)* a *Index deformácie (100)* predstavujú percento z dostupného počtu kresiel, ktoré by strana získala pri znížení počtu poslancov na 100 a jej následný index deformácie. Posledné dva stĺpce predstavujú podiel mandátov a index deformácie pri súčasnej 150-člennej NR SR.

V porovnaní indexov deformácie 150-člennej a navrhovanej 100-mandátovej NR SR možno v návrhu odsledovať presnejší prenos verejnej mienky do zloženia zákonodarného zboru¹². Tento fakt, môže pôsobiť prekvapivo, pretože logika volebných obvodov predpovedá, že čím je volebný obvod menší z hľadiska počtu jemu pridelených mandátov, tým disproporčnejšie účinky by mal mať smerom k reflektovaniu voličských preferencií.

Tabuľka 2. Návrh SaS pre rok 2012 a jeho porovnanie so súčasne platným stavom

Strana	Percento voličských hlasov	Podiel mandátov (100)	Index deformácie (100)	Podiel mandátov (150)	Index deformácie (150)
SMER-SD	44,41	55	1,24	55,33	1,25
KDH	8,92	11	1,25	10,67	1,21
OLANO	8,55	11	1,29	10,67	1,25
Most-Híd	6,89	8	1,16	8,67	1,26
SDKÚ-DS	6,09	8	1,31	7,33	1,21
SaS	5,88	7	1,19	7,33	1,25

Z hľadiska zvýhodnenia predkladateľa, SaS, nedošlo v tomto modeli k jeho zvýhodneniu v porovnaní so skutočnosťou, keďže jej podiel mandátov taktiež poklesol.

cionalita a politické konsekvence. Praha: Karolinum, 2009. 162 s. Údaje čerpané pre prepočítavanie boli čerpané z webstránky Štatistického úradu SR. Prepočty: autor.

¹¹ Pozri SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku volebné reformy a referendá po roku 1989: Vybrané kapitoly*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 278 s. Index deformácie je podiel percenta získaných mandátov a percenta hlasov danej strany. Ak je výsledná hodnota pod číslom 1 strana je podreprezentovaná, naopak ak je hodnota vyššia než 1,5 možno hovoriť o výrazne nadmernej reprezentácii danej strany vzhľadom na jej podporu u verejnosti.

¹² Tamže s. 59

Pre model z roku 2012, v Tabuľke 2., platia podobné závery. Všetky hodnoty sa pohybujú v intervale od 1,16 do 1,21, čo opäť značí, že systém vykazuje pomerne vysoko proporčné výsledky bez výraznejších výkyvov či zvýhodnení predkladateľa.

Tabuľka 3. Návrh SaS pre rok 2016 a jeho porovnanie so súčasne platným stavom

Strana	Percento voličských hlasov	Podiel mandátov (100)	Index deformácie (100)	Podiel mandátov (150)	Index deformácie (150)
SMER-SD	28,28	33	1,17	32,67	1,15
SaS	12,10	14	1,16	14	1,16
OLANO-NOVA	11,02	13	1,18	12,67	1,15
SNS	8,64	10	1,16	10	1,16
Kotleba-ĽSNS	8,04	9	1,12	9,34	1,16
Sme rodina-BK	6,62	8	1,21	7,34	1,11
Most-Híd	6,50	7	1,08	7,34	1,13
SIEŤ	5,88	6	1,07	6,66	1,19

Ani tretie prepočítavanie nepotvrdilo časť hypotézy o *seat maximizing* stratégií v rámci prerozdelenia mandátov či výkyvy proporcionality. Potvrdilo iba potenciálnu stagnáciu výsledkov jednotlivých strán. Môžem teda konštatovať, že z hľadiska miery proporcionality by celkovo došlo iba k marginálnym posunom medzi súčasným 150 mandátovým a navrhovaným 100 mandátovým obvodom.

Z hľadiska aktéra, ktorý reformu navrhol, t.j. SaS, nemožno tento návrh resp. nazeranie aktéra na volebný systém hodnotiť ako redistributívne. Táto reforma by pozíciu SaS nijakým spôsobom neposilnila. Prístup zvolený pri jej komponovaní tak možno skôr označiť za účinný, so stratégiou *policy seeking*. Avšak z hľadiska na porovnanie veľkosti slovenského parlamentu s inými krajinami, kde sa ukázalo, že počet poslancov nepredstavuje problém, dostáva charakter tohto návrhu čisto marketingový ráz, ktorý nerieši systémový problém volebného systému. Navyše, zníženie počtu poslancov by iba posilnilo všetky negatívne dôsledky súvisiace s jedným volebným obvodom, ktoré boli uvedené vyššie, pretože by zúžil veľkosť ovládateľnej alebo pasívnej kandidátky.

Druhý návrh SaS

Predkladatelia v roku 2016 predstavili komplexný súbor opatrení pre zlepšenie demokracie a volebného systému na Slovensku. Ten naznačuje odlišný prístup k problematike volebného systému. Vo svojej podstate ide o jeden z mála takto zostavených a prezentovaných návrhov v rámci politického diskurzu. Avšak, jednou z prvých požiadaviek, ktorá sa v návrhu objavuje je zachovanie jedného volebného obvodu. Z tohto hľadiska možno túto časť návrhu považovať za skôr smerujúcu k racionálnemu a kalkulujúcemu konaniu.

Výnimku tvorí správna identifikácia neefektívnosti nástroja preferenčného hlasovania. Jeden volebný obvod znefunkčnil preferenčné hlasovanie a prakticky, najmä pri stranách s vysokým podielom hlasov voličov, kladie odpor nižšie postaveným kandidátom na listinách možnosť prekrúžkovať sa do NR SR, pre dominantné preferencie lídra. Podľa SaS aktuálne platné preferenčné kvórum naviazané na voličské hlasy strany (3% strany) vytvára nerovné podmienky. Navrhujú preto naviazanie kvóra na celkový počet voličov, ktorí sa zúčastnili volieb, pričom jeho hodnota by mala byť 0,2 %. Tým by sa mal zvýšiť počet tých, ktorí kvórum dosiahnu a to vďaka veľkým stranám, keďže absolútna hodnota 0,2 % bude takmer s istotou nižšia než 3 % voličov, veľkej strany. V nasledujúcej časti uvediem výsledky¹³ prepočítania počtu kandidátov, ktorí dosiahli návrhom stanovené kvó-

¹³Prepočty: autor, zdroj údajov: Štatistický úrad.

rum, ale aj tých, ktorí sa reálne prekrúžkovali z nezvoliteľného miesta do parlamentu a porovnával ich so súčasným systémom.

Tabuľka 4. Porovnanie počtu kandidátov, ktorí dosiahli kvórum pri súčasne platnom (3% hlasov strany) a navrhovanom variante (0,2% všetkých voličov)

Preferenčné hlasy	Kvórum 3%	R 3%	Kvórum 0,2 %	R 0,2%
2010	63	11	95	15
2012	76	15	105	18
2016	80	13	107	20

Vysvetlivky: R = počet kandidátov, ktorí sa reálne prekrúžkovali z nižšieho miesta na listine až do NR SR pri dnešnom (3%) a navrhovanom (0,2%) variante. Kvórum = počet kandidátov, ktorí dosiahli potrebné kvórum pre pohyb na listine pri dnešnom (3%) a navrhovanom (0,2%) variante. Zdroj údajov: Štatistický úrad.

Napriek značnému nárastu kandidátov, ktorí prekročili kvórum, počet reálne prekrúžkovaných sa dramaticky nezvýšil. Prvým problémom bol fakt vyplývajúci z teórie preferenčných hlasov. Samotné naviazanie kvóra na celkový počet voličov, t.j. nie na počet hlasov konkrétnych strán, spôsoboval, že strany s najmenším počtom hlasov, resp. malé strany, mali v konečnom dôsledku dokonca menej reálne prekrúžkovaných kandidátov. Dôvodom bola vyššia číselná hodnota nového kvóra než je tomu pri troch percentách z hlasov týchto strán. Druhým hlavným problémom, ktorý obmedzoval účinky, tejto zmeny, ale aj momentálne platného variantu, jeden veľký volebný obvod. Spáč (2010) v tomto smere konštatuje, že kandidáti na vyšších miestach sú obmedzovaní práve líderskými osobnosťami strany. Ani zmena kvóra tento fakt významne nezmiernila. V prípade ich rozptýlu do viacerých menších volebných obvodov, by tak stúpili šance aj kandidátom na nižších priečkach menšej strany resp. jej kandidátnej listiny.

Túto časť návrhu SaS som ohodnotil ako z časti reflektujúcu požiadavky voličov. Z hľadiska povahy stratégie sme ju priradili k tzv. *policy-seeking* typu. Dôvodom bola nielen správna identifikácia problému ale aj prínos predstaveného riešenia. Toto hodnotenie som však nemohol vysloviť jednoznačne, pretože celý návrh bol limitovaný požiadavkou zachovania jedného volebného obvodu.

Návrh NOVA/ OĽaNO

Aktuálne prišla s návrhom na zmenu volebného systému na systém zmiešaný strana OĽaNO. Ešte v roku 2014 s podobným návrhom, dokonca priamo do pléna NR SR, prišla jej „partnerská“ strana zo súčasnej opozície NOVA. Tieto návrhy sa v zásade nelíšia svojim obsahom, odchýlku možno sledovať iba pri prezentovaných cieľoch týchto subjektov a veľkosti zložiek systému.

Analýza a hodnotenie pomernej zložky by zodpovedalo stomandátovému variantu, ktorý som rozobral vyššie. Proporcionalita ani pomery medzi stranami v pomernej zložke nového systému by nevykazovali sami o sebe výraznejšie odchýlky¹⁴. Problémom je, že nie sú sami o sebe. Ide totiž návrh zmiešaného systému navrstvenia, kedy je systém rozdelený na dve rovnocenné zložky. Tým ponecháva v účinku aj negatívne dôsledky jedného volebného obvodu, vrátane zotrvania silného vplyvu predsedníctva strán na tvorbu kandidátky, minimálne v pomernej zložke.

Kľúčovými otázkami v prípade väčšinovej zložky sú: 1. O akú väčšinu sa vlastne jedná? 2. Aké bude vymedzenie volebných obvodov? Na obe otázky autori tohto návrhu odpovedali v rámci rozpravy NR SR. Čo sa týka povahy väčšiny, uvedomujú si riziká vyplývajúce z relatívnej väčšiny pre malé subjekty. Z tohto dôvodu bola zvolená ako menej diskriminačný variant absolútna väčšina. Keďže systém núti ísť voliť občana dvakrát v rámci jedných volieb, podľa môjho názoru, pôsobí skôr proti

¹⁴ Prepočty autora.

snahe navrhovateľov zvýšiť voličskú účasť. Jediným prvkom, ktorý by v tomto prípade motivoval k účasti by bola polarizácia, resp. štiepna línia SMER- antiSMER, podobne ako tomu bolo vo voľbách do VÚC. Takáto motivácia k účasti na voľbách by však mohla byť v mnohých smeroch kontra- produktívna.

V súvislosti s argumentáciou pevnejšej väzby medzi voličom a kandidátom, ktorú predložili navrhovatelia, som spozoroval ďalší hypotetický problém, resp. situáciu. Z problému jedného volebného obvodu, ktorý by naďalej zostal v platnosti ako súčasť systému, vyplýva aj spomínaná nefunkčnosť regionálnych štruktúr. Tie nie sú schopné generovať silných kandidátov v rámci regiónov už pri voľbách do napríklad regionálnych samospráv. Vyvstáva tak otázka zabezpečenia vhodných kandidátov pre jednotlivé obvody. Pri niektorých straníckych subjektoch, ktorých členská základňa sa v súčasnosti nedá označiť ako dostatočná, by niektoré neboli schopné postaviť vo väčšinovej voľbe a väčšieho počtu menších volebných obvodoch dostatočný počet známych regionálnych autorít, keďže doterajší vývoj ich nemotivoval k ich kreovaniu, prípadne je väčšina známych poslancov strany z jedného regiónu.

Zo súčasného fungovania väčšinového systému vo voľbách predsedov VÚC možno vyčítať ďalší kľúčový problém tohto návrhu, sčasti kombinujúci to, čo bolo naznačené vyššie. Na Slovensku existuje iba jedna veľká strana, momentálne SMER-SD. Taktika, ktorú volí množstvo menších opozičných strán, preto aby zamedzila kandidátom SMERu zvíťaziť v jednomandátových obvodoch, spočíva v spájaní sa. V situácii, kedy by niektoré strany neboli schopné generovať v určitých obvodoch plnohodnotných kandidátov, resp. ich vzájomná konkurencia a rozptyl voličov by zvýhodnila veľkú stranu, by mohol nastúpiť variant spájania síl. V takom prípade nám vystala otázka straníckej príslušnosti kandidáta. Pokiaľ sa strany samy nedohodnú na prerozdelení pozícií v určitom pomere vopred, čím by sa museli vzdať nárokov na istý počet mandátov, akou straníckou príslušnosťou by disponoval daný kandidát v prípade zvolenia do NR SR? Navyše návrh ignoruje stúpajúce tendencie a politické riziká voľby nezávislých kandidátov, nestraníckych kandidátov, ktoré boli pozorovateľné už pri jeho podaní. Z hľadiska tvorby, ale i udržateľnosti vládnej väčšiny v NR SR by poslanci bez straníckej príslušnosti, prípadne tí, ktorí boli zvolení na základe podpory širokej koalície strán, vytvárali potenciálne riziko znefunkčnenia parlamentného hlasovania a hľadania stabilných a disciplinovaných vládnych väčšín, ktoré sú potrebné na stabilné a efektívne vládnutie. V tomto kontexte autori nevzali do úvahy veľkú mieru nepredvídateľnosti dôsledkov a účinkov tejto väčšinovej zložky volebného systému.

V prípade, že v rámci volebného obvodu strana sama nanominuje kandidáta, prakticky znemožní voličovi možnosť participovať na výbere vhodného kandidáta strany. Ešte väčším kontrastom je spomínaná strategická nutnosť spájania strán. Tá by mohla vyústiť do situácie, kedy volič nielenže nebude môcť ovplyvniť stranícky výber kandidáta, ale bude nútený strategicky voliť kandidáta inej strany, tak aby jeho hlas neprepadol. Väčšinová zložka, tak v žiadnom prípade nerieši problém neefektívnosti preferenčných hlasov ako nástroja voliča, ktorý má viesť k vyššej miere personalizácie jeho voľby.

V návrhu zmeny zákona bola kritizovaná neefektívnosť krúžkovania kandidátov ako niečo čo plne nedovoľuje, kvôli svojmu súčasnému nastaveniu, resp. malému počtu reálne prekrúžkovaných kandidátov, rozvíjať väzbu volič-kandidát a volič tak môže byť demotivovaný tento nástroj používať. Kandidát pre zmenu necíti potrebu zohľadňovať tieto hlasy pri svojej činnosti, keďže ten, ktorý ho dostal do NR SR je stranícky líder. Avšak väčšinová zložka v navrhovanom zmiešanom systéme ešte viac obmedzí vplyv voliča a jeho možnosť úprimnej voľby, ktorá je súčasťou preferenčného hlasovania a obsahuje i pevnú väzbu medzi ním a politikom. Väčšinová zložka by z tejto väzby, podľa môjho názoru, vzhľadom na súčasný stav fungovania straníckeho systému urobila neprirodzenú nutnosť. Z pohľadu kandidáta by síce vytvárala tlak na to aby bol v NR SR aktívnejší, aby sa mohol uchádzať u voličov o znovuzvolenie, avšak tento efekt by bol tlmený vyššie spomínanými negatívami a ponechaním jedného volebného obvodu v pomernej zložke so silným centralistickým vplyvom na štruktúru strán.

Zásadnou otázkou zostáva aj kreovanie volebných obvodov. Navrhovatelia odmietajú naviazať 75 volebných obvodov na súčasné administratívne hranice okresov. Do úvahy teda pripadá vytváranie úplne nových obvodov. V tomto kontexte existuje riziko tzv. gerrymanderingu. Ide o metódu navrhovania hraníc obvodu takým spôsobom aby zvýhodňovali určitú stranu. Ako príklad možno uviesť takú úpravu hraníc, ktorá by rozptýlila významnú časť koncertovaných maďarských voličov do viacerých obvodov, v ktorých by už neboli väčšinovým obyvateľstvom a ich šance na získanie mandátu pre menšinovú stranu by sa výrazne zredukovali. Nielen, že vytváranie nových malých volebných obvodov v sebe má riziko politického zneužitia, ale predstava dohody politických elít na vymedzení týchto hraníc je takmer utopická. V prípade aktuálneho návrhu strany OĽaNO už ale má mať väčšinová zložka 79 jednomandátových volebných obvodov, s cieľom priniesť regionálne zastúpenie každého okresu. Počet obyvateľov jednotlivých okresov je však, v niektorých prípadoch značne odlišný. To by pri použití okresov ako jednomandátových volebných obvodov znamenalo nerovnomerný počet voličov na jeden mandát. Oslabilo by to tak silu voličského hlasu najmä vo väčších regiónoch. Zároveň by bola väčšinová zložka väčšia než pomerná, čo pri množstve menovaných rizík nepovažujem za vhodné.

Návrh subjektu NOVA obsahuje jednu veľmi dôležitú požiadavku. Je ňou sila zákona, ktorý určuje nastavenie a parametre volebného systému. Navrhuje zmeniť jeho povahu z bežného na ústavný zákon. Tým by sa zamedzilo experimentovaniu a ľahkému zneužívaniu zmeny volebných pravidiel vládnu väčšinou iba vo svoj prospech. Celý diskurz by sa tak, v prípade, že vláda nedisponuje ústavnou väčšinou, presmeroval smerom k väčšej otvorenosti volebno-reformného procesu naprieč politickým spektrom, teda neostal by iba na úrovni vládnej väčšiny. Uplatňovanie a úspešnosť stratégie *seat maximizing* na úkor opozičných strán by tak bola výrazne limitovaná. Možno predpokladať, že takýto krok by prispel aj k lepšiemu reflektovaniu verejnej mienky a požiadaviek pri predkladaní návrhov na zmenu volebného systému. Ústavná väčšina, by sa totiž skôr našla pri návrhu, ktorým má verejnú podporu, ktorá núti politikov konať.

Prístup, ktorý autori zvolili k tomuto návrhu nemožno označiť za racionálny. Návrh totiž ich stranu, momentálne alianciu so stranou OĽaNO, pri aplikácii nezvýhodnil. Stratégia *seat maximizing* sa pri tomto prípade nepotvrdila. Vnímanie volebného systému ako inštitútu sme na základe kritiky autorov smerom k politickým stranám a zodpovednosti či činnosti jednotlivých poslancov NR SR, vyhodnotili ako účinné, teda úprava voleného systému by bola založená na požiadavkách verejnej mienky. Stratégia navrhovateľov reformy tak naberá prvky kategórie *policy seeking*. Problémom je však nesprávna identifikácia dôvodov vplyvajúcich na nedôveru k politickým stranám, kam môžeme zaradiť napr. silnú pozíciu lídra atď. a ktoré súvisia s nastavením a fungovaním súčasného volebného systému. To sa odrazilo aj na predloženej riešení v podobe návrhu zmiešaného volebného systému. Okrem nedostatočného spracovania návrhu sme mohli pozorovať pomerne značné množstvo paradoxov a nepredpokladaných dôsledkov. Podľa nášho názoru sa potvrdila téza Giovannioho Sartoriho (2001) o kombinácii negatívnych účinkov pomernej a väčšinovej zložky v rámci zmiešaného volebného systému. Negatívne dôsledky súčasného pomerného nastavenia totiž neboli v návrhu nijakým spôsobom vyriešené. Naopak, pridali sa k nim nezamýšľané dôsledky väčšinovej zložky, ktorá mala napr. kompenzovať zle nastavený systém preferenčných hlasov. V tomto prípade sa tak potvrdila predovšetkým druhá časť hypotézy a to, že návrh je nekomplexný a nerieši problémy súčasného volebného systému, napriek tomu, že to bolo deklarovávaným cieľom.

Záver

Volebná reforma tretej vlády Vladimíra Mečiara, ktorá zrušila pôvodné 4 volebné kraje a zaviedla jeden volebný obvod, je stále determinujúcim a deformujúcim prvkom straníckeho systému. Z neho čiastočne vyplýva nedôvera k príliš centralizovaným politickým stranám vo verejnosti. To v konečnom dôsledku môže vyústiť do spochybňovania celého liberálnodemokratického režimu. Aktéri, ktorí tento volebný systém nastavovali, resp. ponechali v platnosti si zrejme uvedomujú silu legitimacy, ktorú im poskytuje. Rovnako tak si radoví členovia na kandidátkach uvedomujú, že je to líder, kto ich dostane do NR SR bez toho aby (najmä vo veľkých stranách) museli vynakladať vi-

diteľnú a zmysluplnú politickú činnosť, či už pred alebo po zvolení. Navonok tak nie je motivovaný k náprave tejto reformy nikto z aktérov stranického spektra. Súčasný politický diskurz, ako sme sa presvedčili neobsahuje návrh, ktorý by vyššie uvedený problém odstránil. Nevyznačuje sa stratégiou *seat maximizng*, ale predovšetkým tým, že nie je schopný priniesť komplexnejšie riešenie skutočných problémov. Platnosť mojej hypotézy ako celku je problematická. Analýzy vykazovali výsledky posilňujúce druhú časť hypotézy o neriešení problémov volebného systému. Zrušenie jedného volebného obvodu pri ponechaní pomerného systému by otvorilo možnosti, k riešeniu skutočných problémov vyplývajúcich zo súčasného nastavenia. Rovnako tak smerom k väčšej personalizácii, napr. pri uplatnení návrhu SaS k preferenčným hlasom, ale aj k väčšiemu dôrazu na regióny, po ktorom v rámci trendu zmiešaného volebného systému volajú jeho zástancovia. Nové volebné obvody by však nemali polarizovať spoločnosť a tak sa najjednoduchším a z hľadiska možných rizík najvhodnejším riešením, aj kvôli problematickému vymedzeniu VÚC, javí rozdelenie Slovenska na 3 až 4 volebné obvody.

Literatúra

CHARVÁT, J. a kol. (2015). *Pokušení vládnoucích: politika volebních reform v strednej Európe*. Praha: Metropolitan University Prague Press, 190 s. ISBN 978-80-87956-30-4.

CHYTÍLEK, R. a kol. (2009). *Volební systémy*. 4. Praha: Portál, 376 s. ISBN 978-80-7367-548-6.

LEBEDA, T. (2009). *Volební systémy poměrného zastoupení: Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 162 s. ISBN 978-80-246-1523-3

OROSZ, L.- MAJERČÁK, T. (ed.) (2015). *Aktuálne problémy volebného práva – nové volebné zákony*. Košice: UJPŠ, 270 s.

PETŐCZ, K. (1997). *Základy demokratických volebných systémov*. Bratislava: IVO, 1997. 84 s. ISBN 80-967739-3-3.

SARTORI, G. (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství* Praha: SLON, 238 s. ISBN 978-80-7419-048-3.

SPÁČ, P. (2010). *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku volebné reformy a referendá po roku 1989: Vybrané kapitoly*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 278 s. ISBN 978-80-7325-238-0.

Internetové zdroje:

187/1998 Z.z. *Novela zákona o voľbách do Slovenskej národnej rady: ZÁKON z 20. mája 1998, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 80/1990 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení ďalších zákonov*. [online]. In 1998 [cit. 2018 -03- 16] Dostupné na <http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/46792/1/2>

Kotleba chce znížiť počet poslancov. V SaS museli vyriešiť dilemu. Aktuality.sk [online]. 2018. [cit. 2018 -04- 10] Dostupné na <https://www.aktuality.sk/clanok/559395/kotleba-chce-znizit-pocet-poslancov-v-sas-museli-vyriesit-dilemu/>

Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana KOTLEBU, Milana UHRÍKA a Martina BELUSKÉHO na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, tlač 807, [online]. 2018 [cit. 2018 -04- 12] Dostupné na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=807>

Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Richarda SULÍKA, Juraja MIŠKOVA, Ľubomíra GÁLKA a Daniela KRAJCERA na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, tlač 31, [online]. 2012 [cit. 2018 -03- 27] Dostupné na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=6&ID=31>

Návrh skupiny poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, tlač 1004, [online]. 2014 [cit. 2018 -03- 4] Dostupné na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=4950>

NOVA chce zmiešaný volebný systém: Poslanci hnutia NOVA Daniela Lipšica chcú zakázať vláde menovať členov Súdnej rady SR. TERAZ [online]. 2014. [cit. 2018 -03- 20] Dostupné na <http://www.teraz.sk/slovensko/nova-zmiesany-volebny-system/83180-clanok.html>

Odborník na samosprávu M. Kaliňák o volebných obvodoch. TA3 [online]. 2019. [cit. 2019 -04- 29] Dostupné na <https://www.ta3.com/clanok/1151160/odbornik-na-samospravu-m-kalinak-o-volebnych-obvodoch.html>

OLaNO organizuje hĺbkové referendum. Nebude povrchné a týkať sa bude nás všetkých hovorí Matovič. Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti [online]. 2019 [cit. 2019 -04- 29] Dostupné na <http://www.obycajniludia.sk/aktualita/olano-organizuje-hlbkove-referendum-nebude-povrchne-a-tykať-sa-bude-nas-vsetkych-hovori-matovic/>

SULÍK, Richard a KLUS, Martin: *18 vylepšení volebného systému*. Sloboda a Solidarita, [online]. 2016. 24 s. [cit. 2018 -03- 27] Dostupné na <http://sulik.sk/wp-content/uploads/2016/12/18-vylep-seni-volebneho-systemu-na-slovensku.pdf>

Volby do Národnej rady SR 2010. Štatistický úrad SR [online]. 2010. [cit. 2018 -03- 10] Dostupné na <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2010/sr/tab9obv.jsp@lang=sk.htm>

Volby do Národnej rady SR 2012. Štatistický úrad SR [online]. 2012. [cit. 2018 -03- 10] Dostupné na <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab9obv.jsp@lang=sk.htm>

Volby do Národnej rady SR 2016. Štatistický úrad SR [online]. 2016. [cit. 2018 -03- 10] Dostupné na <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html>

Záznamy z rozpravy NR SR. Národná rada SR [online]. [cit. 2018 -04- 01] Dostupné na <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=schodze/rozprava>

Bc. Ivan Čemez
Katedra politológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
cemez.ivan@gmail.com

AKO DOSIAHNUŤ ŠŤASTIE? - VPLYV MOTLITBY A MEDITÁCIE

Branislav BLAŽEK

Abstrakt: Cieľom tejto práce bolo upozornenie na pozitíva vzťahu medzi modlitbou, jej substitútom - meditáciou formou sebaprogramovania a šťastím v živote bežného človeka, ako aj na to, že potenciál byť šťastný je v každom z nás. Nie všetci však využívame všetky mentálne a iné nástroje, ktoré sú nám k dispozícii. Ďalším zámerom tejto práce je poukázať na význam rituálov v živote človeka, ako aj ich psychologických a neurologických aspektov.

Kľúčové slová: šťastie, modlitba, meditácia,

Abstract: The aim of this work was to bring closer attention to positives of connection between prayer and it's substitute - meditation in form of self-programming and happiness in a life of a common person, as well as that the potential of being happy is in every one of us. However, not everyone uses all the mental and other tools that are available to us. Another intention of this work is to point out the importance of rituals in life of a person, as well as it's psychological and neurological aspects.

Key words: happiness, prayer, meditation

Úvod

V tejto práci budú riešené otázky pôsobenia modlitby a meditácie formou sebaprogramovania (ďalej len meditácie) na šťastie človeka. Budeme sa zamýšľať nad tým, či sú veriaci šťastnejší ako neveriaci, či pri modlitbe alebo meditácií prebiehajú v našom tele nejaké procesy, o ktorých nevieme a ako celkovo vplývajú modlitba a meditácia na naše telo a myseľ. V tomto výskume sa budeme zaoberať skutočne veriacimi, javmi a faktormi, ktoré ovplyvňujú ich šťastie. Je dôležité položiť si aj otázku, aký významný je rozdiel medzi veriacimi a neveriacimi, v čom sa odlišujú, čo všetko náboženstvo ponúka. Pokúsime sa o spojenie viacerých literatúr, z rôznych vedných odborov pre hlbšie pochopenie príčin a vnútorných procesov prebiehajúcich počas vybraných javov.

Skutočne veriaci

Ako prvé považujeme za potrebné určiť, kto je považovaný za skutočne veriaceho. Skutočne veriaci človek, sa na základe výskumu ESS rozlišuje podľa 3 znakov:¹

- cirkevné označenie, resp. zaradenie, náboženské dochádzanie,
- návšteva kostola, resp. chrámu alebo iného miesta určeného na vykonávanie náboženských obradov daného náboženstva,
- frekvencia uskutočňovania modlitby.

ESS využíva tento systém už od prvej výskumnej vlny z roku 2002, pričom keď sa nad daným rozčlenením zamyslíme, je logické, vzhľadom k tomu, že nie každý, kto sa označuje za nábožensky založeného, spĺňa tieto podmienky. Respondentom sú položené otázky "Považujete sa za patriaceho do akéhokoľvek náboženstva alebo náboženskej organizácie?" Pričom 56% respondentov sa radí buď do katolíckej alebo protestantskej cirkvi, 6% tvoria ostatné cirkvi (východná ortodoxná, 62%, ostatné kresťanské, 20% a moslimské, 12%), zvyšná časť respondentov uvádza, že nepatrí do žiadnej cirkvi. Ďalšia otázka je: "Mimo špeciálnych príležitostí, ako napríklad svadby a pohreby, ako často navštevujete bohoslužby?" pričom len 28% respondentov uviedlo, že sa klasifikujú ako pravidelný návštevník kostola, a celkovo len 40% chodí do kostola len na sviatky a špeciálne príležitosti.

¹ ESS 2002 (vlna 1).

Posledná, tretia otázka, ktorú sa pýtajú je *“Mimo bohoslužieb, ako často, ak vôbec sa modlite?”* - približne štvrtina každý deň, 10% častejšie ako raz za týždeň, 6% raz za týždeň, to je spolu 37% ľudí modliacich sa raz za týždeň a 35% respondentov tvrdí, že sa nikdy nemodlí.²

Intenzita šťastia jednotlivých náboženských skupín

Ďalej považujeme za potrebné určiť poradie jednotlivých náboženských skupín. Jednotlivé cirkvi preto vymenujeme podľa percenta respondentov uvádzajúcich, že sa cítia byť šťastní:

- Protestanti 76,9%,
- Východné náboženstvá (prevažne budhizmus, hinduizmus, šintoizmus) 72,95%
- Ostatní kresťania - 69,17%,
- Rímski katolíci - 67,17%
- Židia - 67,67%
- Moslimovia - 63,62%,
- Východné ortodoxné - 63,3%,

zvyšná časť vzorky, ktorá sa sem nezaraďuje sú prevažne ateisti, ktorí tvoria približne 40% všetkých respondentov a do indexu intenzity šťastia z tohto dôvodu neboli zaradení.³

Šťastie ateistov

Ak by sme sa opýtali ateistov na tú istú otázku, 71,86% by odpovedalo, že sú šťastní.⁴ To by znamenalo, že keby sme ich zaradili do predošlého poradia, boli by na treťom mieste. Problém však nastáva v tendencii k väčšiemu nešťastiu pri zlých životných situáciách, kde ako zistil Andrew Clark, dochádza k väčšiemu odlišeniu ateistov od veriacich ľudí vzhľadom ku šťastiu a zvládaniu nešťastia v zlých životných situáciách.⁵

Spomína pri tom rozličnú literatúru, či už pri problematike rozdeľovania príjmov, presvedčenia, životná zodpovednosť, ale aj sociálna mobilita a iné.⁶ Dá sa teda povedať, že je možné sa na náboženstvo pozeráť ako na nástroj nádeje v zlých situáciách. Andrew Clark prirovnáva náboženstvo k istému systému sociálnej istoty: *„Tu máme na mysli náboženstvo ako alternatívny poistný mechanizmus, keďže zjemňuje dopad negatívnych šokov. Kľúčovou myšlienkou, ktorú potom rozvíjame je, že sú dva zdroje istoty - štátny a náboženský - môže byť náhradou.“*² To znamená, že nábožensky založení ľudia sú istým spôsobom poistení pre zlé situácie, Boh im poskytuje istú formu majáku nádeje a istoty v to, že nakoniec všetko dobre dopadne - pretože Boh je predsa „dobrý a milujúci“. Ďalej ich učí vďaka a optimistickejšiemu pohľadu na svet, čomu rozhodne je potrebné pripísať zásluhy.

² ESS 2002 (vlna 1)

³ ESS 2002 (vlna 1)

⁴ ESS 2002 (vlna 1)

⁵ Partly in parallel, another literature has considered individuals' attitudes towards income redistribution (Alesina and La Ferrara, 2005, Corneo and Grüner, 2002, and Ravallion and Lokshin, 2000), sometimes emphasising how these attitudes relate to individuals' beliefs about how just the world is (Alesina and Angeletos, 2005, Bénabou and Tirole, 2005, and Linos and West, 2003), to what extent individuals are responsible for what happens to them (Clément and Sofer, 2005), and to social mobility (Bénabou and Ok, 2001, and Fong, 2003). Here we attempt to bring these two literatures together, underlining the potential role of religion in determining economic and social institutions. Existing literature on religion has been concerned with who is religious (for example, Brañas-Gaza and Neuman, 2004), and the correlation between religiosity and individual behaviour (the former affecting the costs and benefits of the latter). In this vein, religion has been related to labour supply (Lehrer, 2004) and education (Gruber, 2005); Barro and McCleary (2002) use macro data to consider the interlinkage between religion and economic growth. - CLARK, A. E., & Lelkes, O. (2005). Deliver us from evil: Religion as insurance. PSE Working papers No. 43 halshs-00590570, HAL, PSE, Ecole Normal Superior, Paris. s. 1.

⁶ Here we think of religion as an alternative insurance mechanism, as it softens the impact of negative shocks.

The key idea we then develop is that the two sources of insurance – governmental and religious – may be substitutes. - CLARK, A. E., & Lelkes, O. (2005). Deliver us from evil: Religion as insurance. PSE Working papers No. 43 halshs-00590570, HAL, PSE, Ecole Normal Superior, Paris, s. 1-2.

Pohľad pozitívnej psychológie

Z pozitívnej psychológie je známe, že pozitívne zvyky a rituály sú zdraviu prospešné, čím viac ich máme, tým kvalitnejší život sa predpokladá, že máme. Seligman delí šťastný život na 3 typy:⁷

1. Prijemný život,
2. Dobrý život,
3. Zmysluplný život,

pričom keď sa hlbšie zamyslíme, náboženský život svojim spôsobom často napĺňa práve 3. typ, teda nám dáva istý zmysel. Samozrejme, vždy je možnosť ho nejakým spôsobom nahradiť. V našej kultúre je v mnohých prípadoch práve ten náboženský spôsob jednoducho implementovaný do našich životov. Ateisti si preto pre vytvorenie podobného psychického rozpoloženia musia nájsť iný zmysel života, či už kariérny, organizovanie nejakého hnutia (napríklad za lepším životom) alebo rôzne iné. Zároveň sme na základe dát zistili, že ľudia, ktorí častejšie vykonávajú proces modlenia, sú šťastnejší ako tí, ktorí ho vykonávajú menej často alebo vôbec.⁸ Preto sme sa zamerali práve na silu a význam pozitívnych rituálov. Ako pozitívny rituál si môžeme určiť rôzne veci, či už posilňovanie, prechádzka v prírode, afirmácie pred spaním, alebo mnohé iné. Čím je však rituál prebiehajúci počas modlenia odlišný od rituálov, ktoré vykonávajú ateisti?

Pri modlení sa človek zameriava na viacero vecí - vyslovovanie (myslenie) pozitívnych myšlienok, odpútanie sa od reality - pričom dochádza k dočasnej zmene percepcie, „vyčistenie“ mysle - zameriavanie sa na to, čo človek chce, čo je pre neho dobré ale aj pokus o vzdialenie sa od zlého. Pozitívne rituály však neupravujú len našu psychickú pohodu, ale aj vyrovňovanie hormónov, napríklad kortizolu, (stres), dopamínu, (kognitívne funkcie) a serotonínu, (šťastie). Avšak, ako sme už skôr spomínali, nechceme zostať len pri psychologickom pohľade, preto sa ďalej na tento rituál pozrieme z neurologického hľadiska.

Neurologický pohľad na modlenie a meditáciu

Elektroencefalogram je prístroj na meranie elektromagnetickej aktivity mozgu, pomocou neho sa identifikovalo niekoľko základných mozgových vln:

1. Delta (pod 4 Hz) - počas spánku, vylučujeme najmä rastový hormón,
2. Theta (4-7 Hz) - súvisia so spánkom, hlbokým stavom relaxácie a vizualizáciou, počas dominancie tejto vlnovej frekvencie vylučujeme prevažne hormón katecholamín a sme najsuggestibilnejší - hypnotizéri túto vlnovú frekvenciu využívajú na liečenie psychických problémov zakorenených v našom podvedomí,
3. Alfa (8-13 Hz) - vyskytujú sa v stave uvoľnenia a pokoja, taktiež sme aj počas dominancie tejto vlnovej frekvencie suggestibilní, ale nie až tak, ako v hladine Theta, vylučujeme prevažne hormón sérotonín,
4. Beta (13-38 Hz) - dominancia tejto vlnovej frekvencie je príznačná stavu aktívneho myslenia a riešenia problémov, vylučujeme prevažne hormón kortizol,
5. Gama (39-100 Hz) - spájame ich so sústredenými duševnými procesmi, najmä logickým uvažovaním, taktiež vylučujeme prevažne hormón kortizol.

Delta má najnižšiu frekvenciu a najvyššiu amplitúdu a Gama má najvyššiu frekvenciu a najnižšiu amplitúdu. Všeobecne naša mozgová aktivita predstavuje mix týchto vln, avšak spravidla vždy je len jedna dominantná. Každá z týchto vlnových frekvencií prebieha pri rozličných činnostiach.⁹

Rozdiely medzi modlitbou a meditáciou ako procesu

Ako sa dalo vydedukovať, počas modlenia a meditácie, sme vo väčšine prípadov v hladine Alfa, pričom skúsení meditátori sú schopní dostať sa až na hladinu Theta - stáva sa to pri «bezmyšlienkovitej meditácii»^{10 11}

⁷ Seligman, M.E.P., (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press. ISBN 978-0-7432-2297-6., s. 275.

⁸ ESS, 2002 (vlna 1).

⁹ D. Eagleman (2015) *The Brain: The Story of You*, ISBN 978-80-566-0214-0, s. 79.

¹⁰ Aftanas, LI; Golosheikine, SA (September 2001). *Neuroscience Letters*. 310 (1), str. 57–60.

¹¹ R. Manocha, (October 2009) *Researching meditation: Brain Waves of a Meditator* ISSN 1323 - 7012 str. 7-8.

Ak máme zhrnúť, čo všetko prebieha pri procese modlenia, je to proces pozitívnej afirmácie, dočasná zmena percepcie, imaginácia pozitívneho výsledku modlitebného procesu, resp. vizualizácia pozitívnej budúcnosti počas dominancie mozgových vln alfa, spôsobujúcich istú formu sugestibility, to môže v dôsledku spôsobiť vytvorenie takého mentálneho stavu, v ktorom vyslovované afirmácie, myšlienky (modlitby) programujú naše podvedomie k výsledku, ktorý si predstavujeme a očakávame, že sa naplní, ak je naša viera silná. Tu je potrebné pripomenúť, že sa tu bavíme o skutočne veriacich - teda skutočne aj očakávajú daný výsledok svojej modlitby, alebo aspoň jej „vypočutie“, ktoré taktiež predpokladajú, že bude mať pozitívny výsledok, aj keď možno nie taký, aký si predstavujú.

V prípade meditácie je stav odlišný, v závislosti od toho, čo meditátor vyžaduje od meditácie, resp. za akým účelom ju používa, či jej ukladá nejaký vnútorný význam, prípadne aj od toho, aký silný tento význam je. Za predpokladu, že sú splnené rovnaké alebo podobné podmienky ako pri modlitbe, dá sa očakávať rovnaký výsledok. Vo východných náboženstvách sa však namiesto afirmácií využívajú skôr *Mantry*. Poznáme rozličné typy mantier s rozličnými významami, ktoré sa zároveň odriekavajú rôznymi spôsobmi, podobne ako pri modlitbe - nahlas, potichu, v myšlienkach, ale aj ako „prazvuk“ (typické „óm“ - je mu pripisovaný špeciálny význam).¹²

Rozdiel medzi modlitbou a meditáciou vo vzťahu k šťastiu

Ak by sme mali nájsť presný rozdiel vo významoch procesov medzi modlením a meditáciou, nemohli by sme odpovedať pravdivo, totiž každá modlitba, podobne ako každá meditácia jednotlivca, môže byť vo svojej podstate vždy iná a preto nie vždy má aj podobný účinok. Efektivita, ako napríklad aj pri učení, záleží na mnohých faktoroch. Pri učení je napríklad vhodné využívanie viacerých zmyslov a dá sa povedať, že podobne určite funguje aj proces modlenia, alebo meditácie. Významný je určite aj čas, strávený pri modlitbe a meditácií, intenzita našej „viery“ a samozrejme možnosť splniť čo najviac z vymenovaných predpokladov.

Záver

Považujeme za dôležité poukázať na to, že netvrdíme, že každý veriaci človek je šťastnejší ako ateista, našim zámerom bolo len poukázať na to, že ak je veriaci človek niekedy šťastnejší ako ateista, jedným z faktorov, na ktoré je vhodné sa pozeráť môže byť práve aj to, či sa modlí alebo medituje. Dôležité v tejto práci bolo ukázať, aké procesy počas modlenia a meditácie prebiehajú v ľudskom tele a taktiež prezentovať spôsob, akým aj ateista môže dosiahnuť také šťastie, aké dosahujú veriaci počas ich modlitby a po nej. Je to možné vytvorením podobných podmienok, aké sú prítomné počas modlenia a meditácie. V tejto práci sa nesnažíme tvrdiť, že toto je jediný spôsob ako dosiahnuť šťastie. Existuje veľmi veľa faktorov ktoré ovplyvňujú to, akí sme šťastní. Taktiež sme chceli vyzdvihnúť význam afirmácií, ktoré sú často prítomné práve pri modlitbe a chýbajúce pri iných bežných pozitívnych rituáloch, ktoré ľudia využívajú. Nie je novým zistením, že to, ako myslíme a aké myšlienky vyslovujeme, ovplyvňuje našu realitu. Ako negatívny príklad môžeme uviesť napríklad hypochondriu. Práve preto chceme vyzdvihnúť význam pozitívnych afirmácií, ako nástroja pre našu psychickú pohodu, ako aj blahobyť.

¹² Heinrich Robert Zimmer (1946), *Myths and symbols in Indian art and civilization*, ISBN 9780691017785, Washington DC, str. 72.

Literatúra:

- CLARK, A. E., & Lelkes, O. (2005). Deliver us from evil: Religion as insurance. PSE Working papers No. 43 halshs-00590570, HAL, PSE, Ecole Normal Superior, Paris. (str. 1-2). ESS 2002 (wave 1).
- SELIGMAN, M.E.P., (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York: Free Press. ISBN 978-0-7432-2297-6. (str. 275).
- D. EAGLEMAN (2015) *The Brain: The Story of You*, ISBN 978-80-566-0214-0 s. 79.
- AFTANAS, LI; GOLOCHEIKINE, SA (September 2001). *Neuroscience Letters*. **310** (1) ISSN 1750-9823 (str. 57–60).
- R. MANOCHA, (October 2009) Researching meditation: Brain Waves of a Meditator ISSN 1323 - 7012 (str. 7-8).
- H. R. ZIMMER (1946), *Myths and symbols in Indian art and civilization*, , Washington DC, ISBN 9780691017785 , (str. 72).

ALZHAIMER, NOVÉ PRÍSTUPY K OCHORENIU

Ivona SRNCOVÁ
Simona VASÍLOVÁ

Abstrakt: Alzheimerova choroba je závažné neurodegeneratívne ochorenie, ktoré sprévdzajú rôzne kognitívne a behaviorálne zmeny. K nástupu ochorenia dochádza nenápadne a v neskoršom veku. Častokrát pripravuje pacientov o sebestačnosť a samostatnosť. Tento príspevok sa zaoberá práve pacientmi s Alzheimerovou chorobou, novodobými prístupmi k liečbe a etiológii ochorenia. Celkovo sa považuje za globálnu zdravotnú krízu a narastá potreba venovať pacientom oveľa viac pozornosti, aby bol ich život napriek ochoreniu kvalitný a zmysluplný. Príspevok približuje novodobý náhľad na príčiny tohto ochorenia, na to čo sa vlastne deje v tele pacienta s Alzheimerovou chorobou. Z pohľadu psychológie majú nezastupiteľné miesto či už rôzne terapie (reminiscenčná a psychomotorická terapia), alebo alternatívne formy liečby (aromaterapia).

Kľúčové slová: Alzheimerova choroba. Etiológia. Liečba. Terapia.

Key words: Alzheimer disease. Etiology. Treatment. Therapy.

Úvod

Alzheimerova choroba je ochorenie, charakterizované najmä postupným narušením kognitívnych a behaviorálnych funkcií. Jej začiatok býva celkom nenápadný, no postupom tohto ochorenia, pacient nedokáže vykonávať bežné aktivity. K tomuto ochoreniu dochádza medzi 60.-65. rokom života, kedy je možné pozorovať prvé symptómy. Medzi príznaky tohto ochorenia zaraďujeme poruchy pamäte, deficit pozornosti, poruchy úsudku a abstrakcie, poruchy vnímania a priestorovej orientácie (Hrušová, 2005). Alzheimerova choroba je príčinou asi dvoch 2/3 demencií u seniorov. Počet týchto pacientov sa neustále zvyšuje a zároveň sa predpokladá, že tento počet bude naďalej stúpať. Dobrá psychická aj fyzická kondícia je dôležitou súčasťou toho, aby mohol byť pacient sebestačný. Celkovo sa Alzheimerova choroba považuje za globálnu zdravotnú krízu a preto je dôležité rozvíjať nové prístupy k liečbe a k spôsobom ako skvalitniť život týchto pacientov (Suchá, Holmerová, 2016).

Etiológia Alzheimerovej choroby

Alzheimerova choroba patrí medzi demencie neurodegeneratívneho pôvodu, ktorá postihuje populáciu starších pacientov a prejavuje sa stratou pamäte, zhoršeným verbálnym prejavom aj úzkostným správaním (Jun-Lin et. al, 2018). Etiológia demencie môže byť rôzna. Liečba zahŕňa terapeutické postupy od farmakoterapie kognitívnych funkcií až po prácu s opatrovatelmi chorých. Manažment starostlivosti o chorých s demenciou Alzheimerovho typu predstavuje závažný socioekonomický a spoločenský problém. Každodenná starostlivosť o chorého s Alzheimerovou chorobou je mimoriadne náročná ešte aj v dnešnej dobe. Podľa viacerých zdrojov (Kozin et. al, 2018; Jun-Lin et. al, 2018; Landlinger et. al, 2015) v mozgovom tkanive pacientov trpiacich Alzheimerovou chorobou dochádza v priestoroch mimo nervovej bunky k ukladaniu chorobne vzniknutej bielkoviny, ktorá sa nazýva beta-amyloid. Táto bielkovina vytvára kryštály, okolo ktorých dochádza k množstvu ďalších neurodegeneratívnych dejov. Vznikajú tak útvary, ktoré sa nazývajú neurotické plakety. Ide o neuromorfologické znaky. Čím viac plakov je v určitej oblasti mozgov

kôry, tým viac je táto oblasť funkčne poškodená. (Landlinger et. al, 2015). Beta-amyloid vzniká z bielkoviny, ktorá je v mozgových bunkách prítomná za normálnych okolností, je telu vlastná a potrebná. Za patologických podmienok Alzheimerovej choroby sa následne rozkladá, a procesom tomuto ochoreniu vlastným vzniká spomínaný beta-amyloid. Okrem tvorby patologických bielkovín dochádza u ACH k množstvu ďalších degeneratívnych zmien, ktoré sú navzájom prepojené a na sebe závislé. V ďalších štádiách Alzheimerovej choroby sú porušené i ostatné neurotransmiterové systémy, následkom ktorých je narušená schopnosť učenia sa novým pamäťovým obsahom (Voorhees, J. et al., 2018).

S touto amyloidovou hypotézou sa spája tzv. Anti-amyloidová terapia, ktorá nadväzuje na nahradené amyloidné plaky. Za hlavný zákrok sa považuje inhibícia patologickej oligomerizácie (Kozin et al., 2018). Ide o blokádu spomínaných zhlukov A β , ktoré sú neurotoxické a ich hodnoty korelujú s klinickým prejavom Alzheimerovej choroby. Najnovšie poznatky poukazujú na to že beta-amyloid plaky nie sú patogénne molekuly v prirodzenom prostredí. AD je teda iniciovaná v súvislosti s inými ďalšími faktormi. Táto terapia sa považuje najslubnejšiu stratégiu liečby Alzheimerovej choroby, no stretáva sa aj s negatívnymi pohľadmi odborníkov na túto problematiku ako aj celá amyloid hypotéza.

Liečba pacientov s Alzheimerovou chorobou

Pri liečbe tohto ochorenia je dôležitý fakt, že je to neurodegeneratívne a nevyliciteľné ochorenie a terapia s ktorou sa pracuje je prevažne symptomatická. To znamená, že je zacielené na zmiernenie alebo spomalenie príznakov, ktoré sa pri tomto ochorení vyskytujú. Hlavným cieľom je teda oddialenie progresívneho postupu a najťažších fáz. Symptomatická liečba zahŕňa terapiu kognitívnu a nekognitívnu. Kognitívna terapia sa sústreďuje na zlepšenie kognitívnych funkcií pacientov a nekognitívna terapia je zas zameraná na behaviorálne poruchy a psychické symptómy. Medzi takéto symptómy môžeme zaradiť poruchy spánku, zmeny nálad či postupne objavujúce sa psychotické príznaky, bludy či halucinácie (Jiráček, 2009; Fertaľová, Ondriová, Hadašová, 2017).

Okrem farmakologickej liečby sa pri týchto pacientoch využívajú aj nefarmakologické postupy, rôzne formy terapie.

Reminiscenčná terapia a Memory Box

Základ tejto terapie tvorí predovšetkým práca so spomienkou. Dôležité je pre týchto pacientov nie učenie sa nových vecí, ale práve znovuobjavenie a vybavenie si predchádzajúcich spomienok. Nie je zacielená len pre pacientov s Alzheimerovou chorobou, ale vo všeobecnosti na seniorov, keďže v období starnutia sa zhoršujú pamäťové schopnosti a výkon pamäte. Služi ako prevencia, kedy pri tejto metóde je pamäť neustále trénovaná a precvičovaná. Pracuje ako so spomienkami z dávnej minulosti, tak aj krátkodobými udalosťami a zážitkami a to hlavne pri pacientoch, ktorí majú krátkodobé poruchy pamäte. Túto metódu vykonáva terapeut, ktorý vedie s pacientom rozhovor o najrôznejších udalostiach z jeho či už osobného alebo pracovného života. V rozhovore sa zameriava na rôzne zážitky zo života, na rodinné vzťahy, významné životné udalosti či bežné detaily. Pri takejto terapii sa pracuje s rôznymi pomôckami a predmetmi, ktoré slúžia k lepšiemu rozpomätávaniu sa. Môže ísť o fotografie, dokumenty, listy, pamätne predmety či nahrávky. Zaujímavou pomôckou je tzv. memory box, ktorý si vytvorí sám pacient. Môže mať podobu krabice alebo truhlice, kde si pacient uloží jednotlivé predmety a počas rozhovoru si nimi môže sám pomáhať a jednoduchšie si tak vybaviť spomienky z minulosti (Fertaľová, Ondriová, Hadašová, 2017).

Psychomotorická terapia

Pohybová aktivita je dôležitou súčasťou života pacientov s Alzheimerovou chorobou. Pohyb je našou prirodzenou súčasťou, pretože práve prostredníctvom neho vnímanie samých seba a tak tiež zmeny v prostredí. Pohybová činnosť pozitívne vplýva aj na psychiku a najmä na kognitívne

schopnosti človeka. Psychická a motorická stránka sú silne prepojené a to je dôvod, prečo môžeme pôsobiť prostredníctvom pohybu na to, ako sa človek cíti, čo prežíva. Psychomotorická terapia sa taktiež nazýva aj kinezioterapia a zaoberá sa práve vzťahom medzi psychikou a motorikou a pôsobením jednotlivých pohybových aktivít na rôzne diagnózy a ochorenia. U pacientov s Alzheimerovou chorobou dochádza postupne k zhoršeniu pohybových funkcií, či už k zhoršeniu koordinácie alebo jemnej motoriky. Konkrétne cvičenia sú obvykle veľmi jednoduché, napodobiteľné a opakuje tie pohyby, ktoré sa už pacienti naučili, to znamená nejde o žiadne učenie nových pohybových schopností. Táto terapia sa riadi hneď niekoľkými zásadami. V prvom je potrebné je potrebné rešpektovať osobnosť pacienta, to znamená, prispôbiť cvičenie veku, aktuálnemu životnému obdobiu a zdravotnému stavu. Cieľom tejto terapie je okrem iného aj sprostredkovať pacientovi zážitok radosti a príjemných emócií. Pre pacientov s narušenými kognitívnymi schopnosťami sú uprednostňované rituály a teda aj cvičenie by vždy malo mať stabilnú štruktúru a jednotlivé cviky stabilné poradie. Význam týchto činností spočíva tiež v tom, že majú vplyv nielen na správanie a sociálne interakcie pacienta, ale taktiež v značnej miere zlepšujú fyzickú kondíciu, silu a obratnosť (Suchá, Holmerová, 2016). Okrem tejto terapie existujú rôzne programy, ktoré pracujú s pacientmi práve formou pohybu. Jedným z nich je program EXDASE (Exercise Dance for Seniors), ktorý zahŕňa v cvičeniach prvky tanca. Práve pomocou tanca môžeme pôsobiť na všetky svalové skupiny človeka a na prežívanie radosti a pozitívnych emócií (Holmerová a kol., 2010). Aktuálne rozrastajúci sa je záujem o tzv. vonkajšie ihriská pre seniorov. Tieto ihriská pozostávajú z rôznych posilňovacích prístrojov a iných pomôcok. Výhodou je, že senior si môže formu cvičenia zvoliť sám a prispôbiť tak obtiažnosti. Svoje opodstatnenie nachádzajú aj v sociálnej interakcii, ktorá sa prostredníctvom nich posilňuje, keďže sú to často miesta stretnutia s rovesníkmi (Suchá, Holmerová, 2016).

Pet Therapy

Pet therapy alebo terapia domácim zvieratám znamená účelovú interakciu medzi osobou a zvieratom a jej hlavným cieľom je pomôcť pacientovi zotaviť sa a vyrovať sa so zdravotným problémom alebo duševnou poruchou (Morrisonová, 2016). Pri terapii domácim zvieratám sa najčastejšie využívajú psi a mačky, môže však ísť aj o iné zvieratá napríklad ryby, morčatá kone alebo iné.

Podľa Morrisonovej (2016) sa táto terapia sa opiera o prirodzenú väzbu medzi človekom a zvieratom. Takáto interakcia napomáha k zlepšeniu celkového zdravia pacienta, uvoľňuje endorfíny, ktoré spôsobujú upokojujúci účinok, môžu zmierniť bolesť, znížiť stres a zlepšiť celkový psychický stav pacienta. Tento spôsob zmiernenia príznakov Alzheimerovej choroby sa v praxi realizuje vo viacerých formách. Jednou z nich je adoptovanie zvieratá do domácnosti pacienta s takýmto ochorením alebo osvojenie miláčika do zariadenia pre pacientov s Alzheimerovou chorobou alebo mnohými inými ochoreniami.

Ciele terapeutického programu pre domáce zvieratá sú rozmanité a môžu zahŕňať napríklad zlepšenie motorických zručností prostredníctvom spoločného pohybu so zvieratom, zvyšovanie sociálnych zručností a interakcie s ostatnými, zvýšenie osobnej pohody a sebaúcty pacienta a dokonca znižovanie osamelosti a depresívnych stavov, ktoré sa u pacientov s Alzheimerovou chorobou vyskytujú pomerne často.

Tento typ terapie môže veľmi pripomínať kanisterapiu no každé zo zvierat, vykonávajúcich túto funkciu, má veľmi odlišnú prácu a ich podmienky sú nezameniteľné. Pes, ktorý vykonáva kanisterapiu musí absolvovať tréning a jeho zodpovednosťou je poskytnúť psychologickú alebo fyziologickú terapiu pacientom trpiacim duševným alebo telesným postihnutím. Takéto psy majú stabilný temperament, zvyčajne navštevujú nemocnice, hospice, opatrovateľské inštitúcie a ďalšie. Pes, ktorý sa zúčastňuje na terapii domácim zvieratám, je vyškolený na vykonávanie úloh a na prácu, ktorá čiastočne môže uľahčiť pacientom fungovanie, ktoré je obmedzené vzhľadom na ich hendikep (Therapy Dogs, 2017).

Snoezelen terapia

Snoezelen je multifunkčná metóda, pri ktorej je známe, že sa realizuje v upravenom a príjemnom prostredí. Jej cieľom je vyvolanie zmyslových pocitov pomocou svetelných a zvukových prvkov, rôznych vôní a hudby (Mertens, 2003). Okrem osôb s demenciou je využívaná aj osobami s vývinovými poruchami, s mentálnym, telesným alebo viacnásobným postihnutím, s poruchou autistického spektra a ďalšími inými poruchami. Existujú rôzne druhy využitia tejto metódy, podľa zamerania, cieľovej skupiny a odbornej kvalifikácie (Ponechalová, 2018). Snoezelen terapia je využívaná v mnohých zariadeniach ako sú špeciálne materské a základné školy, integračné centrá, domovy sociálnych služieb, rehabilitačné centrá, denné stacionáre, hospice a iné. Svetelné, zvukové a iné prvky snoezelen terapie môžu pôsobiť na najrôznejšie oblasti vnímania uvoľňujúco, ale aj stimulujúco. Táto cielene vytvorená ponuka zmyslových podnetov riadi a usmerňuje stimuláciu, prebúdzá pozornosť, navodzuje pocit pohody a uspokojenia, vyvoláva spomienky. Podľa Chunga (2003) práve pri pacientoch s AD je veľmi dôležitá stimulácia zmyslového vnímania. Podpora sa vzťahuje na viaceré oblasti: vnímanie, emocionalitu, kognitívne procesy, komunikáciu alebo motoriku. Seniori, ktorí sú častokrát zmätení okolitým prostredím alebo nárokmi ktoré sú na nich kladené majú pri tejto terapii pocity upokojenia, uvoľnenia napätia. Majú možnosť uvedomovania si okolia. Prostredníctvom podnetov, ktorými sú zvukové a svetelné efekty, relaxačná hudba, dotykové plochy či príjemná vôňa éterického oleja, dochádza k stimulácii vonkajších zmyslov, ako sú sluch, zrak, hmat, čuch či chuť. Vytvára sa prostredie, ktoré vyvoláva pekné a príjemné spomienky, rovnako pomáha stimulovať a aktivovať ich k starým návykom (Mertens, 2003). Medzi hlavné princípy pri tejto metóde patrí individuálny prístup. Pri terapii by sa mali brať do úvahy najmä jeho potreby, individuálne schopnosti aj predpoklady, klientovi by sa nemali vnucovať pocity, nemusia mu vyhovovať napríklad silné zvuky alebo nevhodné osvetlenie. Musíme sa vcítiť do situácie klienta, aby sme mohli vytvoriť tú správnu atmosféru. „Pozeráť jeho očami a počuť jeho ušami“ (Ponechalová, 2018). Ďalším z princíпов je možnosť voľby a výberu u samotného pacienta alebo klienta. Je dôležité rešpektovať tempo klientka, poskytnúť mu toľko času, koľko klient potrebuje, pretože u osôb s rozdielnym postihnutím je pochopiteľne, aj intenzita spracovania podnetov rozdielna (tamtiež). Podľa Mertens (2003) je ďalším princípom nedirektívny prístup, kedy klient nie je k ničomu nútený, nič sa nemusí a zároveň je všetko dovolené. Klient sa môže po miestnosti voľne pohybovať, nechať podnety nech na neho voľne pôsobia. Mertens (2003) zdôrazňuje ako veľmi dôležitú aj správnu časovú dĺžku pri pobyte v snoezelen miestnosti. Podľa Ponechalovej (2018), by dĺžka pobytu mala trvať 30-45 minút, no individuálne pobyty nemusia trvať tak dlho. Naopak skupinové pobyty trvajú dlhšie, 45-60 minút, pri ktorých je dlhší čas vyhradený na skupinovú dynamiku. Pri tejto terapii je tiež dôležité opakovanie, keďže klienti potrebujú omnoho viac času na vnímanie a spracovanie podnetov. Je ťažké stanoviť ako často, ako dlho a akým spôsobom. Tu sú opäť významnými indikátormi najmä reakcie klienta.

Bábikoterapia

Pri pacientoch s Alzheimerovou chorobou sa stretávame často s prípadmi, kedy je u pacienta oslabená krátkodobá pamäť no naopak dlhodobá pamäť pacienta funguje. Ľudia s touto chorobou sa vracajú do minulosti akoby boli deťmi alebo mladými rodičmi. Majú tendenciu utekať zo svojho súčasného bydliska, hľadať rodinu na ktorú si pamätajú, hľadajú svoje deti, svojho manžela. Okrem toho, pacienti na ktorých je táto terapia cielená, sa tiež vyznačujú tým, že majú potrebu pracovať s rukami, žmoliť, skladať, rozoberať alebo ukladať. Preto sa používajú bábiky ako forma terapie. Táto „bábikoterapia“ ktorá k nám prišla zo Švédska, poskytuje viacero druhov stimulácie: hmatovú, zmyslovú, bazálnu, reminiscenčnú (Cvengrošová, 2017).

Aj na Slovensku sa touto terapiou dosahujú pozitívne výsledky. Bábiky sú ideálnou terapiou z toho dôvodu, že človek s ochorením sa o bábiku stará, niekedy dáva meno bábike po svojom dieťati a žije minulosťou. Bábika mu pomáha spomenúť si, stáva sa jeho neustálym spoločníkom a eliminuje pocity úzkosti. Podľa Cvengrošovej (2017) u pacientov, ktorí absolvovali túto terapiu bol po istom čase sledovaný ústup agresivity, odbúranie zmätenosti, úzkosti a dezorientácie, pacienti

začali postupne komunikovať. Bábika je taktiež taktilnou stimuláciou preto pacienti majú zamestnané aj ruky, upravujú jej oblečenie, hladia vlasy. Bábikoterapia funguje na Slovensku od roku 2013 a teší sa veľkému úspechu, presúva sa už aj do domácností s pacientmi s Alzheimerovou chorobou.

Alternatívne formy

Aromaterapia – technika, ktorá pracuje s éterickými olejmi a vôňami a to v rôznych formách a prostredníctvom rôznych aplikácií. Môžeme hovoriť o aplikovaní na telo počas masáže, pridaní takýchto látok do kúpeľa či o rozptýlenej príjemnej vôni vo vzduchu v prostredí. Táto terapia môže byť práve pri senioroch veľmi užitočná hneď z niekoľkých dôvodov. Pomáha pri problémoch s nespavosťou, bolesťou rôznych častí tela, pri výkyvoch nálady. Konkrétne môžeme spomenúť napríklad výťažok z levanduly, ktorý pomáha zlepšiť kvalitu spánku (Križová, 2017). Ďalšou alternatívnou formou terapie je arteterapia. Základ tejto terapie spočíva v sebvýjadrovaní pacienta, jeho pocitov a myšlienok prostredníctvom nejakej umeleckej činnosti. Prostredníctvom nej dochádza k zmierneniu príznakov, integrácii a obohacovaniu osobnosti. Znižuje napätie, pretože pri kreatívnej činnosti dochádza k relaxácii, čím sa rovnako dá predísť možnému agresívnemu správaniu. Pokiaľ hovoríme o pacientoch s Alzheimerovou chorobou, tak pri arteterapii sa zlepšujú aj manuálne zručnosti, to znamená, že sa precvičuje jemná motorika. Hlavným cieľom arteterapie pri práci s pacientmi trpiacimi Alzheimerovou chorobou je posilnenie zmyslu pre dôstojnosť. Pacient by si mal prostredníctvom terapie potvrdiť svoju vitalitu a flexibilitu (Müller, 2007). Ďalšou formou s ktorou sa pracuje je muzikoterapia. V priebehu tejto terapie sa využíva práve hudba a jej liečivé účinky. Môže ísť o počúvanie príjemnej hudby, spev či pohybovanie sa do rytmu hudby. Pacienti majú častokrát aj problémy s rečovými funkciami a pri spievaní textov piesní sa môžu zlepšiť či rečové schopnosti alebo aj schopnosť rozpamätávania sa. V terminálnych štádiách tohto ochorenia sa častokrát pacienti už nedokážu verbálne vyjadrovať a taktiež porozumenie reči je nedostatočné. Hudba sa vtedy stáva dôležitým komunikačným nástrojom, pretože tóny hudby dokáže človek aj naďalej vnímať. Dôležitý je výber hudby, pretože pri zle zvolenej melódii to môže mať na pacienta negatívny efekt. Preto si musí terapeut s pacientom vybudovať vzťah a zistiť čo ma rád, čo preferuje a podľa toho voliť metódy (Linke, 1997).

LITERATÚRA

CVENGROŠOVÁ, N. (2017). Bábiky v terapii Alzheimerera. Infora. 2pp. [online], [citované 14.5.2019]. Dostupné na internete: <https://www.infora.sk/clanky/c8-babiky-v-terapii-alzheimerera>.

FERTALOVÁ, T. – ONDRIOVÁ, I. – HIADAŠOVÁ, L. (2017). Piliere terapie Alzheimerovej choroby. *Česká a Slovenská Psychiatria*. Roč. 113, č. 3, pp. 119-122. ISSN 1212-0383.

HOMEROVÁ, I. – MACHÁCOVÁ, K. – VANKOVÁ, H. – VELETA, P. – JURASKOVÁ, B. – HRNCIARIKOVÁ, D. – VOLICER, L. – ANDEL, R. (2010). Effect of the Exercise Dance for Seniors (EXDASE) program on lower-body functioning among institutionalized older adults. *Journal of Aging Health*. Vol. 22, no. 1, pp. 106-119. ISSN 0898-2643.

CHUNG, J. CH. – LAI, C. K. – CHUNG, P. M. – FRENCH, H. P. (2003). Snoezelen for Dementia. In: *The Cochrane Database of Systematic reviews*. Vol. 4, No. 1, pp. 182-194. ISSN 1469-493X.

JIRÁK, R. (2009). Farmakoterapie Alzheimerovy choroby. *Remedia*. Roč. 19, vol. 5, s. 342-345. ISSN 2336-3541.

JUN-LIN, L. – YONG-GANG, ZHENG-SHENG, Y. – ZHAN-YOU, W. – GUO, CHUANG (2018). Iron and Alzheimer's Disease: From Pathogenesis to Therapeutic Implications. In: *Frontiers in Neuroscience*. Vol. 12, no. , pp. 1-14. ISSN

KOZIN, S. A. – BARYKIN, E. P. – MITKEVICH, V. A. – MAKAROV, A. A. (2018). Anti-amyloid Therapy of Alzheimer's Disease: Current State and Prospects. In: *Biochemistry*. Vol. 83, no. 9, pp. 1057-1067. ISSN 0006-2979.

KŘÍŽOVÁ, E. (2017). Zdravotní sebezpečie jako aktivita sociální práce – příspěvek aromaterapie k integrativnímu pohledu na zdravotně-sociální služby pro seniory. *Fórum sociální práce*. Vol. 17, no. 2, pp. 64-75. ISSN 2336-6664.

LANDLINGER, CH. – OBERLEITNER, L. – GRUBER, P. – NOIGES, B. – YATSYK, K. – SANTIC, R. – MANDLER, M – STAFFLER, G. (2015) Active immunization against complement factor C5a: a new therapeutic approach for Alzheimer's disease. In: *Journal of Neuroinflammation*. vol. 12, no. 3, pp. 1-13. ISSN 1663-4365.

LINKE, A. (1997). *Kapitoly z muzikoterapie*. 1.vyd., Rosice u Brna: Gloria, 155 s. ISBN 80-901-834-4-1.

MERTENS, K. (2003). *Snoezelen – Eine Einführung in die Praxis*. Dortmund: Verlag modernes lernen. 142s. ISBN 978-3808005187.

MORRISON, J. (2016). Pet Therapy. HealthLine. 5pp. [online], [citované 14.5.2019]. Dostupné na internete: <https://www.healthline.com/health/pet-therapy>.

PONECHALOVÁ, D. (2018). Čo je Snoezelen – teoretický úvod. 3LOBIT. 5pp. [online], [citované 14.5.2019]. Dostupné na internete: <https://3lobit.sk/co-je-snoezelen/>.

SUCHÁ, J. – HOLMEROVÁ, I. (2016). Psychomotorická terapie u senioru s demenci. *Telesná kultura*. Vol. 39, no. 1, pp. 35-39. ISSN 1211-6521.

THERAPY DOGS. (2017). What is the Difference Between a Therapy Dog vs. a Service Dog. Therapy Dogs. 2pp. 5pp. [online], [citované 14.5.2019]. Dostupné na internete: <https://www.therapy-dogs.com/difference-therapy-dog-vs-service-dog/>

VOORHEES, J. – REMY, M. T. – CINTRÓN-PEREZ, C. J. – RASSI, E. E. – KHAN, M. Z. – DUTCA, L. M. – YIN, T. C. – MCDANIEL, L. N. – WILLIAMS, N. S. – BRAT, D. J. – PIEPER, A. A. (2018). Protect a Rat Model of Alzheimer's Disease From Neuropsychiatric Deficits and Neurodegeneration Without Altering Amyloid Deposition or Reactive Glia. In: *Biological Psychiatry*. Vol. 84, no. 1, pp. 488-498. ISSN 0006-3223.

Bc. Silvia JAŇÁKOVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
silvia.janakova@tvu.sk

Bc. Nikola POLÁKOVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
nikola.polakova@tvu.sk

PATOLOGICKÉ HRÁČSTVO U ADOLESCENTOV

Silvia JAŇÁKOVÁ
Nikola POLÁKOVÁ

Abstrakt: Príspevok poukazuje na nelátkové závislosti so zameraním sa na patologické hráčstvo u jednej z najohrozenejších skupín, adolescentov. V úvode príspevok charakterizuje kritériá patologického hráčstva, ktoré sú diagnosticky vymedzené. Príspevok ďalej poskytuje analýzu štádií hazardného hrania a demonštruje základne druhy hier. U adolescentov pozorujeme vyšší výskyt rizikových faktorov, ktoré prispievajú ku vzniku patologického hráčstva. Primárna prevencia v rámci rodiny a školy, na ktoré sa príspevok orientuje, poskytuje možnosť včasne zachytiť prvé príznaky súvisiace s rozvojom hazardu u adolescentov. Príspevok upriamuje pozornosť aj na určité formy liečby patologického hráčstva, ktoré sprevádzajú proces uzdravenia sa.

Kľúčové slová: Adolescent. Hazardné hry. Liečba. Patologické hráčstvo. Prevencia.

Abstract: The contribution points to non-substance addictions with a focus on a pathological gambling in one of the most vulnerable groups, adolescents. In the introduction the contribution describes criteria of the pathological gambling which are diagnostically defined. The contribution also provides an analysis of gambling stages and demonstrates basic types of games. By the adolescents we observed higher incidence of risk factors which contribute to the origin of the pathological gambling. A primary prevention within a family and school, on which the contribution is concentrated, provides an opportunity of early detect of the first signs of gambling development by the adolescents. The contribution also draws attention to certain forms of treatment of the pathological gambling accompanying the recovery process.

Key words: Adolescents. Gambling. Treatment. Pathological gambling. Prevention.

Úvod

V súčasnej dobe je termín nelátkových závislostí veľmi diskutovaný a rozšírený, pričom nie je vzdialený ani Slovensku. Už aj my sa stretávame u detí a mladých s problémami nadmerného používania mobilných telefónov alebo tabletov, kedy sú čoraz viac títo jednotlivci konfrontovaní s ťažkosťami súvisiacimi s prílišným trávením času na internete, hraním počítačových hier či inými nelátkovými závislosťami (Benkovič, 2007).

Podľa Prunnera (2013) predstavuje táto skupina jednotlivcov, predovšetkým adolescenti, rizikóvu skupinu vo vzťahu k mnohým sociálno - patologickým javom. Štádium puberty, v ktorom sa väčšina jednotlivcov nachádza, je ohrozené nebezpečenstvom rozvinutia rôznych látkových závislostí ako je alkohol, fajčenie či drogy, ale je aj rizikom pre nadobúdanie skúseností s hazardným hraním. Preto je dôležité venovať vyšší záujem o prevenciu patologického hráčstva na úrovni primárneho prostredia, kde sa títo jednotlivci pohybujú, a to hlavne v rodine a v škole, na ktoré aj v našej práci upriamujeme pozornosť.

Charakteristika patologického hráčstva

Medzinárodná klasifikácia chorôb zaraďuje patologické hráčstvo medzi poruchy návykov a impulzov. Definuje ho ako časté a opakované epizódy hráčstva, ktoré v živote jedinca dominujú a vedú

k poškodeniu sociálnych, pracovných, materiálnych a rodinných hodnôt a k jeho zadĺženiu (Benkovič, 2007). DSM - IV má pre patologické hráčstvo vymedzených 10 kritérií, pričom po splnení 5 z nich môžeme hovoriť o patologickom hráčstve. Nakoľko si myslíme, že táto spoločnosť poskytuje pre laickú verejnosť viac-menej zrozumiteľné a komplexné vysvetlenie daného problému, budeme vychádzať z ich diagnostiky.

K typickým prejavom patologického hráčstva patrí silná túžba po príjemných zážitkoch a zaujatost činnosťou resp. aktivitami, ktoré súvisia s hrou. Človeka definuje, že o hre neustále premýšľa, sníva a vymýšľa rôzne stratégie ako získať peniaze. Jednotlivec má potrebu hrať so stále vyššími čiastkami financií za účelom dosiahnutia vzrušenia. Hráč má taktiež problém s kontrolou v jednotlivých činnostiach hry a tiež sa zvyšuje frekvencia a dĺžka času hrania. Opakovane sa snaží, ale neúspešne svoju hru kontrolovať či prerušiť. Okrem toho človek resp. v našom prípade adolescent prežíva nepokoj a podráždenie pri prerušení či zastavení hry. Piatym kritériom spôsob hrania akoodpútanie sa, odrea-govania sa od problémov alebo odstránenia či zmiernenia podráždenej nálady. V prípade prehier má tendenciu opakovať hru aj ďalší deň po prehre s cieľom vyhrať peniaze späť a vyrovnať straty. Jednou zo zasiahnutých oblastí býva rodina, v ktorej môže dochádzať k zvyšovaniu napätia a interpersonálnym konfliktom medzi deťmi a rodičmi. Hráč klame členom rodiny aj blízkym o problémoch spôsobených hraním. Aby získal peniaze, je schopný dopustiť sa aj nelegálnych činností. Rovnako ako sme už v úvode spomínali, dôležitým kritériom gamblingu je jeho preferencia pred ostatnými činnosťami, povinnosťami či aktivitami, ktoré jednotlivec zanedbáva. Prejaviť sa to môže v aj v ďalších oblastiach, ktoré môžu rodičia či blízki spozorovať napr. v ekonomickej oblasti, čo sa prejavuje zvýšením dlhov u dospelých, u detí si môžu rodičia všimnúť problémy s vreckovým a pod. Taktiež dochádza k problémom v školskej a sociálnej sfére či k strate kontaktov. Posledným kritériom podľa DSM-IV je, že sa hráč spolieha na svojich blízkych, že mu poskytnú financie a napravia jeho zlú finančnú situáciu (Smolík, 1996).

Štádiá patologického hráčstva

Patologické hráčstvo prebieha podobne ako iné závislosti v určitých štádiách, ktoré na seba nadväzujú. Prvým štádiom, ktorým hráč prechádza je *štádium výhier*, ktoré začína nenápadne a väčšinou sa nespája s nejakými veľkými problémami. V tomto úvodnom štádiu narastá u hráča túžba po výhre, kedy aj často reálne peniaze vyhráva. Z pocitového hľadiska je hráč plný optimizmu a šťastia, čo zároveň u neho podmieňuje vyššie stávky. V herni začína tráviť stále viac času. Štádium končí obvykle veľkou výhrou, čo predznamenáva prechod do *štádia prehier*.

Hráč v tomto štádiu začína prehrávať a stráca kontrolu nad svojim jednaním, začíname hovoriť o patologickom hráčstve. Napriek tomu naďalej pokračuje v hraní a zvyšuje svoje stávky a vklady. Začínajú narastať jeho dlhy, keďže prehry financuje z požičaných peňazí a splácanie odďaľuje. Svoje hranie pred okolím skrýva, stáva sa majstrom v klamstvách a keď sa tieto problémy nakoniec prevalia, po počiatočnom šoku rodiny a sľuboch o ukončení hráčstva jeho problém s hraním po čase znovu pokračuje a môže končiť *štádiom zúfalstva*, teda posledným štádiom patologického hráčstva.

V tomto štádiu sa stáva osamoteným, opúšťa ho rodina, priatelia. Aj keď má výčitky svedomia, nie je schopný zmenu sám realizovať. Rozpadá sa mu rodina, ľutuje sa, prepadá beznádeji, depresiám. V tomto štádiu sa môže dopustiť závažných trestných činov, najčastejšie sú to krádeže, podvody a sprenevery, máva problémy so zákonom a taktiež uniká k návykovým látkam – k alkoholu či k drogám. Býva nešťastný, nepokojný a podráždený. Pokúša sa o samovraždu alebo svoj život ukončí dokonanou samovraždou. Patologický hráč však nemusí vždy prejsť od štádia výhier až k zúfalstvu. Čím skôr si svoje patologické správanie uvedomí, tým má väčšiu šancu s tým prestať (Nešpor, 2006; Benkovič, 2007).

Druhy hazardných hier

Vo všeobecnosti sa za hazardné hry považujú také, ktorých hlavným cieľom je výhra, preto sú tiež nazývané výherné alebo prehrávacie. Podľa Petráčkovej a Krausa (in Prunner, 2013, s. 37) sa pojmom „hazardný“ z psychologického hľadiska označujú „stratégie ľudského správania založené na uplatňovaní a preferencii rizikového rozhodovania za súčasného potlačenia regulujúceho faktoru zodpovednosti.“

Technické hry predstavujú samostatnú kategóriu výherných hracích prístrojov, patria sem napr. elektronické rulety, elektronické kocky, on-line video - lotériové terminály a stávkové hry cez telefón. Ďalším typom hazardných hier sú *kasína*, kde si môžu zahrať akékoľvek osoby staršie ako 18 rokov. *Stávkovanie* alebo kurzové stávky sú v súčasnosti dosť rozšírené, hlavne v športovej oblasti. *Kartové hry* taktiež radíme medzi hazardné hry, ak vykazujú známky patologického hráčstva. *Lotéria* je ďalšou formou, kde ľudia vsádzajú peniaze a dúfajú, že budú mať šťastie vo výhre. Za iné formy hazardných hier považujeme aj *losy*, hlavne stieracie losy. Ich typickým znakom príťažlivosti je okamžitá výhra resp. prehra (Nešpor, 2006). V tejto časti sme opísali základné druhy hazardných hier, avšak nejde o kompletne spísanie všetkých typov hier, nakoľko existuje tenká hranica medzi hazardnou a nehazardnou hrou a nemožno podľa toho usudzovať.

Faktory ovplyvňujúce vznik patologického hráčstva

Podobne ako iné závislosti, aj patologické hráčstvo je mnoho príčinné podmienený jav, na ktorého vzniku sa podieľajú rôzne faktory. Tie sa navzájom podmieňujú a majú interakčný vzťah, čo v konečnom dôsledku spôsobí závislosť na hazardnej hre.

Aj u patologického hráčstva existujú *biologické faktory* zvyšujúce pravdepodobnosť vzniku tejto závislosti. Patologické hráčstvo sa typicky začína rozvíjať práve v adolescencii u mužov, u žien je to neskôr a je viac rozšírené práve u mužov, hoci u žien sa výskyt zvyšuje. Z neurobiologického hľadiska sa tu hovorí o nedostatočnej funkcii serotonínového, noradrenalinového a dopamínového systému. Výskumy taktiež poukazujú na vzťah hráčstva s impulzivitou, nepozornosťou, extravertiou a senzácietivosťou (Benkovič, Martinove, 2011).

Čím sa dostávame k *psychologickým faktorom*, ktorým sa venuje mnoho autorov, konkrétne existencii a skúmaniu osôb s vyššími predispozíciami pre hráčstvo. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že viac ohrozené sú osoby emočne nestále, s nezvládnutou impulzivitou, nedisciplinovanými postojmi k životu, jedinci, ktorí podceňujú riziká a majú zníženú schopnosť sebakontroly. Podľa Nešpora (2011) títo jedinci disponujú silnou vôľou, ktorá sa prejavuje najmä v hraní bez prestávok aj napriek negatívnym dôsledkom. Inteligenčný kvocient týchto ľudí je skôr priemerný a nadpriemerný. V ich anamnéze nachádzame výskyt citovej deprívacie a psychických tráum v rodine. Rizikovými jedincami sú najmä deti zanedbávané rodičmi, vychovávané v príliš ochranárskom prostredí alebo deti s nedostatočnou intervenciou rodičov do trávenia ich voľného času (Hroncová a kol., 2004). Ohrozené sú taktiež slabšie sociálno - ekonomické skupiny, skupiny s problémami v oblasti duševného zdravia a látkových závislostí (Benkovič, Martinove, 2011).

Najrizikovejšími *sociálnymi faktormi* sú ľahká dostupnosť a veľké množstvo rôznych foriem hazardu podporovaných masívnou reklamou. Okrem reklám môžeme v médiách vidieť aj škandály a kriminalitu spojenú s hazardom. Tieto informácie môžu adolescentov nabádať k hraniu a u patologických hráčov môžu oslabiť motiváciu k liečbe. Mediá totižto väčšinou neponúknu za týmito informáciami aj možnosti ako problémom s hazardom predchádzať alebo ako ich zvládať. K významným faktorom patrí aj už spomínané rodinné prostredie, z ktorého môžu deti často unikať do závadových skupín, ktoré umocňujú rozvoj sociálno - patologických javov. Väčšina patologických hráčov začala hrať v partii, ktorá ich k tomu motivovala. Vo výskumoch sa taktiež ukazuje, že hranie sa vyskytuje viac u detí z rozvedených rodín (Nešpor a kol., 2011).

Prevenca patologického hráčstva

Najmä v súvislosti so stúpajúcim množstvom ľahko prístupných herných príležitostí a tak vzrastajúcou atraktivitou hrania u mladých ľudí, sú stále viac a viac potrebné preventívne a liečebné programy. Ako sme už spomínali, adolescenti sú rizikovou skupinou voči mnohým sociálno - patologickým javom. Preto je nevyhnutné na úrovni primárnych výchovných činiteľov, rodiny, školy a výchovných zariadení venovať prevencii vyššiu pozornosť (Hroncová a kol., 2004). Sociálny pedagóg Baláž (in Hroncová, Emmerová, Kropáčová a kol., 2013, s. 8) vystihuje význam prevencie v tvrdení, že „pre človeka, najmä pre mladého, je veľmi dôležité, aby výchova predvídala potenciálne ohrozenie a rozvíjala aktivity, ktoré pozitívne prekonávajú negatívne vplyvy.”

V našej práci by sme sa radi venovali najmä primárnej prevencii, v ktorej pôsobí práve rodina, škola a výchovné zariadenia. Úlohou tohto druhu prevencie je predchádzať vzniku závislosti, je teda zameraná na populáciu bez skúsenosti s hazardom. Samozrejme opodstatnené miesto v rámci preventívnych programov má aj sekundárna a terciárna prevencia. Tie však už predstavujú odbornú úroveň prevencie realizovanú špecializovanými pedagogicko - psychologickými poradňami a odborníkmi psychiatrických oddelení.

Prevenca v rámci rodiny

Ako sme už naznačili, rodina môže mať veľký vplyv pri odstraňovaní alebo eliminovaní sociálno - patologického správania detí a mládeže (Emmerová, 2007). Bačová a Žiaková (2019, s. 84) hovoria o rodine ako „najdôležitejšej sociálnej štruktúre pre predikciu rizikového správania.”

Mnoho autorov, napr. Hroncová a kol. (2004), či Nešpor a kol. (2011) pekne popisujú zásady, ktoré by si mali rodičia osvojiť a z ktorých niekoľko spomenieme. V prvom rade je nutné získať si dôveru dieťaťa, počúvať a venovať mu viac času. S tým súvisí aj predchádzanie nudy dieťaťa, kedy je vhodné nájsť si nejakú spoločnú aktivitu v rodine či záľubu mimo nej. Rodičia by si mali uvedomiť, že takýmto problémom sa lepšie predchádza v rodinách s vrelými vzťahmi a kde sa dodržiavajú nastolené pravidlá. Tie sa môžu týkať peňazí, štúdia či pomoci v domácnosti a v súvislosti s nimi by malo dieťa vedieť, aké dôsledky bude mať jeho konanie (prípadné nedodržanie pravidiel). Zásadou je, aby bol rodič pre dieťa dobrým vzorom a príkladom a teda aby sa vyhýbal hazardu a ukazoval dieťaťu aký význam majú pre vás poctivo zarobené peniaze.

Často sa stáva, že rodičia nemajú dostatok informácií o hazardných hrách a možnostiach prevencie voči nim. Práve preto majú rodičia spolupracovať so školou, prípadne s odborníkmi. Prepojenosť školy a rodiny v oblasti prevencie sociálno - patologických javov je predpokladom úspešnej prevencie všetkých foriem rizikového správania (Hroncová a kol., 2004). Podľa Emmerovej (2007, s. 104) „by mala škola uskutočňovať stretnutia rodičov s odborníkmi, kde by sa v rámci triednych schôdzok poskytli informácie o problematike sociálno - patologických javov a tiež o riešení problémov s nimi súvisiacich.” Myslíme si, že by bolo potrebné, aby každá škola minimálne angažovala rodičov do rôznych aktivít a fungovali tak na partnerskej úrovni. Ideálna situácia by nastala vtedy, pokiaľ by školy, domácnosti a komunity spoločne a rovnomerne pracovali na vytvorení vzdelávacích možností pre všetky deti.

Prevenca v rámci školy

Prevenca rizikového správania by mala byť súčasťou výchovno - vzdelávacieho procesu a podľa školskej legislatívy, by mala byť zakomponovaná do preventívnych programov. Nárast sociálno - patologických javov u detí a mládeže si v súčasnosti vyžaduje profesionalizáciu prevencie, ktorá sa však stretáva s viacerými problémami. Mnohé vysoké školy pripravujú odborníkov pre profesionálne pôsobenie v oblasti prevencie sociálno - patologických javov. Veľa z nich však nie sú učiteľmi, preto školských metodikov prevencie vykonávať nemôžu. Túto úlohu teda preberajú vyučujúci a tak na preventívne pôsobenie nemajú dostatok času. Navyše, v učebnom pláne zväčša nebýva na

prevenciu vyhradený čas. To spôsobuje, že preventívne aktivity sú uskutočňované len sporadicky prostredníctvom suplovaných hodín. Vidíme teda, že presunutie zodpovednosti za prevenciu na školských metodikov je iba formálnym riešením (Hroncová a kol., 2004).

Je potrebné, aby sa aktéri školskej prevencie (triedni učitelia, školský metodik prevencie, výchovný poradca a školský psychológ) venovali najmä špecifickým skupinám žiakov, ktorí vykazujú rizikové správanie, pochádzajú z dysfunkčných rodín alebo tým, ktorí majú slabší prospech zažívajú v škole pocit neúspechu. Špeciálnu pozornosť by mali pedagógovia venovať kontrole aktivít žiakov počas prestávok.

Celosvetovo sa môžeme stretnúť s rôznymi programami zameranými na predchádzanie problémom s hazardom u dospievajúcich. Nešpor (2011) spolu s inými súčasnými výskumami potvrdzuje efektivitu malých interaktívnych programov ako napr. nácvik sociálnych zručností, ktoré by mali byť v súvislosti s prevenciou závislostí zamerané hlavne na odmietanie, či zvládanie stresu. Ďalej spomína tzv. peer programy, ktorých efektivita je založená na jednoduchšom nasledovaní dobrého príkladu človeka v podobnej situácii. Teda jednotlivec, ktorý hazard principiálne a verejne odmieta, priazni pôsobí na svoje okolie.

Liečba patologického hráčstva

Medzi varovné znaky, ktoré by si rodičia mali všimnúť patrí nárast času stráveného hraním, časté návštevy herní, neschopnosť s hrou prestať, klamstvá a krádeže. Čo sa školy týka, dieťa ju zanedbáva, neplní si svoje povinnosti a má neospravedlnené hodiny (Hroncová, Emmerová, Kropáčová a kol., 2013). Rodičia by pri zvládaní týchto čiastkových problémov a celkovo hazardu u dieťaťa mali postupovať premyslene a cieľavedome. Dôležité však je, aby mysleli tiež na seba a ďalších členov rodiny. Pokiaľ nestačí svojpomoc, je správne vyhľadať odbornú pomoc.

Benkovič (2003) popisuje, že proces uzdravovania sa začína tým, že hráč opustí svet nereálnych fantázií a prestáva hrať. Postupne napráva škody, ktoré spôsobil a rodina a priatelia mu opäť začnú dôverovať, čím jednotlivcovi vráti sebaúctu. Celá terapia sa podľa Benkoviča sústreďuje na motiváciu, ako ísť iným smerom, ako si nájsť nové miesto v živote. Väčšina pacientov prichádza do liečby na základe ultimát príbuzných. Pacienti sa učia riešiť konflikty, nacvičujú relaxačné techniky, učia sa zvládať stres, komunikovať, trénujú odmietanie návrhov hrať a pod. Dôležité je, aby pochopili, že hrou sa nedá uniknúť pred vzťahovými či pracovnými problémami. A rovnako aj, že sa nemôžu sústreďovať len na víťazov, ale treba vnímať najmä koľko je porazených.

Samozrejme existuje viacero možností liečby patologického hráčstva, či už farmakami alebo psychoterapiou. Výskumy poukazujú na vysoký účinok farmakologickej a kognitívno - behaviorálnej liečby (Benkovič, Martinove, 2011). Radi by sme pri zameraní našej práce (edukácia rodičov) spomenuli rodinnú terapiu, ktorá sa javí ako nápomocná tým, že zmierňuje stigmatizáciu hráčov. Pomáha nie len pacientom ale aj ich príbuzným, keďže terapia pomáha stanoviť pravidlá ich vzťahu a zvyšuje schopnosť príbuzných byť nápomocnými v abstinencnom procese (Benkovič, Martinove, 2011).

Záver

Patologické hráčstvo je v súčasnosti závažným problémom, o čom svedčí aj snaha o opatrenia zameraných na elimináciu hracích automatov, ktoré považujeme za viac ako potrebné. V našej práci sme sa venovali problematike patologického hráčstva u adolescentov. Ako aj poukazujeme vyššie, táto skupina je ohrozená rizikom závislostí viac ako iné a navyše sa v mladšom veku závislosti aj rýchlejšie rozvíjajú.

Na začiatku sme sa venovali charakteristike tohto problému na uvedenie do danej problematiky a poukázali na signály, ktoré túto závislosť charakterizujú a na ktoré treba dávať pozor. Ďalej sme

sa v rámci edukácie zamerali na popis priebehu, postupu gamblingu a na typy hazardných hier, s ktorými sa môžeme stretnúť. Spomenuli sme taktiež faktory ovplyvňujúce vznik patologického hráčstva, kde už sme jemne načrtli javy, ktoré rodičia či škola môžu ovplyvniť a predísť tak problémom. Čím sa dostávame k prevencii, ktorú vnímame ako veľmi dôležitú aktivitu, ktorá chráni zdravie, vychováva a predchádza nežiaducim vplyvom. Kľúčovou je v našej práci primárna prevencia, ktorá je založená aj na pôsobení rodičov, ktorým sme ponúkli možnosti ako predísť výskytu patologického hráčstva v ich rodine. V rámci prevencie sme popísali taktiež úlohu škôl ako primárnych výchovných inštitúcií. Pokiaľ sa už však vyskytne u dieťaťa problém s patologickým hráčstvom a rodičia si nevedia rady, poukázali sme na nutnosť vyhľadania odbornej pomoci. Na záver sme aj popísali niektoré z možností liečby danej závislosti.

Literatúra

BAČOVÁ, M. - ŽIAKOVÁ, E. (2019). Sociálne rizikové správanie adolescentov v kontexte prežívania osamelosti. In: TÓTHOVÁ, L. - ŠIŇANSKÁ, K. (Eds.). *Sociálne riziká v spoločnosti XXI. storočia* (s. 81-92). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 137 s. ISBN 978-80-8152-722-7.

BENKOVIČ, J. (2003). Cesta do hlbín gamblerskej duše. In: JANIÁKOVÁ, D. (Ed.). *Tak už dost! Východiská zo závislosti* (s. 96-104). Bratislava: Kontakt, 220 s. ISBN 80-968985-0-7.

BENKOVIČ, J. (2007). Novodobé nelátkové závislosti. *Psychiatria pre prax*, vol.8, no.6, pp. 236-266. ISSN 1803-5272.

BENKOVIČ, J. - MARTINOVÉ, M. (2011). Patologické hráčstvo, odporúčané postupy. *Psychiatria pre prax*, vol. 12, no. 4, pp. 149-153. ISSN 1803-5272.

EMMEROVÁ, I. (2007). *Prevencia sociálnopatologických javov v školskom prostredí*. 1. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 129 s. ISBN 978-80-440-1.

HRONCOVÁ a kol. (2004). *Sociálna patológia a jej prevencia*. 1. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 220 s. ISBN 80-8055-995-3.

HRONCOVÁ, J. - EMMEROVÁ, I. - KROPÁČOVÁ, K. a kol. (2013). *Preventívna sociálno - výchovná činnosť v škole. Metodická príručka pre sociálnych pedagógov a koordinátorov prevencie*. 1. vyd. Banská Bystrica: Belianum, 200 s. ISBN 978-80-557-0596-5.

NEŠPOR, K. (2006). *Už jsem prohrál dost*. Praha: Sportpropag, 130 s. ISBN 802- 60- 3880-0.

NEŠPOR, K. (2011). *Návykové chování a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. 4. vyd. Praha: Portál, 176 s. ISBN 978-80-7367-908-8.

NEŠPOR, K. a kol. (2011). *Jak překonat hazard. Prevence, krátká intervence a léčba*. 1. vyd. Praha: Portál, 160 s. ISBN 978-80-262-0009-3.

MANHELOVÁ, L. (2015). Ako zvládať nelátkové závislosti. *Bedeker zdravia/Špeciál*, p. 12. ISSN 1337-2734.

PRUNNER, P. (2008). *Psychologie gamblersství, aneb, Sázka na štěstí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 273 s. ISBN 978- 80-7380-074-1.

PRUNNER, P. (2013). *Gamblerství aneb Ztráta svobody*. Plzeň: Aleš Čeněk, 360 s. ISBN 978-80-7380-452-7.

SLOVÁKOVÁ, A. (2015). Ako zvládať nelátkové závislosti. *Bedeker zdravia/Špeciál*, p.31. ISSN 1337-2734.

SMOLÍK, P. (1996). *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha: Maxdorf, 504 s. ISBN 80-85800-88-0.

Bc. Silvia JAŇÁKOVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
silvia.krisova@gmail.com

Bc. Nikola POLÁKOVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
nikola.polakova1@gmail.com

DÔSLEDKY UŽÍVANIA ALKOHOLU NA PSYCHICKÉ FUNGOVANIE ČLOVEKA

Hana GÁLOVÁ
Katarína LOHAZEROVÁ

Abstrakt: Cieľom našej práce bolo teoretické rozpracovanie aktuálnej témy negatívnych dopadov užívania alkoholu na psychické, ale tiež sociálne fungovanie človeka v spoločnosti. Tolerancia alkoholu v spoločnosti je v súčasnosti veľmi vysoká a dôsledkom toho sa s alkoholom stretávame oveľa častejšie. V našej práci chceme poukázať na vzťah kriminality a užívania alkoholu, ktorý bol potvrdený viacerými výskumami. Užívaním alkoholu nie je ohrozený len samotný jednotlivec, ale taktiež jeho blízke okolie a širšia spoločnosť. Priblížením klinického obrazu pri nadužívaní alkoholu, poukážeme na dôsledky v psychickom fungovaní človeka. Práca prináša komplexnejší psychologický pohľad k tejto problematike, či už z klinického alebo forenzného hľadiska.

Kľúčové slová: alkohol, kriminalita, alkoholizmus, delikvencia

Abstract: The aim of our work was the theoretical development of the current problems of the negative effects of alcohol consumption on mental but also social functioning of man in society. Alcohol tolerance in society is currently very high and, as a result, we encounter alcohol more often. In our work we want to point out the relationship between crime and alcohol use, which has been confirmed by several researches. Alcohol use is not only threatened by the person himself but also by his close surroundings and wider society. By bringing the clinical states of alcohol abuse, we point to the consequences of human mental functioning. The work brings a more comprehensive psychological view of this issue, whether from a clinical or forensic point of view.

Key words: alcohol, crime, alcoholism, delinquency

Úvod

V tejto práci sa budeme venovať teoretickému rozpracovaniu nadmerného užívania alkoholu a jeho dôsledkom na fungovanie človeka. Najmä na Slovensku sa stretávame s vysokým počtom obyvateľov užívajúcich alkohol, čo častokrát prerastá do nekontrolovateľného nadužívania s rizikom prechodu do syndrómu závislosti.

Čoraz viac adolescentov a mladých ľudí prepadá alkoholu predovšetkým z dôvodu odreagovania a zábavy, frekvencia pitia je častejšia a schopnosť kontroly nižšia. Konzumácia alkoholu býva častokrát prostriedkom ako zahnať smútok, osamelosť, ale aj na dodanie odvahy a nadobudnutie pocitu eufórie. Práve pre tieto účinky má konzumácia alkoholu tak veľkú obľubu v populáciách a jej nekontrolovateľnosť preukazuje výrazný dopad na fungovanie jednotlivca, ale aj dopad na spoločnosť. Negatívne dôsledky pitia sa netýkajú iba jednotlivca a jeho dopadu na psychické funkcie a fungovanie organizmu, ale aj širšej spoločnosti, ktorá je podľa štatistík v značnom riziku. Ukazuje sa, že kriminalita v dôsledku pitia alkoholu je na našom území podstatne vysoká. V našej práci sa budeme dotýkať aj toho, prečo práve alkohol vzbudzuje u ľudí agresívne správanie a prečo má fatálne dôsledky na naše myslenie a rozhodovanie, ktoré vedú k trestným činom.

Dôsledky užitia alkoholu

Alkohol sa do krvi vstrebáva veľmi rýchlo, z nášho tráviaceho traktu jeho koncentrácia dosahuje maximálny účinok už do 45 až 75 minút. Alkohol ľudia vyhľadávajú najmä pre jeho tlmivé a anxiolytické účinky a na druhej strane tiež pre euforické a analgetické účinky (Benkovič, Knapík, 2017).

Pre bližšie definovanie stavu opitosti, je treba rozlíšiť tri základné druhy opojenia. Heretik (2010) ich radí nasledovne. Základom je *jednoduchá opitosť*, ktorá sa vyznačuje priebehom v dvoch fázach. Excitačná fáza predstavuje zvýšenú dráždivú náladu, s ktorou sa zvyšuje aj sexuálna apetencia. Dochádza k oslabenému vnímaniu a pozornosti, ale aj oslabeniu vizuálno-motorickej koordinácie. Človek v tejto fáze pociťuje nárast sebavedomia a odvahy. Na druhej strane útlmová fáza prebieha stavmi únavy, útlmu až k apatii a spontánnemu spánku.

O niečo výraznejšie sa prejavuje *komplikovaná opitosť*, pri ktorej vnímame patologicky vystupňované črty osobnosti. Afektivita osobnosti je zvýraznená a preto dochádza k silným afektom aj na minimálne podnetnú situáciu. Takáto forma opitosti je typická aj jej sprievodnými stavmi zastretého vedomia a kolísavou luciditou.

Najzávažnejším stupňom je *patická ebrieta*, nazývaná tiež ako patologická intoxikácia alkoholom alebo krátkodobá psychóza. Človek v tomto stave nepripadá veľmi nápadne svojmu okoliu, aj kvôli tomu, že ide o kvalitatívne zmeny vedomia. Táto alkoholická psychóza sa vyskytuje aj po požití malého množstva, no nevyskytuje sa pri chronickom užívaní alkoholu. Prejavuje sa stuhnutosťou, mlčanlivosťou a neprítomným výrazom. Medzi špecifiká patrí aj amnézia na toto obdobie.

Prílišné nadužívanie alkoholu môže prerásť až do syndrómu závislosti, ktorý Medzinárodná klasifikácia chorôb definuje ako:

„Súbor behaviorálnych, kognitívnych a fyziologických stavov, ktorý sa vyvíja po opakovanom použití substancie a ktorý typicky zahŕňa silné želanie užiť drogu, porušené ovládanie pri jej užívaní, pretrvávajúce užívanie tejto drogy aj cez škodlivé následky, priorita v užívaní drogy pred inými aktivitami a záväzkami, zvýšená tolerancia pre drogu a niekedy somatický odvykací stav. Syndróm závislosti môže byť pre špecifickú psychoaktívnu substanciu (napr. tabak, alkohol alebo diazepam), pre skupinu látok (napr. opioídy) alebo pre širšie rozpätie farmakologicky rozličných psychoaktívnych substancií.“ (MKN-10, s. 226, 2009)

Osobnosť závislá na alkohole

Jednoznačne presné charakteristiky závislej osobnosti v celom komplexe neexistujú, no určité výraznejšie dizmenzie temperamentu súvisia s výskytom alkoholizmu. Benkovič a Knapík (2017) popisujú jej základné aspekty. Je to predovšetkým dimenzia vyhľadávania nového ako potreba zažívať viac zážitkov na uspokojenie, ďalej je to disinhibovanosť ako tendencia k strete zábran a nakoniec impulzivita. Dobré ovládaná schopnosť kontroly je jedným z faktorov ako nevkľznuť do nadužívania návykovej látky. Ak je táto schopnosť narušená, vzniká tu veľká pravdepodobnosť, že látka bude užívaná v nadmernom množstve a v dlhšom období, ako bolo spočiatku plánované.

V rámci skúmania vzťahu závislosti a typu vzťahovej väzby zistili Wolt a Halama (2015), že väčšina respondentov sa radí medzi odmietavý typ vzťahovej väzby a najmenej z nich, medzi bezpečný typ vzťahovej väzby. Ako prediktor užívania návykových látok sa ukazuje strach z opustenia, ktorý je typický pre odmietavý typ vzťahovej väzby, pre takýchto ľudí je užívanie návykovej látky ako prostriedok na vyhnutie sa nepríjemným pocitom.

Často sa stretávame u závislej osobnosti s obrannými mechanizmami. Medzi tie najčastejšie vyskytujúce patrí popretie, ktoré značí nevidenie skutočnej reality; ďalej racionalizácia, kedy dochádza k ospravedlňovaniu svojho správania, cez hľadanie rozumných dôvodov; kompenzácia, pri ktorej osoba zakrýva svoje slabšie stránky osobnosti; a na záver bagatelizácia, kedy osoba zľahčuje vážnosť svojej situácie (Benkovič, Knapík, 2017).

Dopad alkoholu na mozog a psychické funkcie

Užívanie alkoholu môže permanentne poškodiť *frontálne laloky* a môže tým pôsobiť na vývoj depresie. Frontálne laloky kontrolujú emócie a impulzy a sú zodpovedné za plánovanie, formovanie myšlienok a rozhodovanie. Pravidelné nadužívanie alkoholu zasahuje všetky tieto funkcie. Alkohol vyradzuje sebaregulačné mechanizmy osobnosti a súvisí s ľahostajnosťou a nerozvážnosťou v rozhodovaní aj voči blízkym osobám. Nadužívanie alkoholu môže permanentne poškodiť aj *hippocampus*, ktorý je kľúčom k učeniu a zapamätávaniu. Ukazuje sa, že alkohol poškodzuje zo všetkých funkcií najviac práve pamäť. *Hypothalamus* je ďalšou z častí mozgu, ktorú alkohol zasahuje. Hypotalamus je za kontrolu základných a dôležitých funkcií tela ako je prietok krvi, termoregulácia a srdcovú činnosť. Oblasť zodpovedná za držanie a koordináciu tela je *mozoček*. Pri prílišnom užívaní alkoholu dochádza nielen k narušeniu motoriky, ale aj k nesprávne posúdeniu nebezpečných situácií, vďaka čomu sa človek pod vplyvom alkoholu môže dostať do ohrozenia života. Alkohol tiež dráždi a naruša limbický systém, čo smeruje k afektívnym prejavom a pravdepodobne aj k zvýšenej sexuálnej vzrušivosti (Harper, 1998).

Medzipohlavné rozdiely pri motivácii ku konzumácii alkoholu

Na Slovensku sa ukazuje, že značnú prevahu v pití alkoholu majú muži. Muži užívajú alkohol pomerne vo vyššej frekvencii, aj vo väčšom množstve a taktiež oveľa v skoršom veku v porovnaní so ženami. Ženy zvyknú piť častejšie víno a likér a tiež pijú viac, keď sú osamelé, spoločensky izolované a opustené, za to muži preferujú skôr pivo a tvrdý alkohol a pitie v spoločnosti, poznamenáva Benkovič (2006). Labrie, Hummer a Pedersen (2007) zistili, že pitie alkoholu má najčastejšiu motiváciu v sociálnych motívoch. Častejšie sa však tento motív ukazuje u žien, v porovnaní s mužmi a to najmä z dôvodu nižšieho sebavedomia a silnejšej túžby po vzťahoch u žien. Rovnako tak Cooper (1994) popisuje, že najmä vnútorné motívy súvisia s nadužívaním alkoholu.

Kriminalita a alkohol

Vzťah medzi užívaním návykových látok a kriminalitou je veľmi komplikovaný problém. Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že je kriminalita jednou z najdiskutovanejších tém v našej spoločnosti. Pod návykovou látkou sa v trestnom zákone rozumie akýkoľvek druh alkoholu, omamné látky, psychotropné látky a tiež rôzne iné látky, ktoré môžu mať negatívny vplyv na psychiku človeka, alebo na jeho správanie a rozpoznávaciu schopnosť.

Užitie návykovej látky nemusí s určitosťou viesť k maladaptívnemu správaniu, či agresii a preto nemôžeme v tomto prípade generalizovať. Mnohé výskumy, ktoré sa zaoberali touto problematikou však poukázali na pozitívny vzťah medzi užívaním psychoaktívnych látok a kriminalitou. Autori Netík et al. (1997) poukázali konkrétne na opakovane preukázaný úzky vzťah medzi alkoholom a kriminálnym správaním. Následne rozdelil kriminálne správanie pod vplyvom alkoholu do troch skupín, podľa toho, aký účinok má na ľudský organizmus:

- Chronické užívanie alkoholu (postupný sociálny a mravný úpadok osobnosti)
- Intoxikovaný jedinec (narušenie centrálného nervového systému)
- Úmyselné užitie alkoholu, pre jeho konkrétne účinky (redukcia strachu, úzkosti)

V prvom prípade hovoríme o postupnom sociálnom a tiež mravnom úpadku osobnosti. Častejšie prichádza ku kriminálnemu správaniu v zmysle majetkovej trestnej činnosti. V druhom prípade, pri intoxikovanom jedincovi, dochádza k narušeniu centrálného nervového systému, kedy je výrazne otupená rozpoznávaciu a ovládacia schopnosť človeka. Pri intoxikovaných páchateloch sa najčastejšie stretávame s kriminálnym správaním, ktoré má skôr agresívnu povahu a tiež sa jedná o sexuálne motivované trestné činy.

Napriek tomu, že na Slovensku spotreba alkoholu výrazne klesla v porovnaní s minulosťou a tento stav je relatívne stabilizovaný, je nutné si uvedomiť, že závislosť od alkoholu je u nás najväčším spoločenským problémom už roky. Z forenzného hľadiska je veľmi dôležitý fakt, že závislosť na alkohole sa podieľa na vzniku rôznorodých činností, či už priamo, alebo podporne (Heretik, 2010). Drogovú kriminalitu aj z tohto dôvodu delíme na primárnu a sekundárnu. Primárna drogová kriminalita hovorí o spáchaných trestných činoch, pri ktorých je intoxikácia alkoholom alebo jeho držanie znakom skutkovej podstaty trestného činu. Sekundárna drogová kriminalita zahŕňa spáchanie akéhokoľvek trestného činu užívateľmi drog, pričom sú tieto trestné činy páchané za účelom získania finančných prostriedkov na vlastnú spotrebu drog (Štefunková, 2012).

Vplyv alkoholu na jednotlivé funkcie psychiky

Konzumácia alkoholu je rizikovým faktorom v súvislosti s kriminalitou, páchaním násilného trestného činu a tiež sa podieľa na viktimizácii. Výskumy, ktoré sa zaoberali práve viktimológiou v spojitosti s alkoholom hovoria o faktoroch, ktoré mohli výrazne prispieť k trestnému činu. Rizikovými faktormi je práva ľahkomyselnosť a častá provokácia okolia. Viktimizácii sme sa však v našej práci bližšie nevenovali.

Každý z nás má isté osobnostné negatívne rysy, ktoré však bežne vieme ovládať a ak je to potrebné- „skrývať ich“. Práve pod vplyvom alkoholu veľmi často a nie ojedinele tzv. búrame hranice a strácame zábrany. Alkohol podnecuje naše negatívne rysy osobnosti, ktoré prirodzene prejavíme najmä v blízkych vzťahoch nášho okolia. Najčastejšie ide o agresivitu a žiarlivosť v partnerstve. Okrem toho v nás alkohol tlmí spoločenské normy a správanie. Opitý človek si neuvedomuje, že spoločenské správanie v danej chvíli porušuje. Ľudia pod vplyvom alkoholu nevedia dostatočne kriticky vyhodnotiť jednotlivé situácie. Stupňuje sa u nich megalomaniacká tendencia- človek si v tomto prípade myslí, že dokáže všetko, vyvyšuje sa nad ostatných a provokuje svoje okolie (Kuchta, Válková et. al. 2005). Vplyvom alkoholu je oslabená aj naša kontrola impulzívneho správania. Spracovávanie informácií z okolia je už aj pri nízkej hladine alkoholu v krvi pomerne náročné, čo vedie veľmi často k mylnej interpretácii javov a podnetov z okolia. Alkohol má tiež negatívny dopad na jednotlivé kognitívne funkcie ako sú pozornosť, či neschopnosť predvídať a uvedomovať si následky svojho konania a správania. Práve mylná interpretácia podnetov z okolia môže viesť k agresívnemu správaniu, kedy sa osoba pod vplyvom cíti ohrozená a pod. (Nešpor, Csémy 1999).

Alkohol a dopravné nehody

Na Slovensku sa stretávame najmä s porušovaním zákona v súvislosti riadením motorového vozidla pod vplyvom alkoholu alebo iných látok, ktoré negatívne vplyvajú na psychiku človeka. V zákone o preprave na pozemných komunikáciách sú jasne stanovené povinnosti vodiča a rovnako jeho zákazy, či obmedzenia. Podľa zákona č. 135/1961 Zb. vodič nesmie požiť alkoholický nápoj počas jazdy, nesmie riadiť vozidlo alebo jazdiť na zvierati bezprostredne potom, čo požil alkoholický nápoj. Vodič nesmie riadiť vozidlo alebo jazdiť na zvierati v čase, kedy by alkoholický nápoj ešte mohol zasahovať do fungovania a správania človeka (zostatkový alkohol). V tomto zákone je tiež uvedený zákaz odovzdať riadenie vozidla, prípade zveriť zvieru osobe, ktorá je pod vplyvom alkoholu. Všetky tieto obmedzenia vyplývajúce zo zákona sa okrem alkoholu tiež vzťahujú na iné návykové látky a tvrdé drogy.

V doprave sa zvýšená pozornosť venuje alkoholu práve z dôvodu vysokého nárastu dopravných nehôd v dôsledku požitia alkoholu pred jazdou. Je nutné opomenúť, že alkohol má na každého človeka iné účinky. Novotný a Zapletal (2001) na základe dlhodobých výskumov poukázali na fakt, že u zdravého dospelého jedinca je sebaovládanie zachované pri hladine 0,5 promile alkoholu v krvi, pričom napr. pravdepodobnosť dopravnej nehody je už pri 0,3- 0,9 promile alkoholu v krvi až 7x vyššia ako u triezveho vodiča. Okrem dopravných nehôd hrá alkohol veľkú rolu tiež pri rušení nočného kľudu, čo často vyúsťuje do konfliktov so susedmi a pod. Pri mladistvých ide najčastejšie

o poškodzovanie cudzieho majetku (vandalizmus), nevhodné pokrikovanie, neslušné nadávanie a pouličné bitky. Tieto trestné činy však možno chápať ako tie – „menej závažné“ (Kuchta, Válková et.al., 2005).

Závažnejšie trestné činy, ktoré boli spáchané pod vplyvom alkoholu sú hlavne sexuálne trestné činy, konkrétne znásilnenie. Svoj podiel nesie alkohol aj v trestných činoch, ktoré nazývame aj ako trestné činy proti životu a zdraviu- trestný čin vraždy, ťažké ublíženie na zdraví, ublíženie na zdraví, bitky a pod. Ľudia závislí na alkohole strácajú zodpovednosť a dochádza k celkovej sociálnej degradácii človeka. V tomto prípade hovoríme o trestných činoch proti rodine a deťom, kde je výrazným ukazovateľom vplyvu alkoholu napríklad zanedbávanie povinnej školskej dochádzky, či týranie osoby žijúcej v jednej spoločnej domácnosti (tamtiež).

Záver

Nie je novým zistením, že alkohol má výrazne negatívny dopad na zdravie, psychiku, celkové fungovanie a spoločenský, či rodinný život človeka. V našej práci sme sa snažili poukázať na viaceré oblasti, kde dochádza k devastáčnym a ničivým účinkom alkoholu na psychiku človeka. Považujeme za veľmi dôležité šíriť osvetu aj z oblasti kriminality a forenznej psychológie, nakoľko si bežná laická verejnosť neuvedomuje, že mnohokrát ide alkohol „ruka v ruke“ s páchaním trestného činu. Alkohol je v súčasnosti v našej spoločnosti veľmi tolerovaný a skúsenosť s alkoholom sa u detí v adolescentnom veku z roka na rok posúva na nižšiu vekovú hranicu. Alkohol a kriminalita by nemali byť naďalej v našej spoločnosti témami, ktoré sú tabuizované- či prehladané.

Literatúra

BENKOVIČ, J. – KNAPÍK, (2017). Pacient alkoholik – zdravotné riziká, možnosti liečby v ambulantnej starostlivosti, špecifiká starostlivosti. *Via practica*. Vol. 14, no. 3. ISSN 1138-1432.

BENKOVIČ, J. (2006). Pacient – alkoholik, zdravotné riziká, možnosti liečby v ambulantnej starostlivosti praktického lekára. *Via practica*. Vol. 4, 197-201 s. ISSN 1336-930X.

COOPER, M. L. (1994). Motivations for Alcohol Use Among Adolescents: Development and Validation of a Four-Factor Model. *Psychological Assessment*. Vol. 6, no. 2, pp. 117-128. ISSN 1040-3590.

HARPER, C. (1998). The Neuropathology of Alcohol-specific Brain Damage, or Does Alcohol Damage the Brain? *Journal of Neuropathology and Experimental Neurology*. Vol. 57, no. 2, pp. 101-110. ISSN 0022-3069.

HERETIK, A. (2010). *Forezná psychológia pre psychológov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie*. Bratislavská vysoká škola práva. 3.vydanie, s. 531. ISBN 978-80-89447-22-0.

KUCHTA, J. – VÁLKOVÁ, H. a kol. (2005). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck, 544 s. ISBN 8071798134.

LABRIE, J. W. – HUMMER, J. F. – PEDERSEN, E. R. (2007). Reasons for drinking in the College Student Context: The Differential Role and Risk of the Social Motivator. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*. Vol. 68, no. 3, pp. 393-398. ISSN 1937-1888.

NEŠPOR, K. – CSÉMY, L. (1999). *Souvislosti mezi alkoholem a jinými návykovými látkami, Důsledky pro prevenci i léčbu*. Praha: Sportpropag MZ ČR, 23 s.

NETÍK, K. – NETÍKOVÁ, D. – HÁJEK, S. (1997). *Psychologie v právu*. Praha: C.H. Beck, 1. vydanie, 140 s. ISBN 8071791776.

NOVOTNÝ, O. – ZAPLETAL, J. a kol (2001). *Kriminologie*. Praha: Erolex Bohemia, 1. vydanie, 419 s. ISBN 80-86432-08-4.

ŠTEFUNKOVÁ, M. (2012). Alkohol, násilí a kriminalita z kriminologické perspektivy. *Adikotologie*, vol. 12, no. 2, pp. 128-136. ISSN 1213-3841.

WOLT, R - HALAMA, P. (2015). Štýly vzťahovej väzby u pacientov závislých od psychoaktívnych látok. *Alkoholizmus a drogové závislosti (Protialkoholický obzor)*. Vol. 50, no. 5, s. 223-235. ISSN 0862-0350.

Bc. Katarína LOHÁZEROVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
katarina.lohazerova@tvu.sk

Bc. Hana GÁLOVÁ
Katedra psychológie, FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
hana.galova@tvu.sk

KOEXISTENCIA SEXUALITY A RELIGIOZITY

Denisa MARCINECHOVÁ

Abstrakt: Sexualita zohráva dôležitú úlohu v živote jednotlivca. Okrem základnej reprodukčnej úlohy napĺňa potreby intimity, blízkosti či uvoľnenia. Zdravá sexualita súvisí s partnerskou spokojnosťou, kvalitou života či well-beingom. Je výsledkom interakcie biologických, psychologických, sociálnych aspektov nášho bytia. Z historického hľadiska je jedným z významných činiteľov vstupujúcich do diskurzu o sexualite práve náboženstvo, pričom mnohé výskumy poukazujú na ich vzájomnú prepojenosť. Príspevok rozoberá sexualitu - špecificky sexuálne správanie, postoje a spokojnosť; religiozitu, a následne ich vzájomnú súvislosť.

Kľúčové slová: sexualita, sexuálne postoje, sexuálna spokojnosť, religiozita

Abstract: Sexuality is an important part of the individual's life. Besides its reproductive function, it also fulfils the needs of intimacy, closeness or pleasure. Healthy sexuality is related to relationship satisfaction, quality of life or well-being. It is a result of biological, psychological and social interaction. From a historical point of view, one of the important factors is religion, and many researches have pointed this interconnection too. The paper discusses sexuality – specifically sexual behaviour, attitudes and satisfaction; religiosity and then their mutual relationship.

Key words: sexuality, sexual attitudes, sexual satisfaction, religiosity

Sexualita

Oblasť sexuality je široko skúmaným konceptom, na ktorý sa možno pozerá nielen z hľadiska biologického, antropologického, sociálneho, ale i psychologického. Fefejta (2016) tvrdí, že sexualita je primárne daná prirodzenosťou, ide o evolučne biologickú funkciu, ktorú sociálne inštitúcie a kultúrne normy len reflektujú. Snažia sa jej dať prijateľnú podobu, no meniť ju nemôžu. Máthé (2007) uvádza, že špecifikom sexuality človeka, na rozdiel od vyšších živočíchov je to, že sa odohráva nielen na biologickú úroveň, ale aj na úrovni emocionálnej a vzťahovej, a navyše na úrovni fantázií a predstáv. V súvislosti s poznatkami Máthéo, uvádzame i pojem psychosexualita, ktorá predstavuje vlastnú sexualitu a Borneman (1990, s. 482) ju popisuje ako „duševný postoj človeka k vlastnému pohlaviu, duševný výraz pohlavnosti.“

Sexualita v sociokultúrnom kontexte

Podľa Lukšíka a Supekovej (2003) možno nájsť v novovekej západnej kultúre niekoľko diskurzov v oblasti sexuality. Ako prvý spomínajú *kresťanskú tradíciu posilnenú viktoriánskou dobou*, ktorá aj v našom kultúrnom prostredí existuje už dlhý čas. Dôležitou stránkou manželskej sexuality, v zmysle kresťanskej morálky, sú cudnosť, slušnosť a striednosť, pričom odchýlkami sú predmanželský sexuálny život, masturbácia či nevera. Autori (2003) pokračujú *medicínskym a sexuologickým diskurzom*, kde lekári začali vedeckými metódami vytvárať vlastnú dodatočnú formu sexuálnej morálky tým, že rozlišujú normálnu a deviantnú sexualitu, klasifikujú odchýlky a úchyľky. Neskôr sa začal postupne presadzovať *liberálny občiansky diskurz* ako reakcia a opozícia voči predchádzajúcim represívnym praktikám. Dochádza k rozvoju výskumu v oblasti medicíny a sexuality. Weiss a Zveřina (2001) spomínajú napríklad prelomové výskumy Mastersa a Johnsonovej (prvotné skúmanie ľudskej sexuality v odborných laboratóriách). Po objavení sa *HIV/AIDS* na začiatku 80. rokov minulého storočia sa objavuje diskurz, ktorý poukazuje na vážne riziká sexuality, a taktiež

možnosti účinnej ochrany (monogamia, prezervatív). Weiss a Zveřina (2001) upriamujú na to, že v dnešnej dobe sa sexuálna morálka mení. Neustále sa urýchľuje somatosexuálne a psychosexuálne zretie mládeže, znižuje sa vek prvých sexuálnych aktivít, zvyšuje sa informovanosť o sexuálnych otázkach a uvedomelosť sexuálnych menšín. Avšak, podľa autorov (2001) to aké postoje k tomu jednotlivec zaujme, je stále ponechané na jeho slobodnej voľbe, na jeho hodnotovom systéme, etických normách, skúsenostiach a zretí.

Sexuálne postoje

Vo všeobecnosti možno pod sexualitou chápať nielen správanie, ale i názory, postoje, fantázie či sexuálnu spokojnosť. V tomto príspevku sa špecificky zameriavame práve na sexuálnu spokojnosť, sexuálne postoje a čiastočne sexuálne správanie. Vývin sexuality jednotlivca je individuálny a vo veľkej miere sa na ňom podieľa biologická, psychologická, ale i sociálna zložka. To aké názory zastáva naša rodina, širšie okolie a napokon spoločnosť môže, no nemusí odzrkadľovať rôzne stránky sexuality.

V tomto príspevku sa špecificky zameriavame na štyri postoje k sexualite vychádzajúc z práce sexuálnych postojov Brief Sexual Attitudes Scale od Hendrick, Hendrick a Reich (2006). Prvým postojom je *liberálnosť*, pod čím autori rozumejú otvorenosť voči nezáväzným sexuálnym kontaktom, praktikám a skúsenostiam. Opakom k tomuto postojom je práve *konzervatívnosť*, teda nižšia miera otvorenosti, experimentovania v rámci sexuality. *Antikonceptia* vyjadruje postoj k zodpovednej sexualite a používaní antikoncepcie jednotlivca. *Blízkosť*, ako tretí postoj, je chápaná tak, že daný človek považuje sex za intímne a hlboké spojenie dvoch ľudí. Posledný postoj nazývaný *inštrumentalita* je popísaná ako viac fyzický, pudový prístup k sexu, kde ide primárne o vlastné fyzické uspokojenie.

V súvislosti s danými postojmi autori (tamtiež) hľadali najskôr spojitost' s rôznymi typmi lásky. Zistili, že liberálnosť a inštrumentalita sú v pozitívnom vzťahu s hravou láskou; blízkosť je v pozitívnom vzťahu s vášnivou a altruistickou láskou. Hendrick a Hendrick (1995) zistili v jednotlivých postojoch medzipohlavné rozdiely, špecificky muži dosahovali vyššie hodnoty ako ženy v postojoch inštrumentalita a liberálnosť. Toto zistenie potvrdzuje aj rozsiahla meta-analýza od Oliver a Hyde (1993). LeGall, Mullet a Shafighi (2002) vo svojom výskume zistili, že Francúzi sú viac liberálnejší, inštrumentálnejší, menej zodpovední, a takisto menej zaujatí v blízkosti s druhou osobou ako Američania. Sexuálnymi postojmi sa zaoberali aj Weiss a Zveřina (2001), a zistili, že 4% českej populácie vyslovilo zásadnú výhradu voči interrupcii či predmanželskému sexuálnemu styku, 6% proti homosexuálnym stykom, 6% proti antikoncepcii, 25% voči náhodnému styku a 27% proti mimomanželskému styku. Autori (2001) dodávajú, že postoje Čechov sú vo všetkých oblastiach liberálnejšie než postoje obyvateľov USA, Veľkej Británie a Francúzska.

Sexuálne správanie

Lukšík a Supeková (2003) sa v rámci variety sexuálneho správania sa zaoberali napríklad masturbáciou, prvým sexuálnym stykom, ochranou pri sexuálnom stykom a inými. Vo výskume so zámerom na masturbáciu sa ukázalo, že u dievčat stúpa výskyt masturbácie mierne a rovnomerne s vekom, zatiaľ čo u chlapcov výskumníci zaznamenali prudký nárast medzi 14. – 16. rokom, kde sa následne drží na relatívne rovnakej úrovni. Ďalej prišli na to, že menej masturbujúcich je medzi veriacimi. Výsledky tiež naznačujú, že kým u dievčat je nižšia miera masturbácie u študujúcich a vyššia u pracujúcich, u chlapcov je to práve naopak.

Lukšík a Supeková (2003) v súvislosti s prvým sexuálnym stykom poukazujú, že čím je nižšia úroveň vzdelania, tým je skorší začiatok sexuálneho života. Novšie výskumy z roku 2014 poukazujú na to, že v porovnaní s inými krajinami je na Slovensku zaznamenaný nízky výskyt skúseností s pohlavným stykom u 15-ročných (13%). Avšak, nepoužívanie kondómu, ktoré bolo zistené u 40% sexuálne aktívnych školákov, predstavuje pomerne vysoké riziko možnej nákazy sexuálne prenos-

nými chorobami (Iuventa, 2014). Weiss a Zvěřina (2001), ktorí sa zamerali na zodpovednú sexualitu u Čechov zistili, že používanie spoľahlivej antikoncepcie so stálym partnerom má výrazný pozitívny trend. Pri náhodných stretnutiach vždy (52-64%), občas (29%) a nikdy (9-17%) mladých používa ochranu – prezervatív.

Sexuálna spokojnosť

Sexuálna spokojnosť je jednou z dimenzií sexuálneho zdravia. Existuje mnoho definícií sexuálnej spokojnosti, ale jednou z najviac akceptovaných je definícia od Lawrenca a Byersa (1995). V nej autori (1995, s. 268) sexuálnu spokojnosť definujú ako „emocionálnu odpoveď, ktorá vzniká z jednotlivcovho vlastného hodnotenia pozitívnych a negatívnych dimenzií spojených s jeho/jej sexuálnym životom“.

Najspomínanejšími faktormi v súvislosti so sexuálnou spokojnosťou, sú frekvencia sexuálneho kontaktu a frekvencia orgazmu (Byers, Macneil, 2006; Carpenter, Nathanson, Kim, 2009; Lieu, 2003). Autorka Birnbaum (2007), ktorá sa zameriavala na súvislosti sexuality a vzťahovej väzby zistila, že jednotlivci s bezpečnou vzťahovou väzbou majú vyššiu sexuálnu spokojnosť než jednotlivci s vyhýbavou či neistou vzťahovou väzbou. Viaceré štúdie poukazujú na to, že sexuálna spokojnosť je jedným z kľúčových faktorov kvality života (Davison et al., 2009; Chao et al., 2011; Scott et al., 2012) a well-beingu (Dundon, Rellini, 2010). Masaryk a Máthé (2001) na základe kvalitatívnej analýzy diskurzov mužov a žien zreleho veku zistili, že spokojnosť so sexuálnym životom priamo ovplyvňuje mieru kvality života.

Štúdie sa spoločne zhodujú na pozitívnej spojitosti sexuálnej spokojnosti s partnerskou spokojnosťou. Treba poznamenať, že spojitosť sexuálnej a vzťahovej spokojnosti sa preukazuje tak pri mladých ľuďoch, ktorí spolu chodia (Davies, Katz, Jackson, 1999; Sprecher, 2002); tých, ktorí sú v dlhodobom vzťahu (Lawrance, Byers, 1995); ako i u jednotlivcov v manželskom zväzku (Butzer, Campbell, 2008; Yeh et al., 2006). Meta-analýza zameriavajúca sa na prediktory stálosti vzťahu u partnerov zistila, že partnerská a sexuálna spokojnosť sú jedny z najsilnejších prediktorov stálosti partnerského vzťahu vôbec. Špecificky sa zistilo i to, že sexuálna spokojnosť mužov je prediktorom stálosti vzťahu, zatiaľ čo u žien je prediktorom stálosti vzťahu práve partnerská spokojnosť (Karney, Bradbury, 1995). Avšak, musíme ešte spomenúť i to, že sexuálna a partnerská spokojnosť sa súčasne menia v súvislosti s kvalitou intímnej komunikácie medzi partnermi. Byers (2005) uvádza, že tí jednotlivci, ktorí komunikujú viac (verbálne i neverbálne), majú vyššiu partnerskú, ale i sexuálnu spokojnosť, no a tí, ktorí komunikujú menej.

Religiozita

Stíženec (2001) považuje náboženstvo za špecifický kultúrny stav, pričom dodáva, že sú rôzne definície, ktoré vychádzajú predovšetkým z genézy, štruktúry či funkcie. Známa je definícia Mrázka a Hellera (2004, s. 94), ktorí špecifikujú náboženstvo ako „súhrn prejavov kladného vzťahu k numínóznej transcencii, ktorý uznáva rozdiel medzi svätým a nesvätým“.

Dôležité odlíšenie religiozity od spirituality naznačuje, že v minulosti zahŕňala religiozita tak individuálne, ako i inštitucionalizované prvky, avšak v súčasnosti sa poníma užšie, v zásade je naviazaná na náboženské inštitúcie, rituály či učenie (Zinbauer et al., 1997). Spiritualita sa naopak chápe ako individuálny jav, spájaný s transcenciou, zmysluplnosťou, pričom sa zdôrazňuje duchovná skúsenosť. V príspevku sa venujeme práve religiozite, ktorú Allport (1967) odlíšil na zvnútornenú a vonkajškovú. Extrinsická (vonkajšková) náboženská orientácia súvisí s úžitkovou motiváciou, ktorá je dôvodom pre náboženské správanie. Naopak intrinsická (zvnútornená) náboženská orientácia je motivovaná cieľmi, ktoré sú zahrnuté v samotnej náboženskej tradícii. Jej povaha sa popisuje ako seba-popierajúcu či seba-presahujúcu, teda náboženstvo je skutočným motívom ich snaženia. Navyiac, Batson identifikoval tretiu náboženskú orientáciu, a to hľadanie (in Nelson, 2009).

Religiozita v súvislosti s osobnosťou a zdravím

Jedným zo súčasných najpoužívanějších nástrojov na zisťovanie osobnostných charakteristík je päťfaktorový model osobnosti. Saroglou a Jaspard (2000) zistili, že religiozita je v pozitívnom vzťahu s prívetivosťou a svedomitosťou (najmä u mužov). U žien je v súvislosti s vysokou emočnou stabilitou; a všeobecne je pri vyššej religiozite aj vyššia tendencia k extroverzii, tvorivosti a altruizmu. Naopak je v negatívnom vzťahu s otvorenosťou.

Zaujímavosťou sú takisto výskumy zameriavajúce sa na vzťah religiozity s prosociálnym správaním. Hardy a Carlo (2007) zistili, že medzi týmito dvoma premennými je pozitívny vzťah, pričom je sprostredkovaný prosociálnou hodnotou – láskavosťou. Religiozita je v pozitívnom vzťahu špecificky s altruistickým (pomôcť, bez očakávania odmeny), anonymným (v anonymných situáciách) a poddajným (pomôcť, keď sme o to požiadaný) prosociálnym správaním. Toto zistenie nie je žiadnym prekvapením, nakoľko mnoho náboženstiev zdôrazňuje práve starostlivosť a súcit s druhými ľuďmi.

Nelson (2009) naznačuje rozsiahlu spojitosť náboženstva s fyzickým a mentálnym zdravím, vrátane zdravého životného štýlu, poskytovania sociálnej opory či optimistickým pohľadom na život. Mnoho výskumov sa zameriava na spojitosť práve fyzického zdravia s religiozitou. Niektoré výskumy (McIntosh et al., 2010; Son, Wilson, 2011) poukazujú na to, že religiozita ochraňuje jednotlivca pred chorobou a sprostredkúva zdravie. V našich končinách sa vo svojom výskume Halama, Martos a Adamová (2010) zamerali na súvislosti medzi religiozitou a well-beingom, pričom porovnávali študentov z Maďarska a Slovenska. Výsledky poukázali na pozitívne vzťahy medzi religiozitou a well-beingom. Autorom (tamtiež) sa preukázala spojitosť religiozity so zmysluplnosťou, čo potvrdzuje myšlienku, že náboženstvo je primárnym systémom, ktorý poskytuje zmysel. Čo sa týka zvládania a náboženstva, azda najznámejšou je Pargamentova teória (in Novels, 2009). Jeho poznatky poukazujú na to, že pozitívny náboženský coping je v spojitosti s prospešnými výsledkami, zatiaľ čo tie negatívny, či nereligiózny so slabšími. Zistenia Boswort et al. (2003) poukázali, že pozitívny náboženský coping v spojitosti s vyššou sociálnou a inštrumentálnou podporou, zatiaľ čo negatívny náboženský coping s nižšou sociálnou a inštrumentálnou oporou u geriatrických depresívnych pacientoch.

Výskumné zistenia medzi sexualitou a religiozitou

Náboženstvo je spolu s rodičmi, vrstovníkmi a médiami primárnym socializačným činiteľom. Veľmi tradične založené náboženstvá striktne odrádzajú od predmanželskej sexuálnej aktivity, liberálnosti či cudzoložstva. Na druhej strane, dnešná kultúra a masmédiá propagujú často sexuálne ideály, ktoré sú charakterizované sexuálnym potešením (Penhollow, et al., 2005). Aká je teda spojitosť sexuality a náboženstva?

Rostosky, Regnerus, Wright (2003) poukazujú na to, že religiozita, pod ktorou autori ponímajú rôzne koncepty ako napríklad návštevu kostola, osobnú dôležitosť náboženstva, náboženská príslušnosť, oddaluje prvý sexuálny styk. Autori (2003) poukazujú i na rozdiely vzhľadom na rasu, pohlavie, či socioekonomický status. Napríklad religiózne dievčatá europoidnej rasy odkladajú prvú sexuálnu skúsenosť oproti ich nereligióznym vrstovníkom. Pri chlapcoch afroamerickej rasy sa tieto predpoklady nepotvrdzujú, i keď autori uvádzajú, že náboženstvo u Afroameričanov je ešte o niečo silnejším socializačným činiteľom. Vzhľadom na socioekonomický status autori píšú, že práve tí s nižším socioekonomickým statusom oddalujú svoju prvú sexuálnu skúsenosť (bez ohľadu na rasu či pohlavie). Na podobné zistenie prišli i Moreau, Trussel a Bajos (2013). Tí vo svojom výskume zistili, že jednotlivci, ktorí regulárne praktizujú náboženstvo - bez ohľadu na typ náboženského vyznania (kresťania, protestanti, moslimovia a iné) - majú neskorší sexuálny debut.

Fehring et al. (1998) sa takisto zamerali na vzťah religiozity so sexuálnymi aktivitami, ako aj liberálnosťou. Zistili, že vina, modlitba a religiózny well-being predikujú menej sexuálnych stykov.

Ortodoxné presvedčenia, participácia na organizovaných religióznych aktivitách a vysoká dôležitosť viery predikujú konzervatívnejšie sexuálne postoje. Autori uvádzajú, že práve vina a religiózna aktivita môžu byť dobrými motivátormi v znížení sexuálnych stykov. Mnoho ďalších výskumov spoločne poukazuje na to, že náboženská viera a (alebo) praktiky sú v spojitosti s konzervatívnejšími postojmi (Ahrold Lorenz, Farmer, Meston, 2010; Davidson, Moore, Ullstrup, 2004; de Visser, et al., 2007; Luquis, Brelsford, Rojas-Guyler, 2011). Spomínaný rozsiahly výskum de Vissera a kolegov (2007) sa uskutočnil v Austrálii a zúčastnilo sa jej takmer 20 000 jednotlivcov vo veku od 16-59 rokov. Zistili napríklad i to, že religiózni jednotlivci mali menej predmanželského sexu, nedokončených tehotenstiev (interrupcií) či homosexuálneho sexu.

Ak sa zameriame na vzťah religiozity a zodpovednej sexuality, výsledky sú rozporuplné. Výskum Golda et al. (2010) sledoval mieru religiozity a sexuálne správanie takmer u 600 študentiek. Ich výsledky potvrdzujú, že tie dievčatá, ktoré majú vyššiu religiozitu majú nižšiu pravdepodobnosť vôbec sex mať. Pri tých študentkách, ktoré boli sexuálne aktívne, sa preukázala religiozita ako ochranný faktor. Tieto študentky uvádzali menej tehotenstiev, sexuálne prenosných ochorení, či sexuálnych partnerov. Výskum poukázal aj na to, že religiozita bola v spojitosti s používaním antikoncepcie. Podobný pozitívny vzťah medzi religiozitou a používaním antikoncepcie zaznamenal aj Miller a Merav Gur (2002). Naopak, Zaleski a Schiaffino (2000) uvádzajú, že vyššie hodnoty zvnútornej a vonkajškovej religiozity sú v spojitosti s nepoužívaním prezervatívu, ako i s nižšou sexuálnou aktivitou. Teda, môžeme si všimnúť, že religiozita môže byť na jednej strane ochranným faktorom pred skorou sexuálnou skúsenosťou, na tej druhej, môže zlyhať v bezpečnom sexuálnom styku pri sexuálne aktívnych jednotlivcoch.

Čo sa týka religiozity a sexuálnej spokojnosti existujú rôzne názory. Higgins et al. (2010) uvádzajú, že čím je nižšia religiozita, tým je vyššia sexuálna spokojnosť. Okrem toho zistenia Higgins et al. (2010) poukazujú na významné rozdiely v sexuálnej spokojnosti vzhľadom na vzťahový status participantov. Ženy, ktoré boli v záväznom a milujúcom vzťahu boli spokojnejšie (29-50 krát) ako tie, ktoré mali náhodné známosti. Táto spojitosť sa preukázala aj u mužov, len oveľa menej (2-5 krát). Ashdown, Hackhorton a Clark (2011); Davidson, Darling a Norton (1995); Young et al. (1998) žiaden vzťah medzi religiozitou a sexuálnou spokojnosťou nenašli. Nedávna štúdia McFarland, Uecker a Regnerus (2011) zameriavajúca sa na partnerské a manželské vzťahy zistila, že návšteva kostola participantov je v negatívnom vzťahu so sexuálnou spokojnosťou, ale len pri manželoch. Tí jednotlivci, ktorí integrovali náboženstvo do svojich každodenných životov tvrdili, že zažívajú viac sexuálneho potešenia partneri.

Záver

Sexualita je aspektom prežívania, ktorý sa týka každého jednotlivca, pričom súvisí s rôznorodými faktormi. Jedným z mnohých, vzhľadom na ich „dlhú históriu“, je práve náboženstvo, respektíve religiozita ako jeho súčasť. Religiozita môže zohrávať úlohu vo formovaní sexuálnych názorov, fantázií a postojov, ktoré sú podkladom určitého správania a aktivít, a tie súbežne súvisia so sexuálnou spokojnosťou jednotlivca. Príspevok poukázal na rôznorodosť týchto prepojení, pričom sa zdá, že azda najviac zhody preukazujú výskumy v prepojení religiozity práve s konzervatívnymi postojmi. Súvislosť religiozity s inými sexuálnymi postojmi či sexuálnou spokojnosťou je buď nejednoznačná alebo nepreukázaná. To upriamuje pozornosť k ďalším výskumným snahám, respektíve k potenciálne zložitejšej súčinnosti sexuality a religiozity.

Literatúra:

AHROLD LORENZ, T. K. - MESTON, C. - FARMER, M. A. (2010). The Relationship Among Sexual Attitudes, Sexual Fantasy, and Religiosity. *Archives of Sexual Behaviour*, vol. 40, no. 3. pp. 619-630. ISSN 0004-0002.

ALLPORT, G. W. - ROSS, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 5, pp. 432-443. ISSN 1939-1315.

ASHDOWN, B. K. - HACKHORTON, J. - CLARK, E. M. (2011). In and out of the bedroom: sexual satisfaction in the marital relationship. *Journal of Integrated Social Sciences*, vol. 2, no. 1, pp. 40-57 ISSN 1942-1052.

BIRNBAUM, G. E. (2007). Attachment orientations, sexual functioning, and relationship satisfaction in a community sample of women. *Journal of Social and Personal Relationships*, vol. 24, no. 1. pp 21-35. ISSN 02654075.

BORNEMAN, E. (1990). *Encyklopedie sexuality*. Praha: Victoria Publishing, 666 s. ISBN 80-85605-17-1.

BOSWORT, H. B. - PARK, K-S. MCQUOID, D. R. - HAYS, J. C. - STEFFENS, D. C. (2003). The impact of religious practice and religious coping on geriatric depression. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, vol. 18, pp. 905-914. ISSN 1099-1166.

BUTZER, B. - CAMPBELL, L. (2008). Adult attachment, sexual satisfaction, and relationship satisfaction: A study of married couples. *Personal Relationships*, vol. 15, pp. 141-154. ISSN 0265-4075.

BYERS, E. S. (2005). Relationship satisfaction and sexual satisfaction: A longitudinal study of individuals in long-term relationships. *Journal of Sex Research*, vol. 42, no. 2. pp. 113–118. ISSN 1559-8519.

BYERS, S. A. - MACNEIL, S. (2006). Further validation of the interpersonal exchange model of sexual satisfaction. *Journal of Sex and Marital Therapy*, vol. 32, pp. 53-69. ISSN 15210715.

CARPENTER, L. M. - NATHANSON, C. A. - KIM, Y. J. (2009). Physical women, emotional men: Gender and sexual satisfaction in midlife. *Archives of Sexual Behavior*, vol. 38, pp. 87-107. ISSN 15210715.

CHAO, J. K. - LIN, Y. C. – MA, M. C. – LAI, C. J. – KU, Y. C. – KUO, W. H. – CHAO, I. C. (2011). Relationship among sexual desire, sexual satisfaction, and quality of life in middle-aged and older adults. *Journal of Sex and Marital Therapy*, vol. 37, no. 5, pp. 386-403. ISSN

DAVIDSON, J. K. - DARLING, C. A. - NORTON, L. (1995). Religiosity and the sexuality of women: sexual behavior and sexual satisfaction revisited. *Journal of Sex Research*, vol. 32, no. 3, pp. 235-243. ISSN 1559-8519.

DAVIDSON, J. K. - MOORE, N. B. - ULLSTRUP, K. M. (2004). Religiosity and sexual responsibility: Relationships of choice. *American Journal of Health Behavior*, vol. 28, pp. 335–346. ISSN 1945-7359.

DAVIES, S. - KATZ, J. - JACKSON, J. L. (1999). Sexual desire discrepancies: Effects on sexual and relationship satisfaction in heterosexual dating couples. *Archives of Sexual Behavior*, vol. 28, pp. 553-657. ISSN 1573-2800.

DAVISON, S. L. - BELL, R. J. - LACHINA, M. - HOLDEN, S. L. - DAVIS, S. R. (2009). The relationship between self-reported sexual satisfaction and general well-being in women. *Journal of Sexual Medicine*, vol. 6, pp. 2690-2697. ISSN 1743-6095.

- DEVISSER, R. O. - SMITH, A. - RICHTERS, J. - RISSEL, C. E. (2007). Associations Between Religiosity and Sexuality in a Representative Sample of Australian Adults. *Archives of Sexual Behavior*, vol. 36, no. 1, pp. 33-346. ISSN 1573-2800.
- DUNDON, C. M. - RELINI, A. H. (2010). More than sexual function: Predictors of sexual satisfaction in a sample of women age 40-70. *Journal of Sexual Medicine*, vol. 7, pp 896-904. ISSN 1743-6095.
- FAFEJTA, M. (2016). *Sexualita a sexuální identita*. Praha: Portál, 240 s. ISBN 978-80-262-1030-6.
- FEHRING, R. J. – CHEEVER, C. H. – GERMAN, K. – PHILPOT, C. (1998). Religiosity and Sexual Activity Among Older Adolescents. *Journal of Religion and Health*, vol. 37, no. 3, pp. ISSN 1573-6571.
- GOLD, M. A. - SHEFTEL, A. V. - CHIAPPETTA, L. - YOUNG, A. J. - ZUCKOFF, A. - DICLEMENTE, C. C. PRIMACK, B. A. (2010). Associations between religiosity and sexual and contraceptive behaviors. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, vol. 23, no.5, pp. 290-297. ISSN 1083-3188.
- HALAMA, P. - MARTOS, T. - ADAMOVA, L. (2010). Religiosity and well-being in Slovak and Hungarian student samples: The role of personality traits. *Studia psychologica*, vol. 52, no. 2, pp. 101-116. ISSN 0039-3320.
- HARDY, S. A. – CARLO, G. (2007). Religiosity and prosocial behaviours in adolescence: the mediating role of prosocial values. [Journal of Moral Education](#), vol. 34, no. 2, pp. 231-249. ISSN 1465-3877.
- HENDRICK, C. – HENDRICK, S. S. – REICH, D. A. (2006). The Brief Sexual Attitudes Scale. *The Journal of Sex Research*, vol. 43, no. 1, pp. 76-86. ISSN 1559-8519.
- HENDRICK, S. S. - HENDRICK, C. (1995). Gender differences and similarities in sex and love attitudes. *Personal Relationships*, vol. 2, pp. 55-65. ISSN 1350-4126.
- HIGGINS, J. A. - TRUSSELL, J. - MOORE, N. B. - DAVIDSON, K. (2010). Virginitly Lost, Satisfaction Gained? Physiological and Psychological Sexual Satisfaction at Heterosexual Debut. *Journal of Sex Research*, vol. 47, pp. 1-11. ISSN 1559-8519.
- IUVENTA. (2014). *Správa o mládeži. Situačná analýza kvality života mladých ľudí v Slovenskej republike*. [online], [citované 12.01.2019]. Dostupné na internete: <https://tinyurl.com/y87td2qc>.
- KARNEY, B. R. - BRADBURY, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin*, vol. 118, pp. 3-34. ISSN 0033-2909.
- LAWRENCE, K. – BYERS, E. S. (1995). Sexual satisfaction in long-term heterosexual relationships: The interpersonal exchange model of sexual satisfaction. *Personal Relationships*, vol. 2, no. 4, pp. 267-285. ISSN 0265-4075.
- LEGALL, A. – MULLET, E. – SHAFIGHI, S. R. (2002). Age, Religious Beliefs, and Sexual Attitudes. *The Journal of Sex Research*, vol. 39, no. 3, pp. 207-216. ISSN 1559-8519.
- LIEU, C. (2003). Does quality of marital sex decline with duration? *Archives of Sexual Behavior*, vol. 32, pp. 55-60. ISSN 1573-2800.
- LUKŠÍK, I. – SUPEKOVÁ, M. (2003). *Sexualita a rodovosť*. Bratislava: Humanitas, 204 s. ISBN 80-89124-0-1.

LUQUIS, R. R. - BRELSFORD, G. M. - ROJAS-GUYLER, L. (2011). Religiosity, Spirituality, Sexual Attitudes, and Sexual Behaviors Among College Students. *Journal of Religion and Health*, vol. 51, pp. 601–614. ISSN 1573-6571.

MASARYK, R. – MÁTHÉ, R. (2001). Kvalita života mužov a poruchy erekcie. *Sexuológia*, roč. 1, č. 1, s. 19-27. ISSN 1335-8820.

MÁTHÉ, R. (2007). Psychologická sexuológia. In Heretik, A. – Heretik, A., et al. *Klinická psychológia*. (str. 667-732). Nové Zámky: Psychoprof, 815 s. ISBN 978-80-89322-00-8.

MCFARLAND, M. J. - UECKER, J. E. - REGNERUS, M. D. (2011). The role of religion in shaping sexual frequency and satisfaction: Evidence from married and unmarried older adults. *Journal of Sex Research*, vol 48, pp. 297–308. ISSN 0022-4499.

MCINTOSH, D. N. - POULIN, M. J. - SILVER, R. C. - HOLMAN, E. A. (2011). The distinct roles of spirituality and religiosity in physical and mental health after collective trauma: a national longitudinal study of responses to the 9/11 attacks. *Journal of Behavioral Medicine*, vol. 34, pp. 497-507. ISSN 1573-3521.

MILLER, L. – MERAV GUR, P. (2002). Religiousness and Sexual Responsibility in Adolescent Girls. *Journal of Adolescent Health*, vol. 31, pp. 401-406. ISSN 1054-139X.

MOREAU, C. – TRUSSEL, J. – BAJOS, N. (2013). Religiosity, religious affiliation, and patterns of sexual activity and contraceptive use in France. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, vol. 18, no. 3, pp. 168-180. ISSN 1473-0782.

MRÁZEK, M. - HELLER. J. (2004). *Nástin religionistiky*. Praha: Kalich, 318 s. ISBN 8070177217.

NELSON, J. M. (2009). *Psychology, Religion and Spirituality*. Springer, 731 p. ISBN 978-0-387-87573-6.

OLIVER, M. B. – HYDE, J. S. (1993). Gender Differences in Sexuality: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, vol. 14, no. 1, pp. 29-51. ISSN 0033-2909.

PENHOLLOW, T. - YOUNG, M – DENNY, G. (2005). The Impact of Religiosity on the Sexual Behaviors of College Students. *American Journal of Health Education*, vol. 36, no. 2, pp. 75-83. ISSN 19325037.

ROSTOSKY, S. S. - REGNERUS, M. D. - WRIGHT, M. L. C. (2003). Coital Debut: The Role of Religiosity and Sex Attitudes in the Add Health Survey. *The Journal of Sex Research*, vol. 40, no. 4, pp. 358-367. ISSN 1559-8519.

SAROGLOU, V. - JASPARD, J. M. (2000). Personality and Religion. *Archive for the Psychology of Religion*, vol. 23, no.1, pp 41-70. ISSN 1573-6121.

SCOTT, V. C. - SANDBERG, J. G. - HARPER, J. M. - MILLER, R. B. (2012). The impact of depressive symptoms and health on sexual satisfaction for older couples: Implications for clinicians. *Contemporary Family Therapy*, vol. 34, pp. 376-390. ISSN 0892-2764.

SON, J. - WILSON, J. (2011). Religiosity, Psychological Resources, and Physical Health. *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 50, no. 3, pp. 588–603. ISSN 0021–8294.

SPRECHER, S. (2002). Sexual satisfaction in premarital relationships: Associations with satisfaction, love, commitment, and stability. *The Journal of Sex Research*, vol. 39, pp. 190-196. ISSN 1559-8519.

STRÍŽENEC, M. (2001). *Súčasná psychológia náboženstva*. Bratislava: Iris, 237 s. ISBN 80-88778-33-6.

WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. (2001). *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 160 s. ISBN 80-7178-558-X.

YEH, H. C. - LORENZ, F. O. - WICKRAMA, K. A. S. - CONGER, R. D. - ELDER, G. H. (2006). Relationships among sexual satisfaction, marital quality, and marital instability at midlife. *Journal of Family Psychology*, vol. 20, pp. 339-343. ISSN 0893-3200.

YOUNG, M. - LUQUIS, R. - DENNY, G. - YOUNG, T. (1998). Correlates of Sexual Satisfaction in Marriage. *The Canadian Journal of Human Sexuality*, vol. 7, no. 1, pp. 115-127. ISSN 2291-7063.

[ZALESKI](#), E. H. - [SCHIAFFINO](#), K. M. (2000). Religiosity and sexual risk-taking behavior during the transition to college. *Journal of Adolescence*, vol. 23, no. 2, pp. 223-227. ISSN 0140-1971.

ZINNBAUER, B. J. – PARGAMENT, K. I. – COLE, B. – RYE, M. S. – BUTTER, E. M. – BELAVICH, T. G. – HIPPI, K. M. – SCOTT, A. B. – KADAR, J. L. (1997). Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, vol. 36, no. 4, pp. 549-564. ISSN 1468-5906.

Mária Dédová - Marcel Martinkovič (zost.)
SOCIETAS & HUMANITAS I.
Vydanie prvé

Recenzenti: Prof. Uroš Pinterič, PhD.
PhDr. Mária Dédová, PhD.
Mgr. Marcel Martinkovič, PhD.
PhDr. Pavol Krištof, PhD.
Mgr. Tomáš Zálešák, PhD.
PhDr. Peter Guráň, PhD.
Mgr. Martin Fero, PhD.

Vydavateľ: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Sadzba: © Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

